

च्वमि म्हसीका:

नां : प्रेमशान्ति तुलाधर
जन्म : ने.सं. १०७२
मां, बौया नां : ज्ञानदेवी स्थापित, मणिरत्न स्थापित

थाय् बाय् : ग १, ६९१ काठमाडौं २
टेलिफोन नं ४१४ ४१९, ४२२ ०७९

E– mail :— P_tuladhar41@hotmail.com

शिक्षा : एम.ए. (अर्थशास्त्र)
एम.ए. (नेपालभाषा)

लजगा: : प्राध्यापन
ज्याकुथि : पद्मकन्या क्याम्पस, त्रि.वि.वि.
पद : सह-प्राध्यापक
विषय : नेपालभाषा, अर्थशास्त्र

मेगु ज्याखँ : नेपालभाषा एकेदमिया दुज:
लोक साहित्य परिषदया दुज:
नेपालभाषा साहित्य गुथिया दुज:
उराय समाजया दुज:
नेपालभाषा मिसा खल:या आजिवन ज:
नेपाल महिला व्यवसाय संघया ज:

पदक व सिरपा: : महेन्द्र विद्याभूषण
चैन लाकौल सिरपा:
शिक्षा पुरस्कार
दीर्घसेवा पदक

कृति प्रकाशन : न्हू बाखं पुच:या बाखं (ने.सं ११०९)
सुगत सौरभ महाकाव्यया बारे छुं (ने.सं १११९)
जिगु सृजनाया पुच: (ने.सं ११२०)

सम्पादन : नेपालभाषा व थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी (ने.सं. १११०)
लोक साहित्य (ने.सं. १११३)
जि व जिया दुने (ने.सं. १११५)
तिमी मलाई चिन्ने छौ (ने.सं. ११२०)

१(७)-२०(०५७)-८(४)-५००
ISBN: 99933.560-1-8

रवि शाक्य
इखाछेँ, यल

जिगु सिर्जनाया पुच:

च्वमि
प्रेमशान्ति तुलाधर

जिगु सिर्जनाया पुच:

(समालोचना संग्रह)

*

*

*

*

*

*

च्वमि
प्रेमशान्ति तुलाधर

ने.सं. ११२०

पिकाक:
नेपालमण्डल घ:चा: धुकू
पिथना ल्या : ७
यलध्वाका, यल

सफू - जिगु सिर्जनाया पुचः
च्वमि - प्रेमशान्ति तुलाधर
ता - समालोचना
भाषा - नेपालभाषा
पिकाकः - नेपालमण्डल घःचाः धुकू, यलध्वाका यल
न्हापां - ५००
ने.सं. - ११२०, तछलागा, दशमी
वि.सं. - २०५७, जेष्ठ, २९ गते
ई.सं. - २०००, जून ११
मू - ५०/-

JIGU SIRJANA YAA PUCHAA

(Collection of Criticisms)

by

PREM SHANTI TULADHAR

थाकू :- विनायक प्रेस, ४३४६६४
कम्प्यूटर :- हिसी प्रेस

ISBN: 99933.560-1-8

जि पूज्य माजु

स्व. चिनिकुमारी तुलाधरया

(ने.सं. १०२८-१११०)

चरणस

प्रेमशान्ति तुलाधर

जिगु खँ

जिगु स्वंगूगु प्रयास थ्व ब:चाधंगु सफू **सिर्जनाया पुच:** छिकपिनिगु ल्हातिइ दु । नेपालभाषाया श्रद्धेय च्वमिपिनिगु सफू ब्वना: जिगु नुगलय् बुयाव:गु विचा:यात छुं हे पूर्वाग्रह मकासे ब्वयेगु नम्र प्रयास जिं थ्व सफुतिइ यानागु दु । खयेतला थुकिइ दुथ्या:गु बछिं मयाक लेखत विभिन्न पत्रपत्रिकाय् पिदने धुंकूगु ख:, तर अथे ख:सां पिमदंगु मेगु नं रचना दुथ्याका उखें, थुखें मलायेमा धका: फुक्कं मुना: छपु हे सुकाय् ह्वना: सफूया रुप बियागु दु । थ्व सफुतिइ दुथ्या:गु गुलिखे धारणा, विचा: पाठकपिं, जि नाप असहमत नं जुइफु, लुमदने नं फु तर थुकियात विज्ञ पाठकपिंसं जिगु पूर्वाग्रह मनासे जिगु थ:गु कमजोरी बा निजी विचा: भा:पा: क्षमा यानादी धैगु आशा याना: । नापं थुकिइ मगा:गु मचा:गु मगा:गुलिइ विद्वत पाठकपिंसं आवश्यक सुझाव बिया: लिपाया लागिइ जित: मार्गदर्शन यानाबिइ धैगु नं आशा याना: । थ्व सफुतिइ दुथ्या:गु आपालं रचनात नेपालभाषा विषयया पाठ्यांश नाप सम्बन्धित जूगुलिं थुकिं विद्यार्थीपिंत छुं कथं ग्वाहालि जुइफत धा:सा, थ्व हे जिं थ्व सफू च्वयागुया सफलता भा:पे ।

जित: बुँज्याये दयेक उर्वराया भूमिया सृजना यानादीपिं, जिगु समीक्षानाप सम्बन्धित लेखकपिंत दुनुगलं निसें श्रद्धा भक्ति देछासे, थ्व सफू पितहयेगु निंतिं मा:गु हौसला बियादीम्ह सह-प्राध्यापक पुष्पबहादुर चित्रकार, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अध्यक्ष सह-प्राध्यापक काशीनाथ तमोट तथा सफू याकनं पिकायेगु निंतिं ग्वहालि यानाब्यूपिं सफूया प्रकाशक नेपालमण्डल घ:चा: धुकू, सफूया निंतिं कम्प्यूटर टाइप यानाब्यूगु हिसि प्रेस तथा सफूया थाकूयात नं आपालं सुभाय् देछाना च्वना ।

प्रेमशान्ति तुलाधर

ज्ञानेश्वर, फो. नं. ४१४४१९, ४२२०७९

ने.सं. ११२०, तछलागा दशमी

जिगु सिर्जनाया पुच:

धल: पौ

कवि 'व्यथित'या 'छ्वास'
छगू विवेचना

नेपालभाषाया काव्य प्रवाहलय् छगू ह्यूपा: ह:गु काव्य कवि केदारमान 'व्यथित'जुयागु 'छ्वास' नं ख: । भारतीय स्वतन्त्र आन्दोलनं प्रेरित जुया: राजनीतिइ पला: तयादीम्ह, वि.सं. १९९७ सालया जेल यातनां निसें कवि जीवन न्ह्याकादीम्ह कवि केदारमान 'व्यथित'जुयागु न्हापांगु काव्य ख: अभिसारनी । तर तत्कालीन देशकाल परिस्थितिं हीमीचा:म्ह 'व्यथित'जुं जेलय् दुने हे ध्वं सफूयात छ्वयेका ब्यूगुलिं थुकी दुथ्या:गु छपु जक कविता प्रकाशित जुल । नेपालभाषं कविता च्वये न्ह्य: नेपाली भाषं निबन्ध, अनं कविता च्वयादीम्ह केदारमान 'व्यथित'जुयागु न्हापांगु निबन्ध 'धन' ख:सा कविताय् **परालको त्यान्द्रो** ख: ।

वौद्धिक व्यक्तित्व, कवि 'व्यथित'या कवि जीवन आरम्भ जुइ न्ह्य: हे निर्माण जुइधुंकूगु ख:सां वयक:यात काव्य ख्यलय् उत्प्रेरित या:पिं कविंपिं ख:- स्व. **चित्तधर 'हृदय'**, **सिद्धिचरण श्रेष्ठ**, **फत्तेबहादुर सिंह** आदि । थथे वयक:पिनिगु प्रेरणां जेलय् दुने हे **प्रतिक्षा** (ने.सं. १०६६), **ख्वबिंप्या:गु म्ये** (ने.सं. १०६७) व **दिवस चित्र** (ने.सं. १०६७) थें जा:गु काव्य रचना याना: 'व्यथित'जुं नेपालभाषाया काव्य विधायात तब्या यायेगुली तिब: बियादिल । 'व्यथित'जुया थुगु ईया काव्ययात जेलकालीन काव्य कथं थुइकेगु जूगु दु । नीखुदँया ल्याय्म्हगु बैंसय् क्ला: मचाखाचानाप बाया: कठोर जेल जीवन हनेमा:म्ह 'व्यथित'जुयागु विरह वेदनाया बाखं हे ध्व जेलकालीन काव्य ख: । थुगु ईया आपालं कविताय् कवि आत्मकेन्द्रित जुयादीगु दु । फलत अन्तर्मुखी प्रवृत्ति हे थुगु ईया काव्यया विशेषता जूगु दु ।

लिपा वि.सं. २०१० सालय् कवि केदारमान 'व्यथित'जुयागु मेगु काव्य 'छ्वास' पिदन । नीगुँपु कविताया ध्व संग्रहलं नेपालभाषा काव्य प्रवाहया विविध पक्षय् छगू ह्यूपा: हल । समालोचक कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुया धापू कथं **"परम्परां ल्हाना ज्यले धुंकूगु पला:या ह्योने 'छ्वास'या पला: अवश्य नं छगू मेगु हे न्हूगु युगं त:गु पला: थें मूर्तिमान जुल ।"** समाज, मानवता, यथार्थतायात काव्यया विषयवस्तु कथं ज्वना: समष्टियात ब्वयेगुपाखे तल्लीन जूगु, अभिव्यक्ति पक्षय् नं न्हून्हूगु प्रविधिया प्रयोग जूगु ध्व '**छ्वास**'या रचना गुगुं आकस्मिक वा अलौकिक मखु । थज्यागु काव्य रचना जूगुया

ल्यूने आपालं कारणत दु गुगु छुं थुकथं न्ह्यब्वये छिं ।

राजनैतिक पृष्ठभूमि : थौंया मनूया जीवनयात हीकाबीगु छगू सक्रिय तत्व राजनीति नं खः । ध्व खँ नेपाःया परिप्रेक्ष्यय् नेपालभाषा साहित्यय् नं सत्य खः । जहानिया राणा शासकतय्गु शोषण दमन लिपा वि.सं. २००७ सालय् नेपाः दुने गुगु राजनैतिक ह्यूपाः वल व ह्यूपालं देशय् न्हूगु समाज न्हूगु व्यवस्था नापं न्हूगु मानव मूल्य पलिस्था याइ धैगु नेपाःमितय्सं आशा यात । तर प्रजातन्त्र धाःगु वल नं परिवर्तनया सवाः खः कथं काये मखन । नेतातय् थवंथवय् राजनैतिक ल्वापु, देश व जनताया भिं स्वयाः अप्वः राजनैतिक स्वार्थ व षड्यन्त्रय् ब्यस्ततां यानाः जनताया प्रजातन्त्र प्रतियागु आस्था व विश्वास बुलुहुँ सिनावन । वौद्धिक व चेतनशील पुचलय् सीदयेक अनास्था व असन्तोष खनेदत । थुज्याःगु हे राजनैतिक पृष्ठभूमिं ब्वलंकूगु काव्य ध्व **'छ्वास'** खः ।

सामाजिक पृष्ठभूमि : 'छ्वास' काव्यय् खनेदुगु न्हूगु पहः नं नेपाः दुने पिनेया सामाजिक अवस्थाया छगू लिच्वः खः । **'छ्वास'** रचना जूगु ई वास्तवय् सामाजिक संक्रमणया ई खः । छखे दे दुने हा कयाच्वंगु सामन्तवादी राजनीतिं मनूतय्त भ्रष्ट व अनैतिक जुइत विवश याकाच्वंगु दुसा मेखेर ज्ञान व विज्ञानया विकासं धर्म, इश्वर अलौकिक व आध्यात्मिक भावनाप्रति विश्वास क्वःदयेकल । मनूतय्सं अलौकिक शक्तिइ स्वयां मानव शक्तिइ विश्वास यायेगु यानाहल । फलस्वरुप पुलांगु मानव मूल्यप्रति विद्रोह व न्हूगु मूल्य स्थापनाया आतुरता खनेदत । थज्यागु हे सामाजिक पृष्ठभूमिं ब्वलंकूगु काव्य ध्व **'छ्वास'** नं खः ।

शैक्षिक पृष्ठभूमि : वि.सं. २००७ सालया परिवर्तनया लिपा नेपाली समाजय् छगू न्हूगु शैक्षिक वातावरण खनेदत । तःहाकःगु ईतक नेपाःयात विश्वया अनेक प्रगतिया प्रवाहपाखें अलग तयेत ज्यूथाय् तक कुतः याइगु राजनैतिक व्यवस्था (राणाया परिवारया शासन) क्वःदसेंलिं नेपालय् विश्वया गतिविधिनाप छत्युं लुखा चाःथें सम्पर्क लाःवन । नेपालं विकसित देया ख्वाःपाः खन, विश्वया मनूतय्त म्हसीके खन । फलस्वरुप छखे थःगु देशय् नं विकासया लहर हयेगु आतुरता खनेदत सा मेखेर विश्वया मनूतय्गु सुख दुःखय् नं च्यूताः तयेगु प्रवृत्ति ब्वलन । थज्याःगु हे पृष्ठभूमिं बुइकूगु काव्य ध्व **'छ्वास'** खः ।

आर्थिक पृष्ठभूमि : आर्थिक अवस्थाय् वैगु परिवर्तनं समाजया थीथी ब्वयात लिच्वः लाकी थें नेपालभाषा साहित्यय् नं थुकिं प्रभावित याःगु खनेदु । देशय् प्रजातन्त्र धाःगु वल नं साधारण जनताया जीवनय् आर्थिक सुधार वयेगु पलेसा झनझन स्यना जक वन । अभावग्रस्ततां यानाः थौंया मनूयात अनैतिक लँपुइ पलाः छीगु वाध्य यानाविल । धनी गरीवया सि झन्झन् तब्याः जुजुं वन । फलस्वरुप मनूया नुगलय्

विषमता, अभाव, अन्याय, शोषणप्रति विद्रोह व असन्तोषया भावना ब्वलन । ध्वयात लिपयाना थुना न्हूगु हयेमाःगु आवश्यकता जनमानसय् पिदन । थज्याःगु हे भावभूमिं निर्माण याःगु काव्य **'छ्वास'** खः ।

साहित्यिक वा भाषिक पृष्ठभूमि : 'व्यथित'या चिनाखँय् ह्यूपाः हयेगुली राजनैतिक, सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक पृष्ठभूमिया भूमिकादु थें साहित्यिक वा भाषिक पृष्ठभूमिया नं विशेष थाय् दु । मल्लकालंनिसें छगू हे शैली छगू हे स्वरुप दुने न्ह्यानाच्वंगु नेपालभाषाया काव्यय् ध्व विधाय् दक्कले न्हापां जीवनपयोगी विषय व सरल भाषा छ्यलाः महाकवि सिद्धिदासं ह्यूपाः हयादिल । महाकवि सिद्धिदासया ल्यू रोमानीवादी प्रवाह नेपालभाषाया काव्यय् सीदयेक दुत हयेगु कुतः कवि वैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं यानादिल । अथे हे नेपालभाषाया चिनाखँय् सीदयेक पाश्चात्य स्वच्छन्दवादी धारायात छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगु ज्याया नेतृत्व कवि सिद्धिचरणं यानादिल । ध्वयां ल्यू नेपालभाषाया चिनाखँ च्वमिपिंसं नं विश्व साहित्यय् खनेदै वःगु न्हून्हूगु प्रवाह प्रवृत्तियात नेपालभाषाया काव्यय् नं छ्यलेगु कुतः यात । थज्याःगु हे कुतलं न्ह्यज्याके ब्यूगु छगू काव्य **'छ्वास'** खः ।

थुकथं केदारमान 'व्यथित'या **'छ्वास'** छगू आकस्मिक घटनां सृजना जुइके ब्यूगु काव्य मजुसे तत्कालीन राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक, साहित्यिक आदि पृष्ठभूमिं ब्वलंकूगु काव्य खः । उकिं 'व्यथित'या **छ्वास** काव्यय् ईया सः दु, तत्कालीन घटना-दुर्घटनाप्रतिया प्रतिक्रिया दु, थःगु परिवेशया किचः दु ।

'व्यथित'या **'छ्वास'**यात स्वयेबलय् आपालं कविता राजनैतिक भावभूमिं प्रेरित जूसां विषयवस्तुया ल्याखं **'छ्वास'**यात प्यब्वय् थलेछिं –

- राजनैतिकं चेतनां ग्वाःगु कविता
- काव्य सम्बन्धी धारणा दुगु कविता
- विश्व शान्तिया आन्दोलनं प्रभावितगु कविता
- जीवन सम्बन्धी धारणा दुगु कविता

राजनैतिक चेतनां ग्वाःगु कविता

कवि 'व्यथित'या साहित्यिक व्यक्तित्वया निर्माण हे राजनैतिक जीवनपाखें जूगु खः । राजनैतिक क्रियाकलापं न्यादँ मयाक जेलय् लाःम्ह कवि 'व्यथित'या राजनैतिक व्यक्तित्व **'छ्वास'**य् वयाः पिज्वः वःगु दु । समाज व देशया तत्कालीन परिस्थितियात ब्वयाः, जनताया आकांक्षायात थुइका दयाच्वंगु अन्याय, अत्याचार न्हंकाः जनहितया पक्षय् क्रान्तिकारी परिवर्तनया निंतिं इनाप यायेगु ज्या ध्व काव्यय् जूगु दु ।

खयेत ला कवि 'व्यथित' थःगु राजनैतिक जीवनय् समाजवादी विचारधारायाम्ह

मखु तर अयूनं थ्व काव्यय् वयूकः समाजवादपाखे अप्वः धेचूगु खनेदु । समाजवादी राजनैतिक दर्शन अनुरुप वयूकलं प्रगतिवादया लँपु लिनादीगु दु । क्रान्तियात केवल राजनैतिक मिखांजक मस्वसे आर्थिक च्यूतालं नं स्वयेगु समाजवादी दर्शनया छगू सिद्धान्त खः । अथे हे समाजया यथार्थ चित्रण नापं उगु ईया दक्कले माःगु वस्तु 'लँपु' नं क्यनेगु व जनताया आकांक्षाया चित्रण यानाः छन्हु जनताया विजय जुइतिनि धैगु धारणा हयेगु हे प्रगतिवादी काव्यया मू ज्या खः । थज्याःगु हे प्रवृत्ति **'छ्वास'**य् खनेदु । **'छ्वास'** काव्ययात बांलाक थुइकेत 'व्यथित'जुयागु राजनैतिक जीवन व उगु ईया नेपाःया राजनैतिक अवस्था छक: वाला स्वयेगु उपयुक्त जुइ ।

'व्यथित'जुया नेपालभाषाय् पिदंगु काव्य मध्ये दक्कले मू वंगु काव्य **'छ्वास'** खः धायेगुली छुं विवाद दैमखु । झीसं **'छ्वास'**या आधारय् वयूकःयात राणाकालया अन्त व प्रजातन्त्रकालया शुरुयाम्ह कविया रुपय् कायेफु । वि.सं. २००७ सालया क्रान्तिइ वयूकःनापं उगु ईया सचेतपिं आपालं जनतां ब्वतिकाल । तर राजनैतिक अपरिपक्वताया कारणं आपाःस्यां क्रान्तियात केवल राजनैतिक मिखां जक स्वत । राणा शासन क्वःदलेवं देया फुक्क समस्या ब्यनीगु भाःपल । क्रान्ति सफल जुल धाल । थुकिं तःधंगु राजनैतिक व आर्थिक उपलब्धि दैगु मनंतुन । तर आर्थिक क्रान्ति जक मखु राजनैतिक क्रान्ति तकं पूमवन । थन सलंसः दं मयाक हा क्याच्वने धुंकूगु सामन्ति व्यवस्थायात क्वःथले मफुत । थुकिं यानाः उगु ईया चेतनशील वर्गयाके छगू कथं नैराश्य पिदन । थज्याःगु नैराश्य, उगु इलय् रचना जूगु मेमेपिं लेखकपिनिगु च्वसुइ थें 'व्यथित'या थ्व **'छ्वास'**य् नं खनेदु । उकिं **'छ्वास'** २००७ सालया क्रान्ति लिपा 'व्यथित'याके वःगु छगू राजनैतिक आर्थिक गतिविधया काव्यात्मक असन्तोष खः । थथे असन्तोष व क्षोभ पिदंगुया कारण खः-

भुजिं भुंगु उख्यर पि भेगः
गुकियात खिचां नँ तुना नै च्वन
थुख्यर सी वसः लाका हानं
छपुचः फ्वगिं ल्वाना च्वन (छ्वास पौ १६)

तर जनगणनाया हाकिम छ्वास
सन्मुख ल्याः च्वये त्वःताः
ई थें अमित स्वयाच्वन
सीगु बुगुया पा वासः (छ्वास पौ १७)

प्रजातन्त्र धाःगु वलं नं थन विकासया नामय् द्यःने छ्वःजक पर्केगु जुयाच्वन । न्हापा थें हे फ्वना नयेमाःगु, फल्चाय् च्वनेमाःगु स्थिति थन दनि, खिचा व मनूया अन्तर थन मतंनि । थौं वल धाःगु प्रजातन्त्र गज्याःगु ? धैगुया लिसः थःगु म्हया इज्जत तपुइत माःगु वसः छजुया निंतिं ल्वानाच्वंपिं फ्वगिंत, प्वाः थुनेगु निंतिं चिपः मुना नैच्वंपिं फ्वगिंतय्सं बियाच्वनी ।

छु थौं फुक्क नेपाःमितय्गु हे थ्व अवस्था खः ला ? छु थौं फुक्क फल्चा व सतलय् च्वंच्वंगु दु ला ? थज्याःगु न्ह्यसः नं कवियाके लुइ । तर कविं खनादी थन गरीवपिं जक मखु उलि हे मोजमज्जा यानाच्वंपिं वर्गत नं दु । सामन्ती व्यवस्था अन्तर्गत समाजय् दयाच्वनीगु आर्थिक विषमतां हे थज्याःगु स्थिति ब्वलंकूगु कविं वाःचायेका दी । फल्चा व सतलय् जक मखु, तःखागु छेँ च्वना भ्रःभ्रः धायेक भ्वय् न्यायेकेफुपिं नं दुगुया चित्रण कविं थथे यानादी ।

पकनाजोःया हुँ तःखा छेँ
न्ह्यूसः गुलि पिज्वया च्वंगु (पौ-९)

थन गुम्हं च्वनेथाय् मदया फल्चा व सतलय् च्वंच्वंगु दुसा गुम्हं ततःखागु छेँ च्वना भ्रःभ्रः धायेक व्याहा भ्वय् न्यायेकाच्वंगु दु । चिपः मुना नयेमाःपिं ग्वाराचा, बासिचा फोगिंत दुसा द्वंद्व चिपः वांछ्वइपिं साहु महाजत नं थन हे दु । थौं समाजय् ल्यनाच्वंगु दुःख गरीबीया कारण मदया मगाना जक मखु सामन्ती व्यवस्था न्हापा थें ल्यनाच्वंगुलिं नं खः । सामन्तवाद ल्यनाच्वंतले समाजय् आर्थिक विषमता नं ल्यना हे च्वनी कारण आर्थिक विषमता सामन्तवादया किपालु खः । थुकथं समाजय् विद्यमान आर्थिक विषमतां यानाः मानविय मूल्यया अवमूल्यन जुयाच्वंगु, स्थितिबोध यायेगुली कवि गाकं सचेत जुयादीगु दु ।

आर्थिक विषमतां ग्रस्तगु थौंया सामाजिक व्यवस्था खनाः हीमी चाःम्ह कवियाके विद्रोहया भाव पिज्वइ । मछिं मज्यूगु फुक्क झ्यारभुर खुनाछ्वयेमाःगु महशुस कविं यानादी अले काल्पनिक समाजवादीतय्सं थें थथे सः थ्वयेकादी ।

ल्यना सिकःमिं धाःगु अले
रण्डां सम यायेमाल समाज (पौ-११)

कविं छाये थौंया समाजयात सिकँमिया रन्डां ब्वाँय् ब्वाँय् सुयाः माथं वंके हथाय् चाःगु ? सतलय् द्यनेमाःगु चिपः मुना नयेमाःगु घटना स्वया नं अझ मार्मिक दृश्य खः, नये त्वने मखना मनूत सिनातकं वनाच्वंगु

अवले हे कमलाछी
कान्छाया प्रणयं फल दू हँ
नये त्वन्य मखना जेविलि ब्यन्य न्ह्यः
मां व मचा निम्हं सित हँ (पौ-११)

सीगु प्रकृतिया छगू नियम खः । थुकियात कविं स्वीकार यानादी । मेपिं भावुक

कविपिंसं थें मृत्युयात ब्वः बियामदी तर नयेत्वने मखना सीमा:गुयात प्राकृतिक मृत्यु धका: गवलें स्वीकार यानामदी । थज्या:गु हे अप्राकृतिक मृत्युं समाजय् २००७ सालया प्रजातन्त्र लिपा नं थाय् कैच्वंगु खना हे कवियाके नैराश्यया भाव पिदंगु खः । थौंया वर्तमान जक मखु भविष्यतकं स्यनाच्वंगु खनाः कविं भ्रन अप्वः चिन्ता कयादी । भविष्यया कर्णधार धा:पिं थौंया मचात गुम्हं सीम्ह मांया दुरु चुचु प्याना च्वनेमा:गु, मांया दुरु मवया सिनावने मा:गु दुसा भ्रीगु कन्हय्याागु भविष्य गथे जुइ ? धैगु न्ह्यसलं कवियात चिन्तित यानाबी ।

अथे हे मचा बूम्ह कला:यात तकं नके मफया, नयेपित्यात धकाः ख्व:म्ह मचायागु प्वा:तकं थने मफया विवशतावस थम्हं थ:गु ग:पतय् स्व:तिपाँय् त:म्ह चंचिया भा:त नं कविं थ्व हे समाजय् खंकादी -

चंचाया खिउँगु कपालय्

कैच्वंगु निभाः छथुं वित हँ

न्यना वया भात हरे शिव

थौं चान्हे यग्गाना सित हँ (पौ-२६)

आत्महत्याया कारण -

स्वेनं गथ्य फै च्याय् हा:म्ह मचा

प्वा:हील धका ख्वै जूगु (पौ-२६)

थुकथं थ:गु ग:पतय् थ:म्हं स्वतिपाँय् तया: मृत्युनाप आत्म समर्पण यानावंम्ह चंचिया भा:तजक मखु सीम्ह मचातकं धिवा मदया सिथंयंके मफुम्ह वाम्ह सीम्ह भस्मे जुया भा:तया अवस्था नं कम मार्मिक मजू-

मन्त ध्यवा धा:गु न्यना जिं

सी मचा उठेनापं याय्त (पौ-२२)

अथे हे २००७ साल लिपा समाजय् विदित पुलिस प्रशासनयात कुखिना प्रजातन्त्र धा:गु वलं नं निरपराधपिं मनूतय्सं पुलिस यातना फयेमालाच्वंगु वास्तविकतायात कवि 'व्यथित'जुं नुगः हे पीसे च्वंक थुकथं ब्वयादी-

थज्यावले नं खूज्वीम्ह धका

तमं तम्रं पुलिसं दाल

न्हृधः वेग:या चौकी

जि खुँ मखु वा वा छम्हस्यां धाल (पौ-८)

थज्या:गु देया अवस्था खना दिक्क जूम्ह कविं थौं थन मुरलि पण्डितयागु **'वासांसि जीर्णानि'**या व्याख्या वा राहुलजुयागु **'मानव संस्कृति'** विषयया प्रवचन फुक्क बकवासजक तायेकादी । थौं थन नयेत्वने पुने मखंपिं शोषित जनतायात 'राहुल' वा 'मुरली' पण्डितयागु प्रवचन उपदेशं नके त्वंके पुंके फैमखु धैगु धारणा व्यक्त यासें कवि 'व्यथित'जुं थ:गु विद्रोहात्मक भाव चंचिया म्हुतुं थथे पिकायेकादी -

तर धाल हं चंचां ख्वख्वं

म्वायेत मल्वासे सीगु सराः खः (पौ-२६)

कवि 'व्यथित' थ:गु राजनैतिक जीवनय् छम्ह समाजवादी मखुसां थन समाजय् विदित आर्थिक विषमता अराजकता, शोषण आदिं वयक:यात समाजवाद पाखे धे चुइकाबी । समाजवादी सिद्धान्त कथं शोषण, दमन, असमानतां व्याप्तगु व्यवस्था न्ह्याबलें वाराक्वारा सनाच्वनी, थन निरन्तर विद्रोह संघर्ष जुयाच्वनी । तर अन्यायया चरमसीमा थ्यन कि शोषित, पीडितवर्ग धा:पिं नं सुम्क च्वनीमखु धयागु बिचाः कविं थथे प्वंकादी -

न्यना मन् छम्ह कंस खुनु

विद्रोहात्मक शंकाय् ज्वन हँ (पौ-६)

नके त्वंके मफया कला:, मचा सिकाच्वने मा:म्ह कान्छा थें ज्या:पिंसं हे विद्रोहात्मक ज्याय् ब्वति काइ धैगु कविया बिचाः खः ।

परिवर्तन छगू प्राकृतिक नियम खः । परिवर्तनयात मा:गु स्थिति वल कि प्रकृतिइ तकं क्रान्ति जू थें थनया वहुसंख्यक शोषित पीडित जनतां सामन्तवादी व्यवस्थाया विरुद्धय् दना जनसंघर्ष न्ह्याका यंकेफत धा:सा थ्वयात सुनां नं पनेफैमखु नापं छन्हु अमिगु विजय नं जुइ धैगु थ:गु प्रगतिवादी विचाः नं व्यक्त यानादी -

ख्युँलिं चिका च्वन्यमखु धायवं

छायेपिल किरणं सर्ग:यात

मयल शिशिरया शोषण धायवं

वल वसन्त क्यबयात पुज्याय्त (पौ-१०)

थौंया विद्यमान गरीवी, शोषण, अन्याय न्हंकेगु **वैज्ञानिक समाजवादं** जक फैगु खँ नं कविं न्ह्यब्वयादी । धात्थें थौंया शोषित जनताया जनजीवनय् सुधार, मजदूर श्रमिकतय्गु सरकारं जक हयेफै धैगु थ:गु धारणा नं थथे न्ह्यब्वयादी -

उकिं मखा थौं ईं व मुगः

खना मलः थें प्याखं ल्हुगु

चलः वना गुँ क्वः दयेथें हे

खना सलंसः लायकू दुंगु (पौ-१९)

ईं व मुगः किसान व मजदुरया प्रतीक खः । थ्व हे वर्गत क्रान्तिया निर्णायक सिपाँईत खः । अले हानं थ्व हे वर्गत प्रगति व निर्माणया नं आधारशीला खः धैगु वैज्ञानिक, समाजवादी दृष्टिकोण कवियाके खनेदु । ईं व मुगः प्याखं हुलेवं सलंसः लायकू दुंगु खंगु हे कविया ईं व मुगः ज्वनीपिंसं याइगु संघर्ष हे जक वहुसंख्यक

जनताया भिं जुइगु विश्वास खः । किसान व मजदुरया ल्हातिइ देया उत्पादनया साधन लातकि तिनि अमिगु भिं जुइगु व देशय् तःधंगु आर्थिक परिवर्तन वइगु खंगु हे कवि सीदयेक मार्क्सवादं प्रभावित जूगु दसु खः ।

थथे हे कवि 'व्यथित'जुया थ्व **'छ्वास'**य् धर्म, ईश्वर, अलौकिक व आध्यात्मिक भावनाप्रति विश्वास क्वःदला मानव शक्तिप्रति आस्था विश्वास ब्वलंगु दु । अले द्यःयात मखु मनूया सृजनात्मक प्रतिभायात कदर यायेगु, वयागु सृजनायात पूजा यायेमाःगु खँ कविं थुकथं न्ह्यब्वयादी -

तर देगः दुन्य द्योया पल्यसा
मनू खना सिंहासन स
गुम्हस्यागु वरद ल्हातं रचना
छायेपु खना जिं धरणीस
× × ×
उकिं कविं द्यो मखु मनुखया गुण
हन्यगु चलन हःगु खनी छन्दस (पौ-३०)

थुकथं 'व्यथित'जुं न्हूगु मान्यता, न्हूगु मूल्यबोध यायेगु कुतः थ्व **'छ्वास'** काव्यय् यानादीगु दु । तर थज्याःगु कविता थ्व **'छ्वास'** सफुतिइ निपु प्यपु हे जक दु ।

'छ्वास'य् गनं वैज्ञानिक समाजवादपाखे कवि ध्येचूगु दुसा गनं काल्पनिक समाजवादी धारणां नं कवियात आकर्षित याःगु दु -

"न्यना सिकःमिं धाःगु अले रन्डां सम यायेमाल समाज" (पौ-६)

रन्डां सम याइबले थें ज्यःगु आर्थिक समानता दुगु समाजया निर्माण गुगुं इलय् गुगुं व्यस्थाय् नं जूगु मदुनि । थुकथं गनं **'टसस मोर'** थें पूँजीवादया पलेसा साम्यवाद माः धकाः साम्यवादया कल्पना यानादीगु दु ।

थथे **'छ्वास'**य् दुथ्याःगु कविया राजनैतिक धारणायात बांलाक वाला स्वयेबले कविं समाजय् विद्यमान जुयाच्वंगु आर्थिक विषमताप्रति विद्रोह यानादीगु दु तर कविया छगू स्पष्ट राजनैतिक सिद्धान्त खनेमदु । व्यक्तिगत स्वतन्त्रताय् जोड बिया तःगुलिइ कवियाके उदारवादी प्रजातान्त्रया धारणा खनेदुसा समाजया नाराय् समाजवादी धारणा दु । गनं प्रजातान्त्रिक समाजवादया समर्थन खने दुसा गनं ईंचा मुगःया प्रतीक क्यनाः मार्क्सवादी दृष्टिकोणया समर्थन क्यंगु दु । कविया समाजवाद नं गनं आदर्शवादी (Utapian) खनेदुसा गनं वैज्ञानिक समाजवादया रुप नं खनेदु । अथे हे कविया दर्शन सम्बन्धी धारणाय् गनं बौद्ध दर्शन, सा गनं सांख्य दर्शन, गनं द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी दर्शनया ल्वाकः ब्वाकःगु प्रभाव खनेदु । गनं द्यःयात मखु मनूयात हनेगु अनिश्वरवादी धारणा व्यक्त यानादीसा गनं गनं दिपंकर, महासत्वपिनिगु अस्तित्वयात नं स्वीकार

यानादीगु दु ।

काव्य सम्बन्धी धारणा दुगु कविता

'छ्वास'य् दुथ्याःगु आपालं कविताय् राजनैतिक भावनां ग्वाःगु जूसां कविया काव्य सम्बन्धी धारणा दुगु कविता नं थुकी दु । झिंगुगू शदीया वेलायतया रोमान्टिक कविपिंसं थःपिनिगु कवितापाखें हे कविताया परिभाषा, कविता सम्बन्धी धारणा बियावं थें 'व्यथितं' नं अथे हे कविता सम्बन्धी थःगु विचाः **'छ्वास'**य् प्वंकादीगु दु ।

थौंया कविया कर्तव्य सामन्त वर्गया सेवा याइगु सामन्ति साहित्य, पूँजीपति वर्गया सेवा याइगु, पूँजीवादी साहित्य सृजना यायेगु मखु कोटि कोटि शोषित पीडित वर्गया प्रतिनिधित्व याइगु साहित्य रचना यायेगु खः धैगु खँ थुकथं व्यक्त यानादी-

किन्तु कल्पना कविया ह्यूजुल
फल्वा व सतः ल्यया ल्यया
करुणां नं छन्द हना विल
ख्वबि भसुकाःया स्वां श्वया श्वया (पौ-१४)

झिंगुगूगु शताब्दीया अंग्रेजी रोमान्टिक कविपिनि प्रायः सकसियां कविता बारे थःगु परिभाषा दु । **वर्डसवर्थ** कवितायात **'मनया शान्त निश्चल स्थितिस आवेग लुमंकेत सनेबलय् वइगु तीव्र भावनाया स्वच्छन्द प्रवाह'** धकाः धयादीगु दु । **कलरिजं 'रुप बिइगु कल्पना शक्ति'** अले शेलिंया कथं **'कल्पनाया अभिव्यक्ति'** आदि । अंग्रेजी रोमान्टिक कविपिनिगु सत्तिक वनाः 'व्यथित'जुं थःगु जेलकालीन काव्य **'दिवस चित्र'**या भूमिकाय् **"जिं आत्म सन्तोषया निंतिं च्वयागु खः कारण मने लूगु भाव अभिव्यक्त मयाःतले सन्तोष मदैगु"** धकाः 'भाव अभिव्यक्ति' हे कविता खः धैथें धारणा व्यक्त यानादीगु दुसा, **'छ्वास'**य् थज्याःगु रोमान्टिक धारणायात त्वःताः यथार्थवादी प्रगतिवादी साहित्य हे थौंया साहित्य जुइमाः धैगु धारणा ज्वनादीगु दु ।

तर अथे खया नं कवि 'व्यथित'याके जेलकालीन काव्यय् खनेदुगु रोमान्टिक प्रवृत्ति नं पुलुपालु थ्व **'छ्वास'**य् नं खनेदनि । अंग्रेजी कवि **कलरिजया** रोमान्टिक कल्पनाया नमूना धकाः प्रसिद्ध जूगु **कुबला खां, विलियम ब्लेकया पाइपिंग डाउन ड भेलिज वाइल्ड'** धाःगु कविताय् थें 'व्यथित'जुं नं प्रकृति हे कविताया प्रेरणाया स्रोत खः धैथें च्वंक रोमान्टिक भाव थथे प्वंकादी -

पीजा कन रे स्वांया सुलिमे
गुलिखे भंवः भुनुभुन-भुनुभुन
धेधे च्वीका म्ये हाला जुल
उख्य थुख्य फयनं हुनुनु-हुनुनु
फुक्य दृश्य थ्व हे हन्यत मखा ज्वी

कविं हाःगु अथे गुनुगुनु-गुनुगुनु (पौ-२२)

कविताय् सौन्दर्य व सौन्दर्य- दयेकीगु शक्ति दु । कविताया लक्ष आनन्द खः । कवियात प्रकृतिं प्रेरणा वी । प्रकृतिया बांलाःगु दृश्य ब्वयेगु कविं याइ कारण कवियाके सौन्दर्य खंकेगु गुण दै । विधिं स्वया नं बांलाःगु अमरगु संसार कविं ज्यायेफु धकाः गनं रोमान्टिक विचाः नं थथे प्वंकादी -

धाल विधिं कवियात मछाला
न्हूगु सृष्टियाय् नाश मज्वीगु (पौ-३०)

'व्यथित'जुं प्रकृतियात जड मखु सजीव कथं नालादीगु दु । प्रकृति मानव सुख, दुःखय् जक ब्वति काइम्ह मखु प्रेरणाया स्रोत नं खः धयागु कविया बिचाः खः । तर गनं कविताया स्रोत प्रकृति भाःपादीसा गनं समाजय् न्यनाच्वंगु दुःख गरीवीं हे कवियात कलम न्ह्याकेत वाध्य याःगु खँ नं न्ह्यब्वयादी । थुकथं 'छ्वास'य् कविया कविता सम्बन्धी दृष्टिकोण नं गनं रोमान्टिक जूसा प्रगतिवादी, मानवतावादी दृष्टिकोण नं खनेदु । तर वयक:या आपालं कविताया विषयवस्तु समाज, मानवता, यथार्थता जूगुलिं वयकःयात 'छ्वास'य् छम्ह रोमान्टिक कवि स्वयां प्रगतिवादी, यथार्थवादी कवि धायेगु अप्वः पायछि जू ।

विश्वशान्तिया आन्दोलनं प्रभावितगु कविता

समष्टिया मिखां स्वयाच्वंगु 'छ्वास'य् विश्वया घटना व दुर्घटनाया किचः दैगु स्वाभाविक खः । राष्ट्र दुनेया समस्याय् जक कवि केन्द्रित मजुसे थौं विश्वय् खनेदयाच्वंगु बमलाःगु राष्ट्रयात शोषण दमन यायेगु प्रवृति, शक्तिया होडबाजी, युद्धप्रति नं कवि गाकं चिन्तित जुयादीगु खनेदु । थुकथं कवि 'व्यथित' 'छ्वास'य् वयाः मानवतावादी नापं अन्तर्राष्ट्रियवादी कवि नं जुयादीगु दु ।

संसारया शक्ति सम्पन्न देशत छखे थःथः ल्वानाः युगंयुग पुलांगु संस्कृति सभ्यताया विनाश यानाच्वंगु दुसा मेखर निर्बल राष्ट्रत दौंतय् ल्वाप्वी साचा धूदनी थें धू दनाच्वंगु अले विकासया निंतिं उपयोगु ज्वीगु साधन थौ युद्धया निंतिं प्रयोग जुयाच्वंगु खना प्रकृति तकं ख्वयाच्वंगु कविं खंकादी-

न्हूगु नुगः गुलि ख्वःगु धराया
सां थें काय् मखना ऋतु दान (पौ-)

भावनात्मक परिवर्तन मनूतयके हयेफत धाःसा युद्ध दिका संस्कृति सभ्यताया विकास यायेफैगु कविं खंकादी । शान्तिया सम्भावना क्रान्तिं हे जुइ धैगु धारणा नं कविं न्ह्यब्वयादी -

अयनं धाःनि पुरश्चरण थ्व खः
थन्यत सकल जाःतिया

संघर्ष प्रकृतिया छगू अनिवार्य नियम खः । थुकिं मानव जातियात विकासया लँय् यंकी । उकिं सृष्टिइ अमर खनेदुगु संघर्ष विकासया छगू पुनश्चरण नं खः धैगु कविया धारणा खनेदु । कविं युद्धयात घृणा यानादीगु दुसा क्रान्ति विकासया निंतिं अनिवार्य तत्व कथं नालादीगु दु ।

जीवन सम्बन्धी धारणा दुगु कविता

कवि 'व्यथित'जुं 'छ्वास'या भूमिकाय् धयादीगु दु "थुकी वहे वस्तु छायपागु दु, गुकी छकिपिंसं खनी निर्माणं सिरपाः ब्यूगु पि भेगः व विनाशं सरा ब्यूगु सी वसः" । पी भेगः सृष्टि अर्थात् जन्मया प्रतीक खःसा, सी वसः विनाश अर्थात् मृत्युया प्रतीक खः । 'व्यथित'जुया धापू कथं जन्म व मृत्युया दथुइ गुगु ई हनी वहे भ्रीगु जीवन खः । थ्व हे जीवनया सुख दुःखया बाखं 'छ्वास' खः । सीगु बुइगु प्रकृतिया छगू अनिवार्य नियम खः, थ्व प्रकृया न्ह्याबांच्वनी । तर छन्हु सीमानि धैगु सिया नं स्वायेगु अभिलाषा मनुखं त्वतीमखु । अथे सीमानि धैगु सियानं स्वायेगु अभिलाषा त्वःते मफुगु मू हुनिं हे प्रेम वन्धनं यानाः खः । प्रकृति व पुरुषया प्रेमं हे थ्व संसार न्ह्यानाच्वंगु खः, भःभः धयाच्वंगु खः ।

कवि 'व्यथित'जुया दृष्टिकोण कथं संसार न्ह्याबलें सुखमय जक मखु, मनुखं मनंतुना थें न्ह्याबलें पूवनी मखु । सुख दुःख पालंपाः वयांच्वनी । उकिं जीवन दुःखमय धकाः सुकू धन्दा कया सिनावनेगुली मखु म्वानाच्वनागु जुनि हे न्ह्याइपुक हनेगुली कविं विश्वास तयादी कारण 'म्हिगः' धैगु वने धुंकूगु, 'कन्हे' धैगु जुइमानिगु खः -

धायनं मन दत खैयामं थें
उख्यर मस्यू थें दु-मदु
थनला- जि दु, अयला दु अले
सुलिं मैजु लिस्य लिस्य कविता दु

थथे उमर खैयामया जीवन दर्शनं नं कवि 'व्यथित'यात प्रभावित याःगु खनेदु ।

सु नं च्वमि गज्यागु समाज संस्कारय् ब्वलन वयागु च्वसाय् नं थः ब्वलंगु परिवेशया छाप लाइगु स्वभाविक खः । कवि 'व्यथित' नेवाः संस्कार, नेपाःया समाजय् ब्वलंम्ह कवि खः । थ्व हे कथं 'छ्वास'या परिवेश नं मुख्यतया नेपाःया समाज, नेवाः संस्कृति खः । खयेत ला बाखं, उपन्यास, नाटकय् थें च्वमिं थःगु समाज संस्कृतियात उलि यचुका कविताय् ब्वये मछिं तर अथे खया नं कवि 'व्यथितं' थःगु संस्कार संस्कृतिया प्रदर्शन यायेगुली गाक्कं सफल जुयादीगु दु । 'व्यथित'जुया न्हापायागु जेलकालीन काव्य 'ख्वबिंप्याःगु म्ये', 'दिवसचित्र', 'प्रतिक्षा' आदिइ जक मखु नेपाली

भाषां रचना जूगु काव्यय् नं नेवाः समाजया पलाःख्वाँय्या नापं नेवाः जनजीवनया किचः दु तर थुकी स्वयाः नं अभ्र अप्वः थ्व **'छ्वास'** काव्यय् सशक्तगु खनेदु ।

कविं नेवाः संस्कारया नित्य कर्म - वसि वँ पुइगु, सौ वँ थिलेगु, निलः हयेगु, मुजाभः दयेकेगु, द्यः पूजा यायेगु आदियात **'छ्वास'**य् प्रकृतिया चित्रण कथं थुकथं न्ह्यब्वया दी -

सौ बँ उषां प्राची थिल्य न्ह्यो

खा हाल भमस्त वसि बँ पूजुल

माघ वनीपिं मस्तय्सं नं

शंख पुपुं त्वाः वाः थं जुल

थथे प्रकृतिया साधारण प्रक्रियात नं नेवाःतय्गु सुथसिया दिन चर्या कथं न्ह्यब्वयेगु, नेवाःतय्गु मौलिक संस्कृति (माघबले मार हाःवनेगु) यात नं प्रकृति चित्रण नापं स्वाकाः न्ह्यब्वयेगु गुगु प्रविधि च्वमिं **'छ्वास'**य् छ्यलादीगु खः थ्व कवियाके थःगु संस्कृतिप्रति दुगु मोहया दसु खः, गर्वया चिं खः । खयेत ला स्वः कवि चित्तधर 'हृदय'जुं नं थःगु काव्यय् नेवाः संस्कार संस्कृतियात छिंथाय् ज्यूथाय् तक ब्वयेगु कुतः यानामदीगु मख तर 'व्यथित'जुं थें काव्यया अभिन्न अंग थें यानाः ब्वयादी मफु । **'छ्वास'**या प्रत्येक उपमा, उपमेय, प्रतिक आदिया श्रोत नेवाः संस्कृति खःसा, प्रत्येक चित्रण नेवाः संस्कार कथं जूगु दु - **जयविलि ब्यंकेगु** (पौ-खु) **सी वसः** (पौ-संखु) **पिभेगः** (संखु), **सौबँ** थिल्यगु (पौ-नसि) आदि । अभ्र ला थ्व काव्यया नां हे **'छ्वास'** धकाः नेवाः संस्कृतिनाप क्वातुक्क स्वापू दुगु विषयया नामं तयादीगु दु । थुकथं **'छ्वास'** काव्यय् कवि 'व्यथित'जुं थःगु संस्कृति, संस्कारया परिचय बिया नं थःगु भाव अनुभूति उलि हे स्पल्लाक उलि हे स्याचुक पिब्वयेफुगु दु ।

'छ्वास' काव्यया रचना प्रजातन्त्र पश्चात जूगु खः । फलस्वरुप २००७ सालया जःखः नेपाःया समाजयात प्रभावित याःगु राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय ख्यलय् पिदंगु विविध आन्दोलन, दर्शन, घटना, दुर्घटनाया संकेत थ्व **'छ्वास'**य् दु । थ्व हे कथं तत्कालीन नेपाःया समाजयात प्रभावित याःगु - बौद्ध दर्शन, अद्वैतवादी दर्शन, सांख्य दर्शनया किचः दुसा अन्तर्राष्ट्रिय जगतय् पिदंगु विश्वशान्ति आन्दोलन, समाजवादी राजनैतिक दर्शन, उम्मर खैयामया जीवन दर्शन आदिया छाप नं थ्व **'छ्वास'**य् खनेदु । थुकथं २००७ सालया जःखः पिदंगु गुलि नं उदारवादी बिचाःत दु उकिं कवि 'व्यथित'जुयात प्रभावित याःगु खनेदु तर कविया थःगु हे छगू निश्चित धारणा धाःसा धालय् जुइधुंकूगु सीमदु ।

अभिव्यक्ति पक्ष :

काव्यय् भाव पक्ष गुलि महत्वपूर्ण जू अभिव्यक्ति पक्ष नं उलि हे महत्वपूर्ण जू । अभिव्यक्तिया माध्यम हे भाषा खः । उकिं अभिव्यक्ति पक्ष धायेबलय् खँग्वः छ्यलेगु पहः, कनेगु धंग आदि दुथ्याइ ।

शैली : कनेगु पहः हे शैली खः । प्रत्येक कविया कविताय् थःथःगु भावना व व्यक्तित्व कथं शैलीया निर्माण जुयाच्वनी । **'छ्वास'** परम्परागत विषयवस्तु दुने छ हाचां जक मखु, नेपालभाषाया काव्य शैली नं छगू न्हूगु प्रयोग खः । नेपालभाषाया दक्कलय् न्हापांगु संनेट पहःगु काव्य खः **'छ्वास'** । **'छ्वास'** सफू पिदना दच्छि लिपा तिनि थज्याःगु हे सनेट पहलं च्वयातःगु रे.र.न. स्यस्यःजुयागु **'मलख'** पिदंगु खः । थुकथं नेपालभाषाया काव्यय् **'सनेट'**या आदि प्रयोक्ताया रुपय् **'छ्वास'**या कवि केदारमान दं भाःगु दु ।

'सनेट' पश्चिमी लिरिक काव्यया छगू काव्य रुप खः । विश्व विख्यात इटालियन कवि **पेट्राकं** थुकियात निश्चित व कलात्मक रुप ब्यूगु खः । लिपा **शेक्सपियर, स्पेन्सर, कलरिजं** थुकियात छुं भचा हीका थःपिनिगु काव्यय् नं प्रयोग यायेगु यात । 'व्यथित'जुया नीगुपु कविताया मुना थ्व **'छ्वास'**य् सनेटया प्रयोग गुम्हं पाश्चात्य वा पूर्वीय कविपिनिगु अन्धानुकरण मजुसे थःगु हे मौलिक कथंयागु जूगु दु । वय्कलं **'छ्वास'**य् भिंप्यड्वःया छपु छपु कविता यानाः दुथ्याकादीगु दु । गुगुं कविताय् भिंप्यड्वः मध्ये न्हापां च्याड्वः, अनं लिपा प्यड्वः व अन्तय् निड्वःया रुप-योजना दयेकाः, न्हापांगु च्याड्वलय् थःम्हेस्यां खंगु वस्तुस्थितिया चित्रण, लिपायागु प्यड्वलय् व वस्तुस्थितिं हःगु प्रतिक्रिया, दक्कलय् लिपायागु निड्वलय् कविया थःगु विचाः प्वंकातःगु दुसा गुगुली न्हापांगु च्याड्वलय् वस्तुस्थितिया चित्रण, प्यड्वलय् वंगु च्याड्वःया विपरीत स्थितिया वर्णन अले अन्तिम निड्वलय् थः धायेमाःगु खँ न्ह्यब्वयातःगु दु । **'छ्वास'**या प्रत्येक कविताय् छगू छगू भाव दु । बाखं वा नाटकया सीमां वा उत्कर्ष महत्वपूर्ण थाय् धाइथें **'छ्वास'**या लिपायागु कविताया निड्वलं कविया सम्पूर्ण भावनाया मूखँ जक मखु, च्वयाच्वंगु भिंनिड्वःया अर्थयात नं कः घाःगु दु । उकिं, गथे दर्जनौं नाटक ब्वनाः म्हसीके मफुम्ह **शेक्सपियरयात** म्हसीकेत वय्कःया **'सनेट'** ब्वनाः म्हसीकेफु, धाःथें कवि 'व्यथित'यात धाथें म्हसीकेत वय्कःया थ्व **'छ्वास'** ब्वनेमाः । थथे हे **'छ्वास'**नाप आपालं भाव शैली ज्वःलाःगु वय्कःया मेगु सफू **'नौ सालको कविता'** संग्रह खः गुगु नेपाली भाषं पिदंगु दु ।

भाषा व शब्द छ्यला

भाषा शैली व शिल्पया दृष्टिं कवि 'व्यथित'जुयागु नेपालभाषाया कविता अध्ययन यायेबलय् **'छ्वास'** काव्य स्वयां न्हापायागु जेलकालीन काव्यय् अप्वः यानाः खँल्हावल्हाया सरल व सुबोध शब्द प्रयोग जूगु खनेदु । **'छ्वास'**य् विशुद्ध नेवाः भाय्या खँग्वःत छ्यलातःगु खनेदुसां आपालं संस्कृत शब्दया प्रयोगं ब्वमिपिंत छुंकथं क्लिष्टता, दुर्बोधताया

अनुभव नं याकेव्यूगु दु । तर संस्कृति शब्दया प्रयोगय् जवर्जस्त कथं खित्तु खिनात:गु थें धा:सा कृत्रिमता खनेमदु ।

कवि 'व्यथित'जुया भावाभिव्यक्तिइ न्हापांगु जेलकालीन काव्य स्वया: गाक्कं परिपक्वता खनेदु । म्ह खँग्व: छ्यला नं नुगलय् थुंजिक स्याचुक भाव सम्प्रेशन यायेगु क्षमता कवि 'व्यथित'जुयाके थ्व 'छ्वास'य् गाक्कं खनेदु । गथे -

न्यना सिक:मिं धा:गु अले

रन्डां सम यायेमाल समाज (पौ–४०)

धका: निङ्व: वाक्यं थौंया समाजया यथार्थता नापं विद्यमान समस्याया निराकरण यायेगु लँपु थुलि क्वातुक स्याचुक न्ह्यब्वयेफुगु कविया प्रौढ अभिव्यक्ति शैलीया दसु ख: ।

नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् न्हापा गबलें मछ्य:निगु प्रतिक उपमा छ्यला: भाव अभिव्यक्त यायेगु कुत: नं थ्व 'छ्वास'य् गनं गनं खनेदु -

गंगा जल थें शुद्धगु जिगु ही

मोल्ह् वल वा:ग्वा: दिपंकर (पौ–)

थथे **'दिपंकर'** यात वलिदानया प्रतीक कथं छ्यलेगु जूगु न्हापांथ्व हे **'छ्वास'** काव्यय् ख: । 'व्यथित'जुं प्रतीकत विशेष याना: बौद्ध अवदान, महाभारतया पात्रत, राजनैतिक, सामाजिक घटना आदि पाखें कयादीगु खनेदु । न्हू न्हूगु उपमा, प्रतीकत छ्यला: प्रतीकात्मक धंग भाव अभिव्यक्त यायेगु थौं कन्हे खनेदुगु आधुनिक कविताया छगू शैलीगत विशेषता ख: । नेपालभाषाया काव्यय् कवि पूर्णबहादुर वैद्यजुं निसें आधुनिक कविताया सुरुवाट जूगु धापू दुसां प्रतीकात्मक अभिव्यक्ति वीगु, न्हू न्हूगु प्रतीक छ्यलेगु प्रवृत्ति **'छ्वास'**य् हे छुं कथं खने दयेधुंकूगु दु । उकिं 'व्यथित'जुयात आधुनिक कविताया ह:पा: बीत स्व:म्ह आधुनिककालया छम्ह न्ह्यलुवा कवि धा:सां पाइमखु ।

'व्यथित'जुया जेलकालीन काव्यय् मात्रिक छन्दया प्रयोग जूगु दुसा 'छ्वास'य् लय्जक मिलेयाना, गुगुं छन्द मात्राया सुत्रय् कविता ज्यानात:गु मदु । न्हापांगु व स्वंगूगु, निगूगु व प्यंगूगु झ्व:या अन्त्यानुप्रास मिलेयानात:गु दु । लयबद्ध यानात:गुलिं ब्वनेबले सलल् वं ।

अलंकारया प्रयोगय् 'व्यथित'जु न्हापा न्हापाया काव्ययथें रुपक अलंकारया प्रयोक्ताया रुपय् खनेदु । अथे हे समासोक्ति अर्थानन्तरन्यास आदि अलंकारया नं प्रयोग 'छ्वास'य् जूगु दु । न्हापा न्हापा भाव अभिव्यक्ति यायेगु क्रमय् 'लिरिकल एक्सप्रेसन (गेयात्मक अभिव्यक्ति) यात छ्यलादीम्ह 'व्यथित'जुं 'छ्वास'य् वया: ड्रामाटिकल एक्सप्रेसन (नाटकीय अभिव्यञ्जना) नापं लिरिकल अभिव्यक्ति नितां यातनं थाय्बियादीगु दु ।

भावाभिव्यक्तिया क्रमय् थ्व **'छ्वास'** काव्यय् छगू हे भाव न्ह्यब्वयेत त:गू कथं धायेगु प्रवृत्ति खनेदुगुलिं गनं गनं पुनरुक्तिया दोष नं खनेदु । अथे हे 'व्यथित'जुया जेलकालीन काव्ययुजक मखु नेपालभाषाया आपालं जेलय् ला:पिं कविपिनिगु काव्यय् खनेदुगु छायावादी रहस्यवादी प्रवृत्तिया छुं आभास थ्व **'छ्वासय्'** नं छुं खनेदु । गुकिं याना गुलिं कविताया भाव दुर्बोध व क्लिष्ट नं जूगु दु ।

लिखँ :- वि.सं. २००७ सालया ज:ख:या विविध पृष्ठभूमिं बुइकूगु नेपा:या समाज, नेवा: संस्कार संस्कृतिया परिवेशय् ब्वलंगु **'छ्वास'** चिनाखँ संग्रह कवि केदारमान 'व्यथित'जुया जक न्हूगु प्रयोग मजुसे तत्कालीन नेपालभाषा काव्यया निति हे छगू न्हूगु प्रयोग ख: । कला कलाया निति जक मखु जीवनया निति नं ख: धैगु धारणा ज्वनादीम्ह कविं थ्व **'छ्वासय्'** छखे थ:त मखु समष्टियात ब्वयेगु तातुना: समाज, मानवता व यथार्थतायें ज्य:गु व्यापक व बृहत् विषय ज्वना समाज, राष्ट्रया जक मखु विश्वया घटना दुर्घटना प्रति हे टिका टिप्पणी यानादीगु दुसा मेखेर तप्यंक हे क्रान्तिकारी नारा बिया: समाजय् संघर्ष, विद्रोह व क्रान्तिकारी परिवर्तनया आवश्यकतायात नेपाली जनमानसय् ध्वाथुइका बीगु व व हे भाव संचार यायेगु कुत: नं यानादीगु दु । संघर्ष, विद्रोह, क्रान्ति आदि विषयस कविं छगू निश्चित सिद्धान्त थ्व **'छ्वासय्'** ज्वनेमफुसां समाज व देशया तत्कालीन परिस्थितियात थुइका: जनताया हितया पक्षय् क्रान्तिकारी परिवर्तनया निति चेतना थनेगु कुत: थ्व संग्रहया आपालं कविताय् जूगुलिं छम्ह प्रवुद्ध कविं ब्यंकेमा:गु समाज व राष्ट्रप्रतिया उत्तरदायित्व कवि 'व्यथित'जुं नं थ्व **'छ्वासय्'** ब्यंकादीगु दु ।

विषयवस्तुखय् जक मखु अभिव्यक्ति पक्षय् नं थ्व **'छ्वास'** नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् ब्वहाचां ख: । सुत्रात्मकता, लक्षणिकता, ध्वन्यात्मकता थ्व **'छ्वास'** काव्यया शैलीगत विशेषता ख:सा नेवा: संस्कार संस्कृतिया परिचयात्मक खँग्व:त छ्यलेफुगु **'छ्वास'** काव्यया भाषिक विशेषता ख: । नेपालभाषाया काव्यय् दक्कले न्हापां पाश्चात्य साहित्यय् खनेदुगु **'सनेट'** यात दुत हया: **'सनेट'** या आदि प्रयोक्ताया रुपय् थ्व **'छ्वासय्'** व्यथितजु दं क्रायादीगु दु, छन्द मात्राया प्रतिबन्धय् मच्वंसे नं काव्य साधना यायेज्यू धैगु क्यनेगुली नं 'व्यथित'जु सफल जुयादीगु दु । नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् आधुनिक कविताया प्रादुर्भाव सीदयेक ने.सं. (१०८४) या 'सरासु' कविता संग्रहनिसें जूसां न्हू न्हूगु उपमा प्रतिकत छ्यला: प्रतीकात्मक धगं भाव अभिव्यक्त यायेगुया पूर्वाभास थ्व छ्वासय् हे खनेदये धुंकूगुलिं थ्व छ्वासया कवियात भीसं आधुनिक कविपिन्त ह:पा: ब्यूम्ह कवि धायेज्यू । अथे हे थ्व **'छ्वास'** यात पुलांगु काव्य परम्परां न्हूगुली वयेत्यंगु संक्रमणकालया काव्य कथं नालेबह:जू ।

ज:, १४ अंक

मतिनाया स्वांप्व: ह्वयेकूम्ह हिन्दमैंया वैद्य

देया छुं नं भाषा साहित्य, व देया गौरव जक मजुसे न्यंकभनं जागरणया लहर थ्यंकेगु विकासया बीकूल पुइगु छगू सवल व सक्षम माध्यम नं ख: । उकिं छुं नं जातिं थ:गु भाषा साहित्यया विकासया नितिं छुं ज्या या:गु धइगु वयागु साम्प्रदायिकता मखु वं थ:गु देश व जनताप्रतिया उत्तरदायित्व वहन या:गु, थ:गु कर्तव्य पूवंकूगुया दसु ख: । थ्व हे कथं निगू दशकं मयाक बिलायत थें जा:गु अलग्गगु भाषा, अलग्गगु धर्म संस्कृति दुगु देयश् च्वना नं थ:त अनया भाषा, संस्कृतिइ विलिन मयासे **विदेशय् नं थ:गु भाषा साहित्यया परिचय बीगु, थ:गु भाषा, जातिया अस्तित्व त्यंकातयेगु कुत: यानादीम्ह कवयित्री हिन्दमैंया वैद्य श्री नेवा:तय्गु निर्ति जक मखु, नेपा:देया निर्ति हे छगू गौरव ख:, छगू प्रेरणाया श्रोत ख:** । नेपाली जक्ला छु एशियाली धालकि हे हेला याइ धका: थगु परिचय तकं विदेशय् मबीगु इलय्, नेपा:मि जक मखु, अभ छम्ह नेवा:नी जुया: हिन्दमैंया वैद्य थ:गु परिचय बियादिल, नेपालभाषाया कवितायात विलायतय् नं म्हसीके बियादिल । विलायतय् च्वंपिं नेपालीतय्गु विचय् बरोबर कवि गोष्ठी यायेगु, थ:गु कविता अंग्रेजी भाषाय् अनुवाद याना: विलायतया पत्रपत्रिकाय् बीगु, थनया लेखकपिं नाप चिठ्ठिपत्र आदिया माध्यमं स्वापूतयेगु ज्याय् न्ह्याबलें सक्रियम्ह हिन्दमैंया वैद्यया क्रियाकलापं **"मां अबु थाय् त्व:ती, मचाखाचां भाय् त्व:ती"** धइगु धापूयात चुनौति ब्यूगु दु । विलायतय् च्वना: नं नेपालभाषां कविता च्वयेगु यानादीम्ह, नेवा: नख:चख: हनादीम्ह हिन्दमैंया वैद्यया थीथी इलय् च्वयात:गु कविता थौं **मतिनाया स्वांप्व:** जुया पिदंगु दु । उकिं थ्व मतिनाया स्वांप्व: दक्वले न्हापांला कवयित्री मयुजु हिन्दमैंया थ:गु भाषा साहित्य संस्कृतिप्रतिया मतिनाया दशु ख:, समर्पणया चिं ख: । व:दें, व:दें मछि परदेशय् च्वना: नं थ:गु मां भाषं छुं च्वये, थ:गु संस्कार संस्कृति संरक्षण यानातये धैगु वय्क:या भावना हे दक्वले त:धंगु ख:, अनुकरणनीय ख: ।

न्यास: दँ मयाक पुलांगु साहित्यिक इतिहास दुगु, नेपा:या इतिहास संस्कृति नाप तप्यंक स्वापू दुगु भाषा, नेपालभाषाय् देया राजनैतिक सामाजिक ह्यूपा: लिसें थ्वया विकासया गतिइ ह्यूपा: व:सां ईया बिम्ब प्रतिबिम्बयात क:घाघां न्ह्यज्यायेगुली व जागरणया लहर थनेगुली थ्व सक्षम् जूगु दु । थ्व भाषा साहित्य उत्थानया निर्ति देया जनसाधारणनिसें जुजु व लानीपिन्सं तकं योगदान बियावंगु दु । थथे देया विम्ब प्रतिविम्ब दक्कले अप्व: प्रतिविम्वित् जूगु, मिजं च्वमिपिन्सं जक मखु मिसा च्वमिपिन्सं नं उलि हे प्राचीनकालंनिसें थौं तकं निरन्तर रुपं थ:पिनिगु नुग: खँ प्वंका वयाच्वंगु नेपालभाषा साहित्यया दकले त:जिगु त:मिगु विधा चिनाखँ ख: । प्राचीनकालय् रानी **भूवनलक्ष्मी, ऋद्धिलक्ष्मी, बृद्धिलक्ष्मी, कुसुविनी देवी** थें जा:पिं मिसा च्वमिपिन्सं चिनाखँया माध्यमं थ:पिनिगु नुग: खँ प्वंका वंगु दुसा लिपा नं अज्ञात कवि कवयित्रीपिन्सं हार्दिक मार्मिक रुपं मिसा समस्यायात क्या: म्ये चिना वंगु दु । अथे हे माध्यमिककालया अन्त आधुनिककालया शुरुइया कवयित्री मयजुपिं - **मोतिलक्ष्मी, नारायणदेवीपिन्सं** नारीजातिया दुर्दशा, अन्याय, शोषणथें जा:गु सामाजिक रोगयात कविताया माध्यमं व्यक्तिगतपाखें समाजपरक जुइका ब्यूगु दुसा आधुनिककालया कवयित्री मयजुपिं - **सत्यभामा, प्रतिसरा, ईश्वरी मैंया, रजनी मिला** आदिपिन्सं नं नारी अनुभूतियात थौं उलि हे सशक्त रुपं, मार्मिक धंगं प्वंकेगु यानाव:गु दु । थथे हे नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् नारी अनुभूतियात प्वंक:वम्ह छम्ह मयजु **हिन्दमैंया वैद्य** नं ख: ।

मतिनाया स्वांप्व: (ने.सं. ११११६) हिन्दमैंया वैद्यया न्हापांगु कविता संग्रह खया: नं वय्क: नेपालभाषाया काव्य ख्यलय् न्हूगु ख्वा:पा: मखु । थ्वय्क:या कविता तत्कालीन ज: पत्रिकाय् पिदनेधुंकूगु दु । कवयित्री हिन्दमैंया वैद्यया कथं थ्वय्क:यात साहित्य क्षेत्रय् ल्हा: न्ह्याकेगु प्रेरणा बियादीम्ह थ्वय्क:या पाजु **केदारमान व्यथित** ख: । केदारमान 'व्यथित' यात जेलया नैराश्य जीवनं काव्य ख्यलय् ल्हा: न्ह्याकेबिलसा, कवयित्री हिन्दमैंयायात थ: भाजु नापयागु सुखमय दाम्पत्य जीवनं कविता च्वके बिल, नेपालभाषाया साहित्य क्यबय् मतिनाया स्वाप्व: ह्वयेके बिल । ख्वबि व भसुकालं मखु, मतिनाया सिचुगु जलय् च्वना: च्वसा न्ह्याके खंम्ह हिन्दमैंया, नेपालभाषाया छम्ह भाग्यशाली च्वमि मयजु ख: ।

स्वीखुपु कविताया संग्रह थ्व मतिनाया स्वांप्व: हिन्दमैंया वैद्यया थ:गु जीवन यात्राया क्रमय् थम्हं थुइका का:गु थीथी अनुभव अनुभूतिया संकलन ख: । मनू छम्ह व्यक्तिइ जक परिमित मखु वया परिमितता समष्टि ख: । वं गुलि नं अनुभव मुनाकाइ थ्वहे समाजं काइ, थनयागु हे परिवेशं काइ । उकिं रचना सृजना कर्ता व्यक्ति जुया नं वया अनुभव न्ह्याक्व हे वैयक्तिक जूसां वया अभिव्यक्ति न्ह्याक्व हे आत्मकथात्मक जूसां व समाज सापेक्ष ख: समाजपरक जुइ । थ्वहे कथं **मतिनाया स्वांप्व:** कवयित्री हिन्दमैंया मतिनाया क्यबय् ह्व:गु थीथी स्वांया स्वांमा: खया नं अन्तर्मुखि जुया नं थ्व नारी हृदयया सामूहिक अनुभूति ख: अभिव्यक्ति ख: । थ्व मतिनाया स्वांप्वलं प्रत्येक ब्वमि मयजुपिन्त थ: स्या:न्या:पिनिगु क्वा:गु मतिनाया लुमन्तिं मन विह्वल याना बी, अले अमिगु मतिनाया जलं थ:त लुमुक्क ख:गु अनुभूति जूइके बी ।

मतिनाया स्वांप्व: कवयित्री हिन्दमैंया वैद्यया थ:गु विद्यार्थीकालंनिसें ने.सं. ११११६

या दुने च्वयातःगु कविताय् संकलन खः । अले थ्व काव्यया मू विषय मतिना खः । मतिनाया थीथी रुप थीथी ता हे कविता जुयाः थ्व संग्रहस नस्वाना च्वंगु दु । छम्ह मिसा सुयां मां खःसा सुयां म्ह्याय् खः, अले सुयां पासा खःसा सुयां जीवन पासा नं खः, मानौ छम्ह अभिनेत्रीया अनेक भूमिका थें । थज्यागु विविध भूमिका निर्वाह यानादीम्ह कवयित्री मयजुं गबलें मां लुमंकाःसा गबलें मचात स्वस्वं गबलें बौ लुमंकाःसा गबलें म्ह्याय्मयजु लुमंकाः अफ दक्कले अप्वःला थः भाजुयागु क्वाःगु मतिना लुमंका कविता चिना च्वंगु दु, थःगु अनुभूतियात मेपिन्त नं इनेगु यानादीगु दु । अले वयक्लं इनाच्वंगु अनुभूति सुयां निर्ति मार्ग दर्शन जुइफुसा सुयां निर्ति जीवन दर्शन नं जुइफु । थुकथं जीवनय् मां, म्ह्याय्, पासा जीनवपासा फुक्कसिगु भूमिका म्हिते नंम्ह हिन्दमैयाया कवितां नारी जीवनया सम्पूर्ण अनुभूतियात धैर्यें ब्वयेगु याःगु दु ।

'मां' धयाम्ह गथे च्वं धकाः मांयात म्हसीके मलावं मां मदयेका च्वनेमाःम्ह कवयित्री हिन्दमैया वैचयात न्हापां मांया अभावं मां कविता च्वकेवी । वयक्ः फिंन्यादँ, फिंखुदँ थ्यंबले वयक:यात मांया अभाव थुलि महशुस जुल कि-

जि फसय् ब्वोगु धू थें

अफ निगू च्वः निखे च्वनाः सालातःगु थें (मां १)

धकाः छम्ह मां विनाया जीवन हनेमाःम्ह मचाया हार्दिक मार्मिक अवस्थाया चित्रण 'मां' कविताय् वयक्लं याना दी । खः छम्ह मचाया निर्ति मां विनाया जीवन तसकं दुर्भाग्यपूर्ण अफ छम्ह मिसा मचाया नितिंला भन अन्यौल, दीशाहीन जू तर अथे खया नं फुक्कं मां मदुपिं मचातय्सं थःगु अनुभूतियात पिब्वयेफुगु मदु तर कवयित्री हिन्दमैया वैचं पायछिगु उपमा छ्यलाः थःगु अनुभूतियात मेपिनिगु हृदयलय् नं सम्प्रेसित यानादी, थःगु व्यथायात समष्टिगत जुइके विया दी ।

हिन्दमैया बुयाः खुला हे जक दुबले मांयागु क्वाःगु मतिना कायेगु भाग्यं वन्चित जुइमाःसां छम्ह कर्तव्यपरायण बौया सुनिर्देशनय् वयक्ः ब्वलनी । खः मां मदुम्ह मचाप्रति बौया जिम्मेवारी अफ अप्वः जुइ । थज्याम्ह मचाप्रति बौया मिखा पलाः पलाः पतिं लानाच्वनी-

वसः न्यायेगु पुनेगु पलिसां

सफू न्यानाः स्वयेगु यारे छं

धाइम्ह सुयोग्य अबुया मार्ग निर्देशनं हिन्दमैया छम्ह उच्च शिक्षा प्राप्त याये खंम्ह सुयोग्य नारीया रुपय् हुर्के जुइ । नापं भाग्यं थम्हं मतिना यानाम्ह, थःत लुदंक फुदंक मतिना याइम्ह भाजुनाप दाम्पत्य जीवन हनेगु शौभाग्य नं वयक्ः कवयित्री मयजुयात चूलाइ । अले थःछैं जक त्वःता मखु, नेपाः दे तकं त्वःताः थः भाजु नाप विलायतय् वयक्ः लाः वनी । थथे थःत बौया मतिना जक मखु मांया मतिना तकं वियाः हुर्के याःम्ह थः

अपुजु म्हंमफु धइगु खवर न्यनाः नं विदेशय् लानाः अबुयाथाय् वयेमफुम्ह विवशम्ह हिन्दमैयायात '**बौ लुमंबले**' कविता च्वकेवी । थम्हं छुं याये मफुगुलिं वाथावाथा कंम्ह हिन्दमैयां

छितः याकनं म्हंफु जुयेमाल

भिंगु खँ न्यने दयेमाल ।

धकाः द्यःयात सां आशिका यानादी । थः छैंय् मां अबु मफइबले सुसाः कुसाः यायेगु छम्ह म्ह्याय्मचाया नं कर्तव्य खः तर अथे खयानं भाःतया छैंया जिम्मेवारी फुक्क अयें हे वांछ्वया वयेमफैगु वयागु बाध्यता खः विवशता खः । उकिं **बौ लुमंबले** कविता हिन्दमैयाया जक आकूल ब्याकुलताया अभिव्यक्ति मजुसे थःछैंप्रति थःगु कर्तव्य पूवंके मफयाः आकूल ब्याकूल जूपिं बिया छ्वये धुंकूपिं विवश म्ह्यामचातय्गु मनस्थितिया यथार्थ चित्रण खः ।

छम्ह म्ह्याय्मचा वियाछ्वइबले ख्वयाः ख्वयाः वनी, फुक्कसिगु मिखाय् ख्वबि हायेकाः वनी । तर थथे ख्वयाः ख्वयाः वंम्ह मिसा जव भाःतया छैं थ्यनी, भाजुया क्वाःगु मतिनां घयेपुनां काइ, अले थः भाजुया न्ह्यःने मां अबु तकं कतः जूवनी थःछैं तकं सतःथें च्वं वनी । थज्यागु नारी अनुभूतियात कवयित्री थुकथं कनादी -

गुलि अजू चाइपुगु

बुल जि थन हे ब्वलन थन हे

खः थ्वहे जिगु थःछैं खः

तर जितः यौ च्वन सतःथें

म्ह युखे सां जिगु मन उखे

छम्ह मिसाया नितिं थःछैं न्ह्याक्व हे तःधंसां भाःतया न्ह्यःने थःछैं नं कतःथें ताइगु, थःछैं च्वनाः नं मन भाःतया छैंय् लाःवनीगु, थः भाजुपिनिगु क्वाःगु मतिना कायेखंपिं भाग्यमानि मयजुपिनिगु सामूहिक अनुभूति खः । साहित्यया सिद्धि व्यक्तिगत अनुभूतिया समष्टिकरणय् जक मखु समष्टिगत व्यक्तिकरण नं खः । छम्ह कवयित्रीं आपाःस्यां अनुभव यानाः नं कनेमफुगु, मसःगु अनुभूतियात कविताया माध्यमं कनावी । थुकथं हिन्दमैयां सामूहिक नारी अनुभूति नं वैयक्तिक थें जुइकाः वाना बी ।

खः मां बौ लुमंकाः, थःछैं लुमंकाः फुक्कसिगु न्ह्यःने छम्ह मिसा ख्वये नं छिं ख्वये नं ज्यू तर थःत क्वाक्क माया याइम्ह थः यज्यू लुमन धकाः फुक्कसिया न्ह्यःने ख्वये मछिं, ख्वयेमज्यू । माया जक सुलाः सुलाः यायेगु मखु ख्वबि नं फिनाफिनाः सुनां मखंथाय् हायेकेमाः । तर छम्ह साधारण मिसां थःगु मिखां हाःगु ख्वबि, सुनां खनी धकाः ग्यानाः हुया छ्वइ, गंका छ्वइ, तर छम्ह कवयित्रीं कविता ज्यानाः पिज्वयेका छ्वइ -

छि लुमनेवं मिखां ख्वबि धरधर ज्वइ

तिइजक उगु ख्वबि जिं हुया छ्वयेगु
छिं विया दिइगु दुकुलु मतिना
जतन साथ जिं स्वथना तयगु ।

थथे थ: भाजुयागु मतिनायात जतनसाथ स्वथना: नं भाजुया लुमन्तिइ पिज्व:गु ख्वबियात नकतिनी इहिपा: जूबले सुना नं खनी धनं हुया छ्वइम्ह मयजु हिन्दुमैया लिपा जूलिसे थ:पिनिगु मतिना पिब्वयेगुली निसंकोच निडरम्ह मिसा जुया पिदनी । अले थ:गु इहिपा:बले थ: भाजुं थीथें भाय् जक याना: सँ प्याकूगु, ज्वलान्हायकं क्यंगुलिं लुमदंगु थ:गु अतृप्त ईच्छायात 'जित: हानं छक: सँ प्याका ब्यू' धका: नीन्यादँ लिपा कविता च्वया दी-

थौंला धात्थें
सककसिया न्ह्य:ने हे
ज्वला न्हायकं नं क्यनाब्यु
छिगु हे ल्हाहातं
बांला ला धका नं न्यनाब्यु
छिगु हे दुनुगलं

धका: थ:गु न्हापायागु अतृप्त इच्छायात तृप्त जुइकेगु निति भाजुयात इनाप यानादी । थुकथं बैंसया ह्यूपा: लिसें छम्ह मिसाया स्वभाय् नं पिज्वइगु ह्यूपायात कवयित्री हिन्दमैयां छम्ह मनोवैज्ञानिक थें, छम्ह दार्शनिकं थें क्रमिक रुपं ब्वयादी ।

Life is not a bed of roses धा:थें जीवन न्ह्याबलें सुखमय जक मखु, जीवनया नांचा न्ह्याकां यंकेबले अनेक कयंया समस्या, आकुलता, व्याकुलता, तर्क वितर्क पिदनीगु स्वभाविक ख:, ध्वहे जीवनया वास्तविकता नं ख: । थज्यागु जीवनया यथार्थतापाखें हिन्दमैयाया दाम्पत्य जीवन नं न्ह्याक्व हे सुखमय, जूसां विमूख मजू । अले थज्यागु हे यथार्थतायात - तर्क वितर्क, छंत जिं ध्वाथ्वीक कने मास्ति व:, नुग, याक:चाम्ह गृहलक्ष्मी, बहनीया ड्युटी आदि कविताया माध्यमं कवयित्रीं ब्वया दी । वास्तवय् ध्व कवयित्रीया थ:गु जीवनया सुख दु:खया अनुभूति खया नं थ्व न्हू इहिपा: या:पिं मयजुपिनिगु निति अर्ति उपदेश नं ख:, सुखी दाम्पत्य जीवन हनेगु निति मार्ग दर्शन नं ख: ।

विश्राम या
त्यानुया वइबलय्
माफ पवं
द्वं विरां जूबलय्
थ्व निन्हुया
जिन्दगी
यने मदु छुं

नाप नापं

थथे थ: भाजुनाप सुख दु:ख हहं दाम्पतय जीवनया वरदान स्वरुप सन्तितितय्गु सुखानुभूति नं कवयित्री हिन्दमैयायात प्राप्त जुइ । अले थ्व सुखानुभूतियात मेपिं मांपिन्सं थें थ:के जक सीमत मयासे कविताया रुपय् प्वंकादी । मेपिन्त नं इनादी । मेमेपिं अप्व: थें कवयित्रीपिंत मां जुइवं मचातय्गु लालन पालनया दायित्वं च्वसा दिके बी तर भाग्यमानिम्ह कवयित्री हिन्दमैयायात झन कविताया आपालं विषयवस्तु लुइकाबी, कविता चिनेगु लकस ब्वलंका बी । फलत: गवलें 'छ बुबले' धका:

छ
स्वांथें नाय्
सर्ग: थें यचु
छन्त मुलय् कायेबुबले
मायायागु न:लिगु
संसारय् थ्यं थें जुइ जि
अले मांया मतिना
गथे च्वं धका:
छं जित:
स्यनाबिल

न्हापांम्ह सन्तति प्राप्त जुइबलेया छम्ह 'मां' या अनुभूतियात सरल व स्वभाविक रुपं अभिव्यक्त याना दी । थथे हे कवयित्री हिन्दमैंया गवलें 'म्ह्याय् मयजुयात' स्वस्वं लय्ताया दी, गबलें मां जुया: 'मचातय्त अर्ति' बियादीसा गवलें मांया स्वा: स्व:ब:पिं' मचात स्वस्वं हर्ष विभोर जुया दी, गवलें 'मचा मयजु' या नुग: खँ थ्वीकेगु कुतलय् थ:त तंका दी । थुकथं कवयित्री हिन्दमैयां छम्ह मांया नुग:यात ध्वाथ्वीक ब्वयादी मचाखाचा प्रति छम्ह मिसा भावना कामना प्वंका दी ।

हिन्दमैया सुयां जीवनपासा ख:सा सुयां पासा नं ख:, छम्ह मिसाया परिमतता थ: मचाखाचा मां बौ, भा:त जक मखु । छम्ह मिसां छम्ह पासाया सुख सफलताय् थ: नं लयेतायेगु या:सा व पासाया वियोग वेदनाय् ख्वबि व झसुका: नं पिज्वयेकी, थ: नं ख्वयेगु याइ । हिन्दमैया अझ छम्ह मिसा जक मखु छम्ह कवयित्री नं ख: । इकिं वय्क: साधारण मेपिं मिसात थें थ: स्या:न्या:म्ह पासाया मृत्युइ हिहिलना थ: जक ख्वयेगु मयासे बिचा: हायेका कविता च्वया:, कविताया माध्यमं थ: पासा प्रतिमाया आकस्मिक मृत्यु अले वयागु क्रिश्चियन परम्परा कथं जूगु अत्येष्ठि क्रियाया सविस्तार वर्णन् यानादी । थ:गु दु:ख वेदना मेपिंत नं इनादी, अले जीवन गुलि क्षण भंगुर धैगु सत्ययात छम्ह दार्शनिकं थें क्यना नं दी । थज्या:गु हे छपु कविता बिचा: हायेका ख: । मदुम्ह पासा प्रतिमायात श्रद्धाञ्जली

चछाये कथं च्वयात:गु ध्व कवितां केवल विरह बेदना, जीवनया यथार्थता जक ब्वयेगु मयासे नेपालभाषाया शोक काव्यया धुकू नं जायेकेगु या:गु दु ।

समवेदना व अनुभूतिया सृजनात्मक योग हे कविता ख: । छम्ह साधारण मनुखं धायेमस:गु, कनेमफुगु जक मखु वा:मचा:गु, यायेमफुगु अनुभूति नं छम्ह कवयित्रीं याइ । अले थज्या:गु अनुभूतियात ल्व:गु भाषा, शिल्प छ्यला: कविताया रुप बी, ध्व हे कवयित्रीया सृजनशीलता ख: । सिद्धिदास, सिद्धिचरणया देशय् जन्म जुया: वर्डस्वर्थ, कलरीज, शेली, किट्सया देशय् वासं च्वंच्वनादीम्ह हिन्दमैंयां प्रकृतिया साधारण क्रियाकलापय् नं रहस्य खंका दी, मानवीय कार्य व्यापारया आरोप यानादी, अले प्रकृतियात छम्ह सहचरीया रुपय् नाला दी । ध्व हे कथं **'झ्यालं स्वयाबले'** कविताय् कवयित्री हिन्दमैंयां

अले शरद ऋतुया सिमाह:त धइगु

....

बिदाय् छँ वइपिं थ: मचातय्गु लँस्वया च्वनीम्ह जि थें हे जुया:

धका: थ:गु क्रियाकलाप शरद ऋतुया क्रियाकलापय् शादृश्य खंकादीसा शरद ऋतु वयेवं ह: हाया: सिमात ख्व:गु नं कवयित्रीं वा:चायेका दी अले अमिगु वेदनायात

न त टेपं

न त भिडिओ नं हे

रेकर्ड यायेफइ ।

धका: भीत कनादिइ । अथे हे साइकलामन स्वांमाय् स्वां मुखू ब्यना: ह्वयेत्यंगु स्थितियात कवयित्रीं

म्हासुन:गु मुखूस्वां पव:चात ब्यकं च्याना:

स्वांमाया वंचात तत:मा जुजुं वयाच्वनिगु

तिबात:गु कुसा थें ।

गुलिं गुलिं जा छपा तुतिं चुयाच्वनीपिं

सलां भ्फंग: ला धइथें नं च्वनिगु

धका: थ:गु काव्यिक अनुभूति प्वंकादी । थुकथं कवियित्री हिन्दमैंयायात गबलें फुलदानय् च्वंगु छध्वा: स्वां नं सा गबलें गमलाय् च्वंगु छमा स्वांमां, गबलें प्रकृतिया छगू दृश्यं नं भाव विह्वाल जुइकेबी, कविता च्वकेबी । कवयित्री हिन्दमैंयाया दक्कले अप्व: कल्पना थज्या:गु हे प्राकृतिक सौन्दर्यया वर्णन्या कविताय् च्वन्ह्या:गु दु अले थज्या:गु कवितां वयक:यात छम्ह **स्वच्छन्दवादी कवयित्रीया रुपय् प्रतिस्थापित याकेब्यूगु दु ।**

सुं नं साहित्यिकत थ: गज्या:गु संस्कार संस्कृतिइ ब्वलन, व प्रति वया मतिना दइगु जक मखु, उकिया किच: नं वयागु सृजनाय् लाइगु स्वाभाविक ख: । कवयित्री हिन्दमैंया नं मोहनि नख: हना: ब्वलंम्ह, दाजुयात त:सिब्व ल:ल्हाना किजापुजा याना: त:धी जूम्ह,

भा:तं न्हायूकं सिन्ह:मू क्यंका: सँ प्याका: इहिपा: या:म्ह, अले मचाखाचां मरिचरि तया: ख्वा: स्वका: हंकाच्वंम्ह मिसा ख: । थज्या:गु हे नेवा: संस्कृति संस्कारया किच: वयक:या काव्यय् नं गाकं ला:गु दु । अले **ध्व मतिनाया स्वांप्व: काव्यया विशेषता धायेला बा सौन्दर्य पक्ष धायेला थज्यागु सांस्कृतिक चेतना नं जूगु दु । 'भिंतुना', 'मोहनिया लुमन्ति', 'जित: हानं छक: सँप्याका ब्यु', 'मांया ख्वा: स्वैगु'** आदि थज्या:गु हे नेवा: सांस्कृति सम्बन्धी कविता ख: । सांस्कृतिक विषय मखुगु कविताय् नं कवयित्रीं थ:गु भावाभिव्यक्ति बीगु निंतिं छ्यलादीगु उपमा, रुपक, प्रतिक आदि नेवा: संस्कृति संस्कार पाखें हे कायेगु यानादीगु दु । **थुकथं कवयित्री हिन्दमैंयाया काव्यिक अभिव्यक्तिइ स्वजातिय सांस्कृतिक चेतना छगू नैसर्गिक अभिव्यक्ति जुया हे पिदंगु दु ।** छगू अलग संस्कृति, अलग संस्कारया देशय् च्वना नं नेवा: संस्कार, संस्कृतियात काव्यया माध्यमं ब्वया: नेवा: जातियात अमर, अजर जुइकेगु कुत: यानादीम्ह हिन्दमैंया नेवा: जातिया निंतिं हे गौरव ख:, प्रेरणाया प्रतिक ख: ।

सुं नं च्वमियागु काव्यगत विशेषता उकिया भाव पक्षय् जक मखु अभिव्यक्ति पक्षय् नं लानाच्वनी । संक्षिप्तता, संश्लेषणात्मकता, अप्रस्तुत योजना, लय भाषिक माधुर्य आदि काव्यया अभिव्यक्ति पक्ष नाप सम्बन्धित तत्वत ख: । छम्ह गद्यकारं थें छम्ह कविं थ:गु भावाभिव्यक्ति तप्यंक बीमखु वं थ:गु भावयात वक्रोक्ति धगं पिब्वयेगु याइ । थुकिं याना: कविताय् अले गुलिखे खँ अव्यक्त जुया च्वनी । फुक्क खँ छर्लङ्ग जुलकि कविताया सवा: हे दैमखु । तर ध्व मतिनाया स्वांप्व: सफूया कवयित्री हिन्दमैंयां थ:गु काव्याभिव्यक्तिइ गुलि संश्लेषणात्कता, वक्रोक्तिया प्रयोग यायेमा:गु ख: उलि धा:सा यायेमफुनि अप्व: थें **भावाभिव्यक्ति व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक ज्, तप्यं ।** अथे हे, स्वच्छन्दवादी कविताया छगू विशिष्टता, कल्पनाया उत्कृष्टता, स्वच्छन्दता नं ख: । कवयित्री हिन्दमैंयाया कविताया मूलभूत प्रवृत्ति स्वच्छन्दवाद ख:, तर छम्ह स्वच्छन्दवादी कवयित्रीयाके दयेमा:गु **कल्पनाया उत्सर्गता, स्वच्छन्दता नं हिन्दमैंया कविताय् उलि विकसित जुइफुगु मदुनि,** थुकिया निंतिं नं कवयित्रीं थ:गु पाखें कुत: हे याये मानि । थुकथं कवयित्री हिन्दमैंया वैचया कविताय् भाव व बिचा: पक्षय् गुलि हार्दिकता खनेदुगु ख: उलि अभिव्यक्ति पक्ष सबल जुइफुगु मदुनि । आशा दु, हिन्दमैंया थें ज्य:म्ह जाँगर व जोशं जा:म्ह उत्साही कवयित्रीं थ:गु लिपा ह्वइगु स्वांलय् ध्व खँयात नं ध्यान तया:, अझ नस्वाक ह्वयेकी तिनि, नेपालभाषा काव्य ख्य:यात थज्या:गु नस्वा:गु स्वांनं छायेपा: अझ गौरवान्वित जुइकी तिनि । थुकिया निंतिं वयक:यात आपालं भिंतुना दु । वयक:या च्वसा निरन्तर रुपं न्ह्यानां च्वनेमा: ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटक

छगू चर्चा

देयागु न्ह्यागु हे भाषा साहित्यया सफू जुइमा यदि व सफुतिं देया जनताया भिं याइगु वा देयागु अस्तित्व गरिमा थकाइगु जूसा व नं देया छगू राष्ट्रिय सम्पदा खः । **थज्यागु सम्पदाया संरक्षण सम्बर्द्धन यायेगु छम्ह व्यक्ति वा छगू जाति विशेषया जक कर्तव्य मजुसें राष्ट्रया हे नं छगू कर्तव्य खः । थज्यागु हे सम्पदाया जगेर्ना यायेमाःगु ज्वलय् नेपालभाषाया प्राचीन नाटकया सफूनं लाःवंगु दु** । नेपाःया इतिहासय् मल्लकाल केवल कलाया उत्थानया दृष्टिकोणं जक अति महत्त्वपूर्ण काल मजुसे साहित्यिक उत्थानया दृष्टिकोणंनं उलि हे महत्त्वपूर्णगु काल खः । मल्ल जुजुपिसं स्वयमं हे नेपालभाषा माध्यमं नृत्य तथा संगीतया दृष्टिकोणं नं उलिहे महत्त्वपूर्ण जूगु आपालं नाटकया सफू च्वयावंगु दु । थःगु हे मौलिक विशेषता दुगु नेपालभाषाया थज्यागु नाटक नेपाःया साहित्यिक समृद्धताया दसि जक मजुसे नृतत्त्वशास्त्रीय अध्ययनया निति नं छपाः यचुगु न्हाय्कं जुयाब्यूगु दु । अथे हे न्हापा नाटक ब्वनेत मखु दबुली क्यनेगु निंतिं च्वइगु जूगुलिं, नृत्य संगीत नं नाटकया अभिन्न अंग थें जुयाच्वंगु दु । **उकिं नेपालभाषाया प्राचीन नाटक, साहित्यिक दृष्टिकोणं जक मखु प्राचीन नृत्य संगीतया अध्ययन अनुसन्धानया दृष्टिकोणं नं उलि हे महत्त्वपूर्ण जू** । तर थथे खया नं थज्यागु प्राचीन नाटकया सफू तसकं हे म्ह जक प्रकाशनय् वःगु । आःतकया दुने लाक्क भिंनिगू हे पिदंगु मदुनि । थज्यागु स्थितिइ भाजु **शरद कसाःनं आशा सफूकुथिइ** (ने.प्या. ०.२५ (RN 2577) **व राष्ट्रिय अभिलेखालय्** (ल्याः २.३४३, विषय ल्याः नाटक २१३ मा.फि ल्या A 353/7) अलग्ग अलग्ग लानाच्वंगु (आशा सफू कुथिपाखें १०९ पौ व राष्ट्रिय अभिलेखालय् पाखें ५ पौः) जुजु जयप्रकाश मल्लया **बीरध्वजोपाख्यन** नांगु नाटकया पाण्डुलिपियात सम्पादन यानाः अभ्क नेपाल लिपिं थ्यासफू कथं जुयाच्वगुयात फुकस्यां ब्वनेफइ कथं देवनागरी लिपिं हीकाः नाटकया मौलिकतानं मतंक थौंकन्हेया पूधाः प्याखं सफूया रूपय् गुगु पिकया दिल थ्व तसकं हे च्वछाये बहःजू । थम्हं सफू सम्पादन यानाबले लुइकेमफुगु नाटकया न्ह्यःने, ल्यूनय्या पौतय्गु संख्या इमान्दारी पूर्वक प्राचीन नाटकया परम्परा तथा प्रस्तुत नाटकया कथानक आदिया आधारय् गुगु न्ह्यब्वया दिल, थुकिं सम्पादक कसाः याके दुगु अनुसन्धानात्मक लगनशीलता तथा

प्राचीन नाटकया ज्ञान स्पष्ट याः । **'वीरध्वजोपाख्यान ग्रन्थ परिचय'** धकाः प्रस्तुत नाटक ग्रन्थ तथा नाटककारया विषय सम्बन्धी नं छुं खँ सम्पादकजुं न्ह्यब्वयादीगुलिं थ्व सफूया महत्त्व अभ्क च्वन्ह्याःगु दु । अथे हे **'वीरध्वजोपाख्यानया बाखं सार'** धकाः छगू छगू धाःया प्याखंया सार अलग्ग अलग्ग न्ह्यब्वसे पूवंक हे प्याखंया सार न्ह्यब्वयातःगुलिं सर्वसाधारण ब्वमिपिंतनं थ्व सफू ब्वने अःपुइका ब्यूगु दु । नाटककार **जयप्रकाश मल्लं** नाटकया मेपु पतिकं **'जयपरकाशन ल्हाय'** धकाः थःगु नां न्ह्यथना तःसां थ्व **'वीरध्वजोपाख्यान'** नाटक रचना जूगु ई धाःसा न्ह्यथनातःगु मदु । सम्पादक कसाः नं जुजु जयप्रकाशनमल्लया शासनकालय् जूग राजनैतिक गतिविधि तथा प्रस्तुत नाटकया कथानकया सिलसिलाय् न्ह्यथनातःगु निगू साल ने.सं. ८७१ व ८७७ या आधारय् **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया रचना ने.सं. ८७१ निसें ८७७ या दुने जूगु जुइमाः धकाः परिकल्पना याना दीगु दु, थ्व तसकं युक्ति संगत जू । नाटकया च्वमि जयप्रकाशनमल्लं थःगु परिचय बगु क्रमय् थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् न्हापायागु थःगु **'रत्नेश्वरया प्रादुर्भाव'** नाटकय् थें **'दयालक्ष्मीया पति जयपरकाशन ल्हाकं'** धकाः थः कलाः दयालक्ष्मीया नां उलि न्ह्यमथं से **"कुमुदिनीसुत जयप्रकाशन ल्हाल'** धकाः मां कुमुदिनी देवीया नां वारम्वार न्ह्यथनातःगुलिं थ्व **'वीरध्वजोपाख्यान'** नाटक रानी दया लक्ष्मीनापयागु सम्बन्ध स्यने धुंकाः च्वःगु खः धैगु स्पष्ट जू । रानी दयालक्ष्मी व तःधिकाजिया षड्यन्त्रं ने.सं ... स जुजु जयप्रकाश मल्ल राज्यच्यूत जुइकाः च्वनेमाःगु खः । थथे राज्यच्यूत जुइकाः च्वंम्ह जयप्रकाशनयात हानं राज्य लितकायेगु नितिं मांम्ह कुमुदिनी देवीं आपालं ग्वहालियाःगु खँ इतिहासय् उल्लेख जूगु दु । थथे मांयागु गुण लुमंकाः मांयागु नां न्ह्यथनातःगुलिं **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया रचना ने.सं. ८७१ लिपा हे तिनि जूगु स्पष्ट जू ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटकया च्वमि जुजु **जयप्रकाशमल्ल** नेपाःया राजनैतिक इतिहासय् कान्तिपुरया अन्तिम जुजु तथा छम्ह शूरवीर योद्धाया रुपय् परिचित जूगु दुसा नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् छम्ह सिद्वहस्तम्ह नाटककारया नापं कवि संगीतकार कथं म्हसीकेगु जूगु दु । जुजु **जयप्रकाशया** शासनकाल (ने.सं. ८५५-८८८) पारिवारिक कलह, स्वनिग:या थःथः मल्ल जुजुपिनि विचय्या ल्वापु, बारम्बार पृथ्वीनारायण शाहया उपत्यका आक्रमण आदिं यानाः तसकं तनावपूर्ण जूसां थः पुरखा जुजुपिसं थें वय्कलं नं आपालं साहित्यिक कृतित त्वःतावंगु दु । वय्कःया तःगू कृतित मध्ये **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकनं छगू खः । तत्कालीन नाटकीय विधि विधान अनुरुप च्वयातःगु थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकं मल्लकालीन नाटकीय स्वरुप जक न्ह्यब्वयेगु मयासे उगु ईया भाषा, काव्य स्वरुप, जीवन पद्धति आदिया किपा नं यचुक ब्वयाब्यूगु दु ।

खुगू दीवस धकाः खुगू धाःलय् ब्वथलातःगु थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया

कथानक नं तत्कालीन प्रचलित उपाख्यानया लिधंसाय् ज्यानात:गु खनेदु । नाटकया शीर्षकं हे ध्व **'वीरध्वज'** सम्बन्धी उपाख्यानं खः धइगु स्पष्ट जू । रत्नपूरया जुजु सत्यध्वजया तःधिकःम्ह काय् 'वीरध्वजयात' जूगु व वीरध्वजं याःगु ज्याखँया बाखँ हे ध्व **वीरध्वजपाख्यान** नाटकया मू कथावस्तु खः । रामायणय् रामया राज्यभिषेक जुइत्यंगु इलय् चमाजु कैकेयिं रामयात वनवास छ्वयेगु व भरतयात जुजु यायेगु वरदान दशरथयाके फ्वनी थें **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय्नं रत्नपूरया जुजु सत्यध्वजं युवराज वीरध्वजयात राज्यभिषेक यायेत्यंगु इलय् चिरमांम्ह रूपवतिं वीरध्वज व वया मांयात वनवास छ्वयाः थःकाय् ऋतुध्वजयात जुजु यायेगु वर जुजु सत्यध्वजयाके फ्वनी । महाभारतय् राम थें वीरध्वज नं अबुया वचं मिथ्या मजुइकेगु नितिं वनवास वनी । वनवास जक छ्वयां मगानाः चिरमांम्हस्यां कोटवारयात ल्हातिइ कयाः वीरध्वजयात स्याकेत पोःत तकं जंगलय् छ्वइ । तर पोःतय्सं वीरध्वजयात स्याइ मखु । थुखे वीरध्वजपिं वनवास वसेंलि लाय्कुलिइ जुजु सत्यध्वजं तसकं विलौना याइ । जुजुया विहाल जूगु खनाः चिन्तित जूपिं रानी, मन्त्रीपिं सकलं वनवास वंपिं वीरध्वजपिंत लितब्वना हये धकाः वनय् वनी । थुखे वनय् हनुमानया कृपां वीरध्वजं हनुमाया आश्रमय् थः मांयात नापलाइ नापं हनुमानपाखें वीरध्वजं धनुविद्याया नं प्रशिक्षण प्राप्त याइ । धनुशास्त्रया ज्ञान हासिल यानालि वीरध्वज सकसिकें विदा कयाः सिकार म्हितः वनी । वनय् वीरध्वजं ब्रम्हदत्त राजाया म्ह्याय् राजकुमारी चन्द्रकला नापलाइ । निम्हेस्यां यःत्यः जुइ । राजकुमारी चन्द्रकलां थःगु स्वयम्वर ल्याकन जुइत्यगु दु "अन स्वयंवरय् वा छन्त जिं वरमाः क्वखायेके" धकाः धया वनी । राजकुमार वीरध्वज व चन्द्रकला राजकुमारीया विवाह जुइ । राजकुमारी चन्द्रकला विवाह यायेमखना आशांयाःपिं अन स्वयम्बरय् वःपिं मेपिं राजकुमारपिं व मुनिपिं तसकं तंचाइ । करवीरपूरीया राजकुमारपिसं वीरध्वजया राज्यय् विध्वंस याःवनेगु ख्याच्वः बीसा, नारदमुनि पर्वतमुनिपिसं वीरध्वजयात "सर्प म्यानाः सीमा" धकाः सरावी । चन्द्रकलाया अबु ब्रम्हदत्त जुजुं मुनिपिंत श्राप लितकायेत तसकं अनुनय विनय यासेंलि मुनिपिसं "वीरध्वज सीसां हानं म्वाना वइ राजकुमारी विधवा जुइमखु" धकाः धाइ । वीरध्वज राजकुमारी ज्वनाः थःमां च्वंच्वंगु थाय् हनुमानया आश्रमय् वनी । अन थःमायात राजकुमारी चन्द्रकलाया परिचय बिइ नापं लँय् राक्षसनाप युद्ध जूगु खँ कनी । वीरध्वज लिहाँवःगु खना रानी खुसी जुइ । हनुमानं "आःछिपिं थःगु देशय् लिहां हुँ" धकाः धाइ । वहनी राजकुमार राजकुमारी द्यं वनी । द्यना च्वंथाय् सर्प वयाः राजकुमार वीरध्वजयात न्यानाः स्याना बिइ । राजकुमार सीगु खनाः रानी, राजकुमारीपिं सकस्यां तसकं विलौना याइ । प्रस्तुत सफूकथं नाटक थन हे क्वचाइ । थथे नाटक क्वचाःसां नाटकया कथानकया प्रकृति अनुसार नाटक पूमवंनिगु सीदु ।

खुधाःया ध्व प्याखनय् प्रत्येक छधालय् खुगू लू दु तर न्याधाः व खुधाः छथाय् तया तःगुली लू न्हापाया धाःलय् थें पूवंक क्यनातःगु मदु । अफ खुधालय् केवल आरति म्ये छपु जक दु । आरति म्ये छपुजक तयाः छगू अलग्ग हे धाः कथं गबलेनं ब्वथलेगु चलन प्राचीन नाटकय् खनेमदु । उकिं खुधालय् आरति म्ये न्ह्यःछुं खँ अवश्य दयेमाःगु खः । प्यधाःया न्यागूगु लुइ नारदमुनि व पर्वतमुनिपिसं माकःख्वाः वयाः अपमानित जुइमाःगु तमं वीरध्वजयात सर्प न्यानाः सीमा धकाः सरा ब्यूगुली ब्रम्हदत्त जुजुया विन्तिभावं मुनिपिसं वीरध्वज सीसां म्वाना वइ राजकुमारी विधवा जुइमखु धाःगु खँ कथं ध्व प्याखनय् सर्प न्यानाः राजकुमार सीगु खँ क्यंसेलिं राजकुमार हानं म्वाना वःगु घटनानं क्यनेहे माःगु खः । तर ध्व क्यनातःगु मदु । अथे हे करवीरपुरया राजकुमारपिसं रत्नपुरय् हमला याये धकाः गुगु ख्याच्वः वीरध्वजयात ब्यूगु खः ध्व हे ख्वाच्वः कथं उमिसं रत्नपुरय् हमला याःगु व धनूविद्याय् निपूर्णम्ह वीरध्वजं वीरतापूर्वक अमिगु प्रतिकार याःगु खँ नं ध्व नाटकय् गुगु दयेमाःगु खः व नं क्यनातःगु मदु । थुलिजक मखु निधाःया प्यंगूगु लुइ सत्यध्वज, रानी आदि सकलें थःपिनिगु कुकर्मप्रति पश्चाताप यासे वीरध्वजयात लितब्वना यंकेत जंगलय् माःवःगु खः । अमिसं वीरध्वजयात नापलात वा नाप मलाः ध्व सम्बन्धी नं छुं खँ नाटकय् उल्लेख जूगु मदु । अथे हे पूर्वीय नाटकीय परम्परा कथं नं नाटक चरम विन्दुइ थां वने धुंकाः हानं कुहां वयाः छगू पक्षया विजय जूगु क्यनाः संयोगान्त कथं प्याखं क्वचाय्कीगु परम्परा दुगुलिं ध्व वीरध्वजोपाख्यान नाटकया गुगु पौ लूगु खः व पूहेमवंगु स्पष्ट जू । नाटकया कथानकया प्रकृति कथं सीम्ह वीरध्वज दैवीय छुं लिलाकथं हानं म्वाना वःगु, अले थःगु राज्य रत्नपुरीइ लिहांवयेत्यंबले लँय् सत्यध्वजादिपिं नापलाःगु रत्नपुरी करवीरपुरीया राजकुमारपिसं हमला याःगु, अमित वीरध्वजं पराजय याना छ्वयाः आनन्दपूर्वक थम्हं रत्नपुरी राज्य याकाः नाटक क्वचायेका तयेमाःगु खः । थथे नाटकया लिउनेया ब्वजक मखु न्ह्यने, बिचय्या ब्व नं छुं छुटे जूगु खनेदु । परम्परागत नाटक कथं नाटकं शुरु जुइ न्ह्यः नान्दि म्ये, आरति म्ये, देश वर्णन् राज वर्णन्या म्येत दयेमाःगु खः तर छत्युं मेपु ६ निसें तिनि नाटक शुरु जुइ । अथे हे नाटकया न्यागूगु द्याय् राजकुमार वीरध्वजं थःमांयात दैत्यत नाप ल्वापु जूगु खँ कनी । तर नाटकया विचय् दैत्यत वयाः राजकुमारी हरण याःगु व वीरम्ह राजकुमारं अमिगु संहार याःगु खँ गन उल्लेख जूगु मदु । थुकथं सम्पादक भाजुं निगू सफूकुथिया पाण्डुलिपि स्वानाः सम्पादन यानादीसां वीरध्वजोपाख्यान नाटक अपूर्ण हे खनेदु गुगु खँ सम्पादक स्वयमं हे इमान्दारीपूर्वक मगाःगु पौया अन्दाजि ल्याःचा तकं सफुती न्ह्यथना दीगु दु । थथे छुटे जूगु नाटकया ब्वयात त्वःता प्रस्तुत सफूया लिधंसाय् जक चर्चा यायेगु खःसा तत्कालीन मेमेगु नाटक थें ध्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक संयोगान्त मजुसे वियोगान्त जूगु दु । अथे हे नाटकया कथाकन योजना नं जटील मजुसे सरल हे जूगु दु गनं बाधा अर्चन मजुसे कथानक

न्ह्यज्या:गु दु । थथे हे नेपालभाषाया प्राचीन नाटकय् प्राचीन ग्रीक नाटकय् थें ई, थाय्, ज्या, स्वतांया अन्विति (Unity of Time, Place & Action) जुइमा: धइगु मदु । थ्व हे कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् विभिन्न घटना विभिन्न थासय् जूगु क्यनात:गु दुसा राजकुमार वीरध्वजं लाय्कू, त्व:ता वंसें निसें वीरध्वज सीगु ता ई तकया घटनाया चर्चा दु । केवल कार्यान्वितिया पालनसम्म जक जूगु दु । थी थी दिवसय् जूगु घटनाया प्रयोजन मू कथानकया उद्देश्य पूवंकेत जूगु दु ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटकया कथावस्तु उपाख्यान पाखें क्यात:गु जूसां, तत्कालीन समाजया रीति, थिति, धर्म, आचरण, आचार विचार आदिया पृष्ठभूतिइ थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक निर्माण जूगु दु । दिदी अजि वया: मचा वुइक: वइगु, जोशीं जात: च्वइगु, नौनीनं लुसि ध्यंक: वइगु, पुरोहितं पूजा याइगु, पो:तय्सं न्या लाइगु आदिं तत्कालीन समाजया विविध जातितय्गु पेशा न्ह्यब्व:गु दुसा, जुजु रानीपिनिगु बिचय्या रस रंग, जोशी व दिदी अजिया ख्यालि खँ, जुजुरानी, राजकुमार, राजकुमारी आदिपिसं वीगु थ:पिनिगु परिचय आदिं तत्कालीन समाजया बौद्धिक स्तर, मानसिकता, सामाजिक पद्धतियात यचुक न्ह्यब्वया ब्यूगु दु ।

नेपालभाषाया प्राचीन नाटकय् नाटकया सहायक पात्रत थौंकन्हेया प्याखंया पात्रत थें मानविय गुण अवगुण नितां दुपिं क्यंसां मूपात्र न्ह्याबलें धीर, वीर, पराक्रमि, आदर्शवादीम्ह कथं क्यनेगु चलन दु । थ्व हे कथं **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया मू नायक वीरध्वजनं रामायणया राम थें आदर्शवादी तथा पराक्रमिम्ह ख: । बौया वचन पूवंकेगु नितिं राज्य जकला छु, थ:गु ज्यान अर्पण तकं यायेत तयारम्ह वीरध्वज ख: । थथे नाटकया मू प्याखंम्ह: वीरध्वजयात छम्ह मानवेत्तर गुण दुम्ह कथं न्ह्यब्वयात:सां नाटकया मेपिं पात्रत फुक्क धयाथें इर्ष्या, लोभ, मोह आदि मानवीय कमजोरी नं दुपिं कथं ब्वयात:गु दु । अथे हे आपालं आपा: पात्रत दुथ्याकेगु नेपालभाषाया प्राचीन प्याखंया परम्परा कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् नं न्येन्याम्ह न्येखुम्हं मयाक पात्रत दुथ्याकात:गु दु । राक्षसगण, पशुगण, देवगण, मुनिगण आदि धा:पिं फुक्कसितं प्याखंम्व: कथं दुथ्याका: मनूतय्सं थें खँल्हा बल्हा याकात:गु दु । देवगणयात मनूतय्गु कल्यान याइपिं व दैत्ययात मनूतय्गु बिनास याइपिं कथं नाटकय् ब्वयात:गु दु । नाटकया कार्यव्यापार पाखें पात्रत म्हसीकेवीगु मयासे प्रत्येक पात्रत दवुली वया: थ:गु परिचय फयांपछि थ:त च्वछाया वीगु प्राचीन नाटक परम्परा कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय्नं न्येन्याम्ह पात्रं थ:थ:गु परिचय वीकात:गु दु। थुकिं याना: नाटकय् वर्णनीय प्रसङ्ग हे अप्व: जुया कार्यव्यापारयात न्ह्यज्याकेगु, संघर्षयात तिव्रता बीगु ज्याय् शिथिलता व:गु दु । अथे हे पात्रतय्सं खँल्हा बल्हा याइबले नं छक्व: पतिं हे सुं पात्रं छुं उजंविल धा:सा उकिया लिस: कथं मेम्ह पात्रं **"छन ल्हाओ"**, **"अवश्य हुनि"**, **"ओने नुयो"** धका: वियाच्वनीगुलिं नाटकया प्रवाहलय् नकारात्मक लिच्व: लाकूगु दु ।

मेमेगु भाय्या प्राचीन नाटकय् थें नेपालाभाषया प्राचीन नाटकय् क्यनीगु संघर्ष नं नीगु शक्तिया संघर्ष, निगू स्वार्थया संघर्ष, निगू देया संघर्ष, निगू शक्तिया संघर्ष आदि जुयाच्वंगु दु । थ्वहे कथं थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् खनेदुगु संघर्ष नं निगू स्वार्थया, निगू जातिया संघर्ष ख: । रूपवती रानीं वीरध्वजयात वनवास छ्वयेगु वरदान फ्वंगुया मू कारण राज्य शक्तिया नितिं ख: । अथे हे दैत्यनाप वीरध्वजया संघर्ष नाटकय् न्ह्यथना मत:सां चर्चा धा:सा अवश्य यानात:गु दु । तर नाटककारं संघर्षयात स्वयानं नाटकय् रस व भावयात हे अप्व: प्रश्रय बियात:गु दु ।

संवाद नाटकया छगू अनिवार्य तत्त्व जुया नं नेपालभाषाय् गुलिं प्राचीन नाटकय् क्वय्यापिं निम्ह प्यम्ह पात्रतय्त जक खँल्हाबल्हा याका: मेपिं पात्रतय्त खँल्हाबल्हा मयाकुसे म्येया माध्यमं अभिगु ज्याखँया परिचय बिया: नाटक क्वचाय्कात:गु दु (रत्नेश्वर प्रादुर्भाव नाटक) । तर थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् थौंकन्हेया आधुनिक नाटकय्थें फुक्क पात्रतय्त थ:थ:गु स्तर अनुरूप खँल्हाबल्हा याकात:गु दु । रस रंगया/बल्हा जुजुरानीपिनि बिचय् याकात:गु दुसा, ख्यालि न्हिलिया खँल्हाबल्हा क्वय्या स्तरयापिं पात्रतय्गु बिचय् यानात:गु दु । **अथे हे निम्ह द्य:लापिं 'ज्ञानसिङ्ग' 'क्रोधसिङ' पिसं यानाच्वंगु खँल्हाबल्हां तत्कालीन सामन्ति समाजया अमि प्रतिया दृष्टिकोण क्यना ब्यूगु दु ।** संस्कृत वा प्राचीन ग्रीक नाटकय्थें उच्चकुलीन वर्गतय्त छगू कथंया भाषा ल्हाका: मेपिं पात्रतय्त मेगु कथंया भाषा छ्यलेगु प्रवृत्ति नेपालभाषाया प्राचीन नाटकय् खनेमदुसां 'पो:' जातयापिं पात्रतय्त ल्हाकात:गु भाषा धा:सा भचा पा:गु खनेदु । थज्यागु प्रवृत्ति थ्व **वीरध्वजोपाख्या** नाटकय् नं खनेदु ।

प्राचीन इलय् जुजु, राजकुमारीपिनिगु इहिपा: ब्रतबन्ध, जंक्व आदिया उत्सवय् नाटक क्यनीगु परम्परां उगु इलय् नाटक छगू त:जिगु मनोरञ्जनया साधन ख: थैगु स्पष्ट या: तर थथे खया नं नाटकया लक्ष नैतिक शिक्षण नं जूवंगु दु । आदर्शवादीम्ह पात्र न्ह्यब्वया:, छक्व: वं दु:ख स्यूगु क्यंसां अन्तय् वया भिं जूगु क्यना: समाजय् आदर्शता, नैतिकताया विज्ञापन यायेगु ज्या प्राचीन नाटकं या:गु दु । थथे हे **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया नायक वीरध्वजयातनं छम्ह पितृभक्त आदर्शवादीम्ह कथं न्ह्यब्वया, बिचय् छभा वं दु:ख स्यूगु क्यंसां अन्तय् वया भिं जूगु क्यना: फुक्कसितं वीरध्वज थें, आज्ञाकारी, आदर्शवादी जुइगु शिक्षा थ्व नाटकं ब्यूगु दु । **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक केवल नाटकीय दृष्टिकोणं जक मखु तत्कालीन नेपालभाषाया भाषिक अध्ययनया दृष्टिकोणं नं उलिहे महत्त्वपूर्ण जू । नाटकय् पात्रतय्त तत्कालीन बोलिचालिया नेपालभाषां खँल्हाबल्हा याकात:गुलिं उगु ईया भाषिक स्वरूप म्हसीकेत थ्व सफू आपालं ज्याय् खेलेजूगु दु (थौंकन्हेया नेपालभाषाया तुलनाय् थौ स्वया: निसत्या न्ह्य: रचना जूगु **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकया पात्रतय्सं

ल्हाइगु भाषा पाइगुला स्वभाविक ख:) । थ्व नाटकया पात्रतय्त यैंया भाषिका कथं नवाकात:गु दु कारण मेगु ख्वपदेया जुजु भूपतिन्द्रमल्लं च्व:गु **विक्रम चरित्र** नाटकय् थें **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकय् 'आकार' प्राधान्य शब्दतय्गु प्रयोग खनेमदु । बोलिचालिया भाषाय् नं संस्कृत भाषाया खँग्व:त छ्यलेगु प्रवृत्ति थुगु इलय् नं गाक्कं खनेदु गथे वानर, चेतु, मनुष्य, राजपुत्र आदि । च्वयेबले वर्णविन्यासयात च्यूता: तया च्वयेमा धइगु धारणा खनेमदु, थ:म्हेस्यां धयागु खँ थुइवं गा: धैथें जक याना: वर्णतय्गु प्रयोग यानात:गु खनेदु । थ्व हे कथं ओ < वो, न < ङ, य < ए आदियात अभेद कथं छ्यलात:गु दु । क्रिया पाखें मिखा ब्वयेबले नं थौंकन्हे थें क्रियाया त:गु रूप खनेमदु आत्मभूत, परभूत, आज्ञार्थक क्रियाया छगू हे रूप /वायो/, /नुयो/ /धावो/ आदिकथं जुयाच्वंगु दु । /ओ/ कारया प्रयोग थुगु ईया भाषाय् आपालं खनेदु । थौंकन्हे बहुवचन क्यनेत छ्यलीगु /त/ /पिं/ प्रत्यय् थुगु इलय् /तो/ (मचातो) /पनि/ (सखिपनि) आदि कथं प्रयोग जुयाच्वंगु दु । चीधीक: क्यनेत छ्यलीगु /चा/ प्रत्यय् थुगु इलय् पेशावाचक खँग्वलय्नं छ्यला: 'मन्त्री'या काय्यात /मन्त्रीचा/ कथं नं छ्यलात:गु खनेदु । थौंकन्हे थाय्, ई क्यनेगु निति छ्यलीगु कारक प्रत्यय् /य्/ /ई/ थुगु इलय् /स/ प्रत्यय् कथं जक जूगु खनेदु गथे- जंगलस, वेलास, आदि । आदरार्थि चिं कथं थौंकन्हे छ्यलीगु /जु/ प्रत्यय् थुगु ईया भाषाय्नं आपालं प्रचलित जूगु खनेदु गथे- वाजु, माजु, आदि । अथे हे शब्द उच्चारण प्रक्रियाय्नं थौंया ध्वनिया तुलनाय् मध्य स्वरागम जूगु शब्दत **वीरध्वजोपाख्यानया** भाषाय् आपालं खनेदु गथे- परवेश (प्रवेश), धैरज (धैर्य), दरशन (दर्शन), जनम (जन्म) आदि । थुकथं मल्लकालीन नेपालभाषाया भाषिक प्रवृत्तिया अध्ययन यायेत थ्व **वीरध्वजोपाख्यान** नाटक छगू मू वंगु श्रोत जुयाव्यूगु दु ।

वीरध्वजोपाख्यान नाटक छगू नाटकया सफूजक मजुसे म्येया धुकूं ख: । प्राचीन नाटकय् नाटककारं नाटक जक च्वयां मगा: म्ये नं च्वयेमा:, अनेक राग रागिनीया व तालया ज्ञान नं दयेकेमा: । धात्थे धायेगु ख:सा न्हापा नाटक च्वयेगु धयागु हे म्ये च्वयेगु ख: । थ्व **'वीरध्वजोपाख्यान'** नाटकय् विभिन्न राग तालयागु जक ६८ पुं मयाक विभिन्न रसं जा:गु म्येत दु । अपो धयाथें म्येत भक्ति रस, श्रृंगार रस, वीर रसं जा:गु खनेदु । फुक्क धयाथें म्ये गीति छन्दय् व जातीय छन्दय् च्वयात:गु दु । थुकिं सीदु **जयप्रकाश मल्ल** नाटककार जक मखु, धुरन्धुरम्ह संगीतकार नं ख: । थुकि गुलि म्ये दु व फुक्क म्ये जक मजुसे कविता नं ख: । थुकि दुगु म्येया शब्द विन्यास, अनुप्रास, उपमा, छन्द रसं जयप्रकाशया काव्य प्रतिभा स्पष्ट या: । थुकथं **जयप्रकाश मल्ल** छम्ह नाटककार जक मखु छम्ह प्रतिभाशालीम्ह कविनं ख: धइगु खँ **वीरध्वजोपाख्यान** नाटकं प्रमाणित या:गु दु ।

भिंतुना, दँ पौ-८

शुक्रराज शास्त्री व वयक:या 'नेपालभाषा व्याकरण'

शुक्रराज शास्त्री देशय् प्रजातन्त्र स्थापना यायेगु निंतिं थ:त बलिदान बिया वंम्ह छम्ह वीर शहीद जक मजुसे थ:गु मातृभाषा प्रति ममता दुम्ह छम्ह भाषा अनुरागी, भाषाशास्त्रया दुग्य:गु ज्ञान दुम्ह छम्ह **भाषाविद्** नं ख: । **'नेपालभाषा व्याकरण सफू'** नेपालभाषां हे च्वया: दकले न्हापां पिकया दीम्ह वैय्याकरण थ्वयक: हे ख: । खयेत ला वयक: स्वया: लिपा सं. १९४१ स डेनमार्क याम्ह विद्वान **'हायन्स जोर्गेनसन'** नं नेपालभाषायागु व्याकरण सफू **'ए ग्रामर अफ द क्लासिकल नेवारी'** पिकया दीगु ख: । तर थ्व सफू नेपालभाषां मजुसे अंग्रेजी भाषां च्वयात:गु व तत्कालीन बोलचाली भाषाया आधारय् मजुसे प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थय् छ्यलात:गु नेपालभाषाया आधारय् रचना यानात:गु जुल । अथे हे शुक्रराज शास्त्री स्वया: न्ह्य: सिद्धिदास महाजुं नं **'सिद्धि व्याकरण'** धका: नेपालभाषाया व्याकरण च्वयादीगु दु धैगु न्यनेदु । तर आ:तक थ्व सफू प्रकाशनय् वये मफुनि ।

१. शुक्रराज शास्त्रया जीवनी :- नेपा:या छम्ह नां जा:म्ह विद्वान, आर्य समाजया प्रचारक **माधवराज जोशीया** दातिम्ह काय्या रूपय् ने.सं. १०१३ वि.सं.१९५० स भारतया बनारसय् शुक्रराज शास्त्रीया जन्म जुल । वयक:पिनिगु कुल छेँ यल, बखुं बहालय् ख:सां अबु माधवराज जोशीया सरसंगत, अध्ययन अध्यापन बनारसय् जूगुलिं शुक्रराज शास्त्रीया जन्मस्थल जक भारत मजुसे अध्ययन स्थल नं भारत हे जूवन । उकिं वयक:या मातृभाषा **'नेपालभाषा'** ख:सां वयकलं नेवा: मखुपिं नापं हिन्दी भाषा हे ल्हानादीगु धैगु वयक:या समकालीन पासापिनिगु धापू दु । वयकलं हिन्दी भाय् अप्व: ल्हानादीगुया तात्पर्य हिन्दी भाषा प्रति अप्व: अनुराग दया मखुसे थ्व भाय् बहुसंख्यक मनुखं थुगुलिं, धैगु शुक्रराज शास्त्रीया धापू ख: । शुक्रराज शास्त्रीया प्रारम्भिक शिक्षा बनारसय् जुल । वयक: झिनिदँ दयेधुंका माधवराजया परिवार यैंय् लिहाँवल । अबु नापं नेपा: लिथ्यंम्ह शुक्रराजयात यैंया अंग्रेजी भाषं ब्वंकीगु तत्कालीन दरवार हाईस्कूलय् भर्ना याना बिल । उगु इलय् माधवरज जोशीया स्वदेश आगमनं यैं देशय् छगू हलचल हे ह:गु जुयाच्वन । माधवराजया आर्य समाज प्रचार प्रसारया अभियानय् उगु ईया

आपालं युवकत संलग्न जूगु जुयाच्वन । फलस्वरुप थ:पिनिगु निरंकुश शासन व्यवस्थाय् वाधा अर्चन वयेफुगु खना: तत्कालीन राणा सरकारं माधवराजयात **'आदम्बर मत प्रचार या:गु'** द्वपं बिया: वयक:यात जक मखु वयक:या अनुयायीपिंत नं जेलय् कुना बिल । ध्वया लिपा शुक्रराजपिं हानं भारतय् निर्वासित जुया दिल । भारतय् वना: स्वामि अच्यूतानन्द पाखें संस्कृत विद्याया विद्याभ्यास याना: लिपा शुक्रराजं सिकन्दरावाद शास्त्री पास याना दिल । उबलेसां निसें वयक:यागु नांया ल्यूने **'शास्त्री'** धइगु तयेगु जूगु ख: । शास्त्री परीक्षा पास याये धुंका: नेपा: लिहाँ वयेफैगु वातावारण दुगुलिं वयक: नेपा: लिहाँ झाया दिल । थनया **गोरखा भाषा प्रकाशिनी समिति** अड्डाय् ज्या याना दिल । थबलें निसें नेपा: दे वयक:या कर्मभूमी जूवन । वयक्लं **'नेपाली वर्णमाला'**, **'नेपाल भाषा व्याकरण'** नापं मेमेगु नं आपालं सफूत हिन्दी नेपाली आदि भाषं च्वया:पिकया दिल । वयक:या थथे पिदंगु सफूत मध्ये **स्वर्गको दरबार, शांकर भाष्य** आदि लुमंके बह:गु सफूत ख: । उगु ईया राणा सरकारं तकं वयक:या विद्धता खना: लयेताया: वयक:यागु **'शांकर भाष्य'** धयागु हिन्दी भाषं हिइकात:गु सफूया नितिं 'झिं न्यास: दां' सिरपा: बिल । तर शुक्रराज शास्त्री छम्ह विद्वान लेखक जक मखुसे छम्ह राष्ट्रप्रेमी, न्याय व स्वतन्त्रताया पुजारी नं ख: । तत्कालीन निरंकूश जहानिया राणा शासन क्व:थलेगु निर्ति नीस्वंगु **नेपाल नागरिक अधिकार समितिया** अध्यक्ष जुया: वयक्लं ज्या याना दिल । त्वा: त्वालय् भागवत गीताया प्रवचन बीगु सिलसिलाय् जन चेतना थनी कथंयागु भाषण बिया दिल । वयक:या थज्यागु प्रभावशाली व्यक्तित्व व बौद्धिकता उगु ईया जनमानसय् गाकं प्रभावित या:गु जुयाच्वन । थज्या:गु जनचेतना थनीगु ज्या खँ सुं नं निरंकूश शासकतय्त मयैगु स्वाभाविक हे ख: । ध्व हे कथं प्रजापरिषद्या दुज:पिं नापं वयक:यात नं ज्वन । **वि.सं. १९९७ माघ ९ गते चान्हय् जेलं यंका १० गते सुथया नसंचा इलय् फाँसी बिल** । थुकथं देश व जनताया निर्ति वयक्लं शहीदत्व प्राप्त यानादिल ।

२. **नेपालभाषा व्याकरणया परिचय :-** शुक्रराज शास्त्री छम्ह वैय्याकरणया नापं छम्ह मातृभाषा अनुरागी नं ख: धयागु खँ वयक:या **'नेपालभाषा व्याकरण'** धैगु सफूया प्रकाशनं स्पष्ट या: । जर्मनिया नव वैय्याकरण भाजुपिसं बोल चालया भाषाय् अपो जोड बियाह:गु ई पाखे हे नेपालभाषा साहित्यय् नं बोलचालया भासं, चलनचल्तिया लिपिं च्वयात:गु निष्ठानन्दयागु **'ललित विस्तार'** (ने.सं. १०३४) सफू पिदन । ललित विस्तार सफूया भाषिक प्रभाव अनुरूप शुक्रराज शास्त्रीजुं नं तत्कालीन बोलचालया भाषाया आधारय् व्याकरण सफू च्वयादिल । ई.सं. १८४२ तक नेपा:या रेजिडेन्ट जुया: झा:म्ह **'ब्राइन हफटनं'**, **'नेपालभाषाया थ:गु हे व्याकरण कोष मदु"** धका: न्ह्यथंगु ठीक १०० दँ लिपा दकले न्हापां नेपालभाषाया व्याकरणया अभाव पूर्ति यायेगु उद्देश्यं

नेपालभाषा व्याकरण सफू शुक्रराज शास्त्रीजुं ने.सं. १०४६ थिलां च्वया: ने.सं. १०४८ साल गुंलाय् कलकत्तां पिका:गु ख: । थ्व व्याकरण सफू पिदनेवं नेपालभाषाया पाठ्यक्रमय् दुथ्याकल । तर थ्व व्याकरण ठीक मजू धका: आलोचना याना: धर्मआदित्य धर्माचार्यजुं थम्हं नं व्याकरण च्वयादीगु ख:, तर प्रकाशनय् वये मफुत । थुकथं स्तरीय भाषा दयेकेया निर्ति व्याकरण च्वयेगु ज्या पुनर्जागरणकालया भाषिक चेतनां नेपाल भाषिपिं स्वम्हसित- **'सिद्धिदास'** (सिद्धि व्याकरण), **'शुक्रराज शास्त्री'** (नेपालभाषा व्याकरण), **'धर्मआदित्य धर्माचार्य'** (संक्षिप्त आदि नेपालभाषा व्याकरण) ग्वाकूसां धर्मआदित्य धर्माचार्य छम्ह सिगु जक व्याकरणया सफू प्रकाशनय् वयेफत । थथे स्वम्ह च्वमिपिसं नं व्याकरण च्वयेगु ज्या ने.सं. १०४६ दँय् शुरु या:गु नेपालभाषाया व्याकरणया इतिहासय् छगू संयोग नं धायेमा: ।

३. **नेपालभाषा व्याकरणया तातुना:-** शुक्रराज शास्त्रीया व्याकरणया उद्देश्य थुकथं खने दु-

(क) नेपालभाषायात छगू स्तरीय भाषा कायम यायेगु निर्ति थुकिया व्याकरणिक नियम स्थापना यायेगु ।

(ख) समकालीन चलनचल्तिया नेपालभाषाया लिधंसाय् व्यवहारिक व्याकरणिक नियम दयेकेगु ।

(ग) नेपालभाषाया स्वरुप, प्रकृति, प्रवृत्तिया रक्षा जुइकथं थुकियात परिष्कृत यायेगु ।

(घ) समकालीन चलन चल्तिया नेपालभाषायात काव्य शास्त्र व ब्वने सफू आदि च्वयेया निर्ति व्यवहारिक व परिष्कृत माध्यम दयेकेगु आदि ।

४. **नेपालभाषा व्याकरणया छुं विश्लेषण :-** यें देया नेपालभाषायात स्तरीय भाषा नाला: च्वयात:गु व्याकरण जूगुलिं यें देशय् छ्यलीगु खँग्व:, हिज्जे, पदावली, वाक्य गठन कथं **'नेपालभाषा व्याकरण'** च्वयेगु जूगु दु । विषय कथं थ्व व्याकरणयात प्यब्वय् थलेछिं ।

(क) वर्ण विचार (Orthography) :- थुगु ब्वय् आख:या आकार, उच्चारण मिले यायेगु नियम न्ह्यब्वयात:गु दु ।

(ख) शब्द विचार (Etymology) धका: शब्दया भेद, अवस्था व व्युत्पति सम्बन्धी खँ न्ह्यथनात:गु दु ।

(ग) वाक्य विन्यास विचार (Syntax) य् वाक्य गठनया नियम दु ।

(घ) छन्द विचार (Prorody) धका: छन्द शास्त्रया विशेष नियम न्ह्यथनात:गु दु ।

शुक्रराजया वर्ण सम्बन्धी धारणा

स्वर वर्ण :- स्वर वर्णत धका: झिंखुग: वर्ण क्यनात:गु दुसां मुख्य गुंग: जक

स्वर वर्ण दु धकाः धयातःगु दु । गुगु थथे खः ।

अ इ उ ऋ लृ .... (i)

ए ऐ ओ औ .... (ii)

थुपिं गुंगः मध्ये न्हापांयागु (i) न्यागःयात शुद्ध व ह्रस्व स्वर माने यानातःगु दुसा मेगु प्यंगः (ii) यात संयुक्त दीर्घ स्वर माने यानातःगु दु । अथे हे मेगु ल्यंदगु ७ गः (आ, ई, ऊ, ॠ, लृ, अं, अः) यात अमूल्य दीर्घ स्वर नालातःगु दु ।

अ + अ = आ

इ + इ = ई

उ + उ = ऊ

ऋ + ऋ = ॠ

लृ + लृ = ॡ

अ + इ = ए

आ + ए = ऐ

अ + उ = ओ

अ + ऊ = औ

थुकथं नेपालभाषाया परम्परा कथं मजुसे देवनागरी लिपि कथं स्वर वर्णत ध्व व्याकरण सफुती न्ह्यब्वयातःगु दु ।

अ + इ = ए

अ + ई = ऐ

अ + उ = ओ

अ + ऊ = औ

जुइ धकाः गुगु न्ह्योब्वया तल व पायछि मजू /ए/, /ओ/ संयुक्त स्वर मखु अलग्ग हे स्वर वर्णत खः । तर वयूकलं गुंगुयात संयुक्त स्वर धकाः मानेयाना दिल ध्व पायछि मजूसां संयुक्त स्वर मुक्तस्वर धकाः गुगु न्ह्यथनादीगु खः ध्व च्वछायूबहः जू ।

व्यञ्जन वर्ण :- सम्पूर्ण व्यञ्जन वर्णयात च्यागू भागयू ब्वथलातःगु दु । व खः- 'क' वर्ण, 'च' वर्ण, 'ट' वर्ण, 'त' वर्ण, 'प' वर्ण अन्तस्थ (य,र,ल,व) उष्म (श,ष,स,ह) संयुक्त (क्ष,त्र,ज्ञ) । ध्व व्यञ्जन वर्णत म्हुतुया गुगु थ्वं उच्चारण जुइ धकाः उच्चारण अवयवतयूगु नां तकं न्ह्यब्वयातःगु तसकं च्वछायेबहः जू । थुकथं भाषा वैज्ञानिक पहलं विवेचना यायेगु खुबि शुक्रराजयाके दु धैगु थुकिं स्पष्ट याः ।

अनुस्वार /-ं/ व विसर्ग /ः/ यात नं शुक्रराजजुं छगू प्रकारया हे व्यञ्जन वर्ण मानेयानातःगु दु । अथे हे अनुनाशिका वा मिलफुति /ँ/ यात वर्ण धकाः जक छ्यलातल । तर थौंकन्हे भ्रीसं न्हासं ध्वःगु थासयू / - / -ँ / नितां छ्यला च्वनाथायू शुक्रराजं /-ँ/ चन्द्रविन्दुया जक प्रयोग यानादिल । ध्वनितात्विक दृष्टि स्वयेबले ध्व पायछि जूगु खनेदु । भ्रीसं /-ँ/ या पलिसा /-ं/ चिं अःपुकेगु लागिजक छ्यला वयाच्वनागु खः । मखुसा /-ं/ नासिकाया थासयू पलेसा वइगु चिं खःसा /-ँ/ नासिकीकरणया चिं खः ।

नेपालभाषा छगू Syllabic Type गु भाषा जूगुलिं हे जुइ शुक्रराजजुं व्यञ्जन व स्वरया भिन्नता क्यना दिल - 'स्वर' 'व्यञ्जन' वर्ण नाप ल्वाक मज्याःतले जक स्वर जुइ । अथे हे व्यञ्जन वर्ण स्वर वर्णया सहयोग मदयेकं याकचा जक प्रयोग जुइ मखु" । ध्व हे कथं /-ँ/ /ः/ यात नं व्यञ्जन धयादीगु खः ।

ब/व सम्बन्धी धारणा :- शास्त्रीजुं पुलांगु नेपालभाषायू प्वाः भफासे |व| धकाः क्वयू फुति तयाः (व) च्वयेगु पलिसा मेमेगु भाषायू प्रचिलत जूगु तथा थायूयागु ल्याखं ध्वनीगुलिं प्वाः फायाः (ब) व क्वयू फुति मतसे (व) च्वयेमाःगु न्ह्यथना दीगु नं तारिफ याये बहः जू ।

मूर्द्धने व्यञ्जनया प्रयोग :- च्वयेबले नेपालभाषायायू दन्त्य त, थ, द, ध सिबे मुर्द्धने ट, ठ, ड, ढ च्वयेमाः धैगु धारणा शास्त्रीजुं गुगु न्ह्यथना दिल, ध्व वयूकलं नेपालभाषाया पहःयात बांलाक तिफ्यायू मफुगु खः । वयूकःया कथं - तुति, भुति जुइ माःथायू टुटि, भुटि जुइमाःगु खः । तर मेगु भाषं वःगु तत्सम खँग्वलयू बाहेक मेगु नेपाल भाषाया शब्दयू दन्त्य 'त' 'थ' 'द' 'ध' याहे प्रयोग जुइगु स्वभाव खः ।

हलन्तया प्रयोग : हलन्तया प्रयोगयू च्वमिं आपालं जोड बियादीगु दु । |यू| हलन्त यायेमाः धैगु धारणा ध्व व्याकरणयू प्वंकातःगु दु । गये-थायू, कायू, आदि । वयूकःया कथं-काये, स्याये, नये केवल वर्तमानकालया प्रथम पुरुषयू जक छ्यले ज्यू । तर ध्व नाप |गु| प्रत्ययू स्वातकि यायेगु । यायूगु, कायेगु । कायूगु नितांनं ज्यू धयादीगु दु । थथे |याये| या थासयू |यायू| आदि न ध्वनितात्विक दृष्टिं बांला हे जू ।

ध्वनि सम्बन्धी बिचाः- शुक्रराज शास्त्रीजुं न्वःसः ताःथें च्वयेगु प्रवृत्ति ध्व नेपालभाषा व्याकरणयू गुगु छ्यलादिल थौंया भाषा वैज्ञानिक दृष्टिकोणं तसकं महत्त्वपूर्ण जू । ध्व हे अनुरूप ध्व सफुती-

'धायू सइ' यात धायूसै }

'च्वयू सइ' यात च्वयूसै }

याना दीगु दु । अथे हे न्हायूपनं ताःथें च्वयेगु याना दीगु कुतः कथं

'निगू' यात 'न्यिगु' }

'निगः' यात 'न्यिगः' }

यानाः च्वयादीगु दु । ध्व नेपालभाषाया बिशुद्ध उच्चारण कथं च्वयादीगु खः । /इ/ /ए/ स्वरया न्ह्यःने च्वंगु वा आखः तालबीकरण जुइगु नेपालभाषााया छगू स्वभाव

खः । च्वयेबले /निगू/, /निनि/ जूसां उच्चारण जुइबले क्रमशः /न्यिगु/ /न्यिनि/ जुइ । थुकथं /न्य/ /नि/ या संवर्ण खः । थौंकन्हे थें ध्वन्यात्मक आलेखनया चिं (तालव्याकरण निति) मदुनिगुलिं थथे /निगू/ या /न्यगु/ च्वयादीगु जुइमाः गुगु तसकं हे च्वछाये बहःगु खँ खः ।

Vowel Length **सम्बन्धी धारणा** :- अथे हे Vowel Length यात नं एक मात्रिक, द्वीमात्रिक व त्रीमात्रिक यानाः ब्वथला दीगु दु । गुगुयात उच्चारण कथं – (i) ह्रस्व (ii) दीर्घ (iii) प्लुत यानाः ब्वथला दिल । थुकथं छगः वर्ण उच्चाहरण यायेबले गुलि ई काइ धैगु हिसाब याना ब्वथला दीगुली नं नंवाइ कथं विचाः यानाः ब्वथलादीगु दु ।

थ्व व्याकरण सफुती शास्त्रीजुं स्वरयात स्वंगू भागय् ब्वथला दीगु दु । गथे- उदात्त, अनुदात्त व स्वरित । स्वरयात ब्वथला दीगु जक मखुकि थुकिया निति अलग्ग अलग्ग चिं नं बियादीगु दु । गथे- उदात्त स्वरया निति छुं चिं तयेम्वाः, अनुदात्तया निति च्वनीगु चिं खः- /-/ व स्वरितया चिं खः- /॥/

झीगु भाषाय् सन्धिया नियम आवश्यक मजूसां आपालं संस्कृत भाषाया तत्सम शब्द दुहाँवैच्वंगु दुगुलिं सन्धिया ज्ञान नं आवश्यक भाःपाः छुं सन्धिया नियम नं न्ह्यब्वया दीगु दु ।

तर ध्वनि सम्बन्धी छता भूल शास्त्रीजुं याना दीगु खने दु । न्वसः कथं च्वइम्ह गुम्हस्यां तःहाकयक उच्चारण जुइथाय् । : । तयेमाः धाइम्ह अझ दीर्घ स्वर दुथाय् तकं विसर्ग तयेज्यू धाइम्ह शास्त्रीजुं - 'छगू' 'निगू' शब्दया 'गू' दीर्घ हे मयासे ह्रस्व याना दीगु दु । थ्व वयकःया कमजोरी खः ।

रूप पक्षय् शुक्रराजजुया बिचाः -

कारक प्रत्ययया प्रयोग :- पुलांगु नेपालभाषाय् प्राय मस्वासे च्वइगु विभक्ति-प्रत्यय थौंकन्हे विकास जुया चीहाः जूगु व संज्ञावाचक शब्द नाप विभक्ति प्रत्यय स्वानाः तयेमाःगु खँ न्हापां न्ह्यथनादीम्ह शुक्रराज शास्त्री खः । कारकया न्हयगू भेद क्यंसे कारक प्रत्यय धकाः /ँ/, /यात/, /याके/, /यागु/ आदि न्ह्यब्वया दीगु दु । रूपावली छ्यलीबलय् प्लुत पूर्व रूप पिदनीगु नेपालभाषाया स्वभावयात वयक्लं 'आगम' जूगु धयादिल, मेगु रूप काल कि 'आदेश' जूगु धयादिल । वयकःया कथं 'ल' (ख्वाल, ख्वालय्), स (फसं, फसय्) च(म्ह्याचं, म्ह्याय्याके) आदि आगम जुल अथे हे - ती (म्हुती) आदेश जुल ।

अथे हे न्वःसः कथं च्वयेत कर्ता, करण वा अपादान कारकया प्रत्यय मिलाफुति / –ँ/ च्वया दिल । थौ झीसं मिलाफुतिया पलिसा अनुस्वार तया च्वना । थ्व वास्तवे सरलीकरणया दृष्टिं जक खः । थ्वया वास्तविक रूप मिलाफुति व विसर्ग /-ँ:/ खः ।

बचन प्रत्यय :- थःलाःपिंत व हनाबना याये माःपिंत च्वनीगु तःधंया चिंयात वयक्लं । पीं । दीर्घ च्वयादीगु ध्वनितात्विक दृष्टिं स्वयेबले पायछि जू । सुविधाया दृष्टिं जक थ्व पिं जूगु खः । छाय् धाःसा थुकी न लोप जूगु दु । गुकिया पलेसा न्ह्यःने च्वंगु नासिकीकरण व दीर्घ जुइ । अथे हे न्ह्यःने संख्यावाचक वइथाय् जक थ्व अप्राणिवाचक शब्दया निति बहुबचन प्रत्यय आवश्यक मजू । मेगु थाय् बहुबचन धयागु सी दयेकेत मदयकं मगाः । गथे कि

एक वचन	बहु वचन
सफू	सफू-त
	निगू-सफू

लिङ्ग प्रत्ययः- स्त्री लिंग क्यनीगु प्रत्ययनाप नेपाली भाषाया व्याकरणय् थें दीर्घ यानाः छ्यलातःगु दु । थ्व वयकःया न्वःसः कथं छ्यःगु खः । तर थौंकन्हेया नेपालभाषाय् नवायेबले दीर्घ यानाः नवाःसां च्वयेबले ज्यापुनि, खयुनि च्वइ तर वास्तवय् स्त्री लिङ्ग न्वःसः कथं च्वयेमाःसा दीर्घ हे याना च्वयेमाःगु खः ।

क्रियाया रूप :- एकारान्तयात क्रिया-बोधक विशेष स्वरूप (ये, ने, ले, पे, ते, के) धयातःगु दु । /गु/ यात धात्वर्थ निर्देश धयातःगु दु । शास्त्रीजुं /नः/ /च्वः/ आदियात वर्तमान कालया रूप कनाः, नई, च्वई धाई आदियात भविष्यकालया रूप कनातःगु दु । अले /नई/, /धाई/, /थाई/ यात दीर्घ यानादीगु दु ।

यैँया भाय्यात स्तरीय भाय् नाला धातुया न्ह्यः आखः आकार जुल कि व आकार प्रथम पुरुषय् अकार जुइ धयादिल । गथे- /धाये/याः/ धया/ आदि । अथे हे वयक्लं नेपालभाषाया क्रियाय् लिङ्ग भेद मदु, वचन भेद मदु खँ नं न्ह्यथनादीगु दु । न्वसःकथं च्वयेगु सिद्धान्तं याना पुलांगु क्रियाया रूप-स्यानावो (स्यानाव), ल्वानावो (ल्वानाव) या पलिसा शास्त्रीजुं स्याना, ल्वाना च्वयादीगु दु ।

आशिर्वाद बोधक 'मा' (जय जुइमा) विना विसर्ग च्वयेगु यानादीगु दु । गुगु तसकं पायछि जू । छगः हे खँग्वःयात निगू रूप दुगु खँ थुकथं कनादी- 'माः' अवश्य (must) बोधव खः, 'माल' कर्तव्य (Should) बोधक खः । अथे हे 'मानि' अवश्य कर्तव्य व भविष्यत्काल बोधक खः ।

ताजि खँग्वः :- नेपालभाषाया छता विशेषता थ्व भाषाय् ब्वथला तँसा (क्लासिफायर) खः । थज्यागु तँसा दुगु खँग्वः ल्याःखाय्बलय् वइ व थ्व विशेषण बोधक खः धकाः न्ह्यथनादीगु दु । शुक्रराजजुं उकियात अनिश्चयबोधक निपात (इन्डिफिनिट आर्टिकल) भाःपिया दिल । वयक्लं न्हेता कथंयागु थज्याःगु ल्याः तँसा न्ह्यथना दिल । व खः- /गः/, /का/, /ता/, /पा/, /म्ह/, /गु/, /कले/ आदि थुकथं थःगु हे नेपालभाषा पहःयात नं न्ह्यब्वयेफुगु शास्त्रीजुया तःधंगु विशेषता खः ।

वाक्य सम्बन्धी बिचाः - वाक्य गठनय् नेपालभाषाया वाक्य गठनयात अंग्रेजी, संस्कृत भाषाया वाक्य गठनया पहः नाप तुलना यानादीगु दु । वाक्यया परिभाषा, वाक्यया प्रकार नापं वाक्य गठनयात माःगु ज्ञान धकाः प्यंगू ज्ञान न्ह्यब्वयादीगु दु । व खः - (१) आकाङ्क्षा (Indispensability) (२) योग्यता (Natural power of suitability) आसत्ति (Harmoney in a sentence) तात्पर्य (Serk) आदि ।

छन्दो बिचार (Prosody) :- थ्व विषयलय् शास्त्रीजुं केवल छन्द छुकियात धाइ धैगु परिभाषा बियाः लघु, गुरू एक मात्रा दुइ मात्राया परिचय बियाः **बसन्त तिलका छन्द** छगूया उदाहरण बिया क्वचायेकातःगु दु ।

थुकथं शुक्रराज शास्त्रीया **'नेपालभाषा' व्याकरणय् पाणिनीया संस्कृत अष्टाध्यायीका व्याकरण, अंग्रेजीया नेसफिल्ड ग्रामरण** आदिया गाकं छाप लाःगु दुसां नेपालभाषाया प्रकृति स्वरुपयात नं उलि हे मनन यानातःगु दु । संस्कृत भाषाय् छ्यलीगु विसर्ग व नेपालभाषाय् छ्यलीगु विसर्गया भिन्नताया स्पष्टिकरण, नेपालभाषी जनजीवनय् प्रचलित हिज्जे खँग्वः, रूप, क्रियापद, पद विन्यास व वाक्य विन्यासयात मान्यता ब्यूगु आदि नेपालभाषाया भाषिक व व्याकरणिक स्वरूप प्रकृतियात दुवाले फुगुया दसि खः । थथे नेपालभाषाया प्रकृति स्वरूपयात दुवालाः ल्वःल्वःगु नियम क्वःछीगु ज्या थ्व व्याकरणय् गुगु जूगु दु थुकिं नेपालभाषाया व्याकरणया अभाव पूर्ति जक याःगु मजुसे व्याकरणयात व्यवहारिक व वैज्ञानिक रूप बीगुली नं शुक्रराज शास्त्रीजु सक्षम जूगु दु ।

उपन्यासकार धूस्वाँ सायमि छगू परिचय

१. जन्म व जन्मस्थान :-

नेपाःया उपन्यास ख्यःया छगः थीगु नगु जुयादीम्ह **धूस्वाँ सायमिया** जन्म ने.सं. १०५० तछलाथ्व द्वितीया (ई.सं. १९३० May 23rd) कुन्हु यैंया भ्वोछें त्वालय् प्रो. नारायणबहादुर मानन्धर व श्रीमती दानमाया मानन्धरया कोखं जूगु खः । वयक:या मां अबुं वयक:यात **'गोविन्दबहादुर मानन्धर'** धकाः नां छुना दिलसा लिपा लेखन कार्यया दौरानय् वयक्लं थःगु नां **'धूस्वाँ सायमि'** छुना दिल । थ्व हे नामं वयकः परिचित, अप्वः चर्चित जुया दीगु दु । धूस्वाँया जन्म यैंया भ्वोछें त्वालय् जूगु खःसां वयक:या बाल्य जीवनया आपालं ई नेपाःया तराइ पाखे बिते जुल फलतः वयक:या भावी लेखकीय जीवनय् तकं तराइ प्रदेशया परिवेशं गाकं प्रभावित याःगु खनेदु ।

२. शिक्षा व लजगाः :-

सम्पन्न जमिन्दार बाज्या **मानकाजिया** छय्, विद्वान अबु **प्रो. नारायणबहादुर मानन्धरया** कायभाजु जुया जन्म जुइगु सौभाग्य प्राप्त जूम्ह धूस्वाँ नं ने.सं. १०७५ सालय् अर्थात २५ दँया उमेरे हे बनारस हिन्दू विश्व विद्यालय पाखें प्राचीन भारतिय इतिहास व संस्कृति विषयस स्नातकोत्तर डिग्री प्राप्त यानादिल । अनंलि वयक्लं श्री ५ सरकारया प्राध्यापक जुयाः पद्मकन्या क्याम्पस, त्रिचन्द्र क्याम्पस आदि लगायत त्रिभुवन विश्व विद्यालयसं इतिहास संस्कृति विषयमा प्राध्यापन याना दिल । छगू लुमंके बहःगु खँ खः वयक्लं थःगु प्राध्यापनया दौरानय् केवल थःगु इतिहास व संस्कृतिया विषयलय् जक प्राध्यापन याना मदिसे नेपालभाषा विषययात नं त्रिभुवन विश्व विद्यालयं कलेजय् ब्वंकेगु स्वीकृति प्रदान यासेंली व विषयलय् ब्वंकीपिं प्राध्यापकपिं मदुगुलिं **'नेपालभाषा'** विषययानं वयक्लं प्राध्यापन याना दिल । उकिं कलेजय् न्हापां नेपालभाषा ब्वंकाः नेपालभाषाया शिक्षकपिं उत्पादन यानादीपिं प्राध्यापकपिं मध्ये वयक:नं छम्ह खः । वयक्लं नेपाःया विभिन्न कलेज, विश्व विद्यालयय् जक मखु अमेरिकाया विभिन्न युनिभर्सिटीनं visiting professor या रूपय्नं प्राध्यापन यानाः थःगु दक्षता विद्वताया प्रदर्शनी यानादीगु दु । थ्वहे सन्दर्भय् वयक्लं अमेरिकाया State Univetsity

College, Vassar College, California Univatsity आदिइ दच्छि ब्वंका दिल । Visiting professor जुयाः वयुकलं नेपाःया धर्म संस्कृतिया पहिचान अमेरिकी विद्यार्थीपिंत याका दिलसा अमेरिकाया जीवनशैली रहनसहन आदियात थःगु उपन्यासय् न्ह्यब्वया (जि भ्वातिं जि सतः) वयुकलं पाश्चात्य सभ्यता छु खः धैगु खँ नं भीत क्यना दिल । थुकथं धूस्वाँजुं थःगु जीवनया स्वंगू दशकं मयाकयागु अमूल्य ई (ने.सं. १०७८-१११९) प्राध्यापन थें ज्याःगु पवित्र पेशाय् फुका दिल ।

प्राध्यापनया अलवा धूस्वाँजुं नेपाःया दिल्ली स्थित राजदुतावासया Cultural Attachey जुयाः नेपाःया कुतनीतिज्ञया रूपय्नं सफलतापूर्वक छुं दँ ज्या याना दिल । थःगु लजगाःया सिलसिलाय् धूस्वाँजुं विभिन्न राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन गोष्ठीनं सक्रिय पूर्वक ब्वतिकया दिल । (UNESCO) Nationl Commissions of (i) India (ii) Asia & Oceanic Countries या पर्यवेक्षकजुया विभिन्न कन्फ्रेनसय् ब्वतिकया दिलसा, भारतया Vardha जूगु नागरी लिपी सम्बन्धी सम्मेलनय् नेपाःया प्रतिनिधिपिनिगु नेतृत्व याना दिल । अथे हे भारतय् जूगु छगूगु व स्वंगूगु हिन्दी सम्मेलनय् नेपाःया पाखें पर्यवेक्षक जुया ब्वतिकया दिल । ढाकाय् जूगु World Buddhist Civilization व मेगु First SAARC History Conference नं वयुकलं नेपाःया प्रतिनिधि मण्डलया छम्ह दुज कथं ब्वतिकया दिल थ्व हे क्रमय् वयुकलं भारत अतिरिक्त अमेरिका, रुस, इटली, बंगलादेश आदि देशया भ्रमण याना दी खन । व भ्रमणं वयुकःयात **'मोरेभिया' 'अम्रिताप्रितम'** थें ज्याःपिं महान उपन्यासकारपिं नाप बिचाःया कालबिल यायेगु शुभ औसर नं चूलाका बिल ।

३. लेखकीय जीवन :-

धूस्वाँया प्राध्यापकीय जीवनया नापनापं लेखकीय जीवन नितां रथया निचाः घःचाः थें नाप नापं न्ह्याःगु खनेदु । प्राध्यापन पेशाय् संलग्न जुइ न्ह्यः हे वयुकः छम्ह प्रतिष्ठितम्ह लेखकया रुपय् परिचित जुइधुंकूगु खः । भीदँया उमेरय् हे तत्कालीन भारतया बिहारं पिदनीगु **बालक** नांगु पत्रिकाय् हिन्दी भाषं कविता च्वयाः वयुकलं थःगु भावी लेखकीय प्रतिभाया परिचय बिया दिल । लिपा नेपालभाषं **धर्मोदय, पासा, नेपाल** आदि पत्रिकाय् कविता च्वयेगु याना दिल। नेपालभाषाया कविताया अतिरिक्त वयुकलं ने.सं. १०७० पाखे अलावादं पिदनीगु **कहानी** बनारसं पिदनीगु **आज** पत्रिकाय् नं हिन्दी आपालं कविता च्वयादीगु दु । उगु इलय् विदेशय् अध्ययन यानाच्वंपिं लेखकपिं जाना स्वंगु **च्वसापासा** नांगु संस्थाया संस्थापक दुजःपिं मध्ये वयुकः नं छम्ह खः। **च्वसापासाया** स्थापनां वयुकःयात नेपालभाषा लेखन पाखे आकृष्ट याःगु खनेदु । वहुमुखी प्रतिभाया धनि धूस्वाँ नं कविताया नाप नापं बाखं अनं नाटक च्वयेगु याना दिल । थुकथं छगू दशकं मयाक निरन्तर रुपं साहित्यया विविध विधाय् विविध भासं थःगु बहुआयामिक

लेखकीय व्यक्तित्वया परिचय बियाभ्राःम्ह धूस्वाँनं ने.सं. १०७४ पाखे **'मिसा'** उपन्यासया प्रकाशनं निसें थःगु च्वसा थ्व विधाय् थातं तया दिल धासां ज्यू । **मिसांयां** ल्यू, **मतिना**, पासा, गंकी याना छगूयां ल्यू मेगु उपन्यास वयुकःया पिदन । वयुकलं नेपालभाषं बाहेक नेपाली, हिन्दी, अंग्रेजी भासं च्वयेगु याना दीगु दु । थौं वयुकःया कृति चेक, बुल्गेरियन, पञ्जाबि, जापानी भाषां आदितकं अनुवाद जुइधुंकूगु दु । आःतकया दुने थुकथं नेपालभाषाया विविध भाषाय् अनुवाद जूगु सफूत धूस्वाँया उपन्यास हे खः । वयुकःया आःतक प्रकाशित जुइधुंकूगु कृतिया धलः थथे खः-

१) बाखं पुचः (नेपालभाषं)

१. न्यापवः स्वाँ (१०७०)

२. ब्वाला (१०७४)

३. मूस्वाँ

२) नाटक (नेपालभाषं)

१. त्रिवेणी (छधाः प्याखं (१०७२)

२. ह्याउँ निभालं (१०७६)

३. नाटक (नेपाली)

३) हिमाल क्रन्दन (१०७१)

४) उपन्यास

क) नेपालभाषं

१. मिसा (१०७४) २. मतिना (१०७७) ३. पासा (१०७८) ४. गंकी (१०७८) ५. मयुजु (१०७९) ६. पल्पसा (१०७९) ७. फिसःया लिसः (१०८६) ८. माखा (१०८९) ९. जि भ्वातिं जि सतः (११००) १०. अगति (११०२) ११. निभाः (११०५) १२. तिसा (१११३)

ख) हिन्दी

१) मैदासी मै सराय (१९७४), २) रेत की दरार (१९७५), ३) जलजला (१९७६), ४) गंकी

ग) नेपाली

१) गंकी (२०२०) नेपालभाषं अनुदित, २) अग्निगर्भ, ३) दीपा (२०४६), ४) खरानीको बस्ती (२०४६), ५) मंगाः (२०४७)

घ) अंग्रेजी

The Eclipse

The Lotus and The Flame (प्रबन्ध)

ङ) बुल्गेरियन भाषाय्

निभा:
ज) चेक भाषाय्
मै दासी मै सराय्
छ) जापानी
जलजला

थुकथं धूस्वाँया लेखकीय जीवनयात मूल्याङ्कन यायेबले वय्क:या दकले सफल दकले सशक्तगु लेखन क्षेत्र उपन्यास जूगु दु । वय्कलं विविध भासं उपन्यास च्वया दीसां वय्क:या उपन्यास दकले अप्व: नेपालभाषं हे पिदंगु दु अले उपन्यासकारया रुपय् नं धूस्वाँ दकले अप्व: नेपालभाषा साहित्यय् हे चर्चित परिचित जूगु दु । नेपालभाषा साहित्यय् थौं धूस्वाँ धायेबले उपन्यासया छगू पर्यायवाची नां जुइधुंकूगु दु । धूस्वाँ लुमने वं, उपन्यास मिखाय् लुया वइगु मानसिकता भीके ब्वलने धुंकूगु दु । स्वी स्वदँ न्ह्य: निसें निरन्तर रुपं उपन्यासय् ल्हा: न्ह्याका दीम्ह धूस्वाँजु नेपालभाषं दकले न्हापां दकले अप्व: उपन्यास च्वयादीम्ह उपन्यासकार कथं जक मखु विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हू न्हूगु प्रवाह प्रयोग नेपालभाषा साहित्यय् दुत हया नेपालभाषाया उपन्यास विधायात विश्व साहित्यया मापदण्ड कथं न्ह्याकादीम्ह उपन्यासकार, अझ विविध भासं थ:गु उपन्यासयात अनुवाद याका: मेपिंत नं नेपालभाषा उपन्यासया परिचय बियादीम्ह उपन्यासकारया रुपय्‌नं मूल्याङ्कन यायेगु जूगु दु । **जिं थ:गु अनुवभ व मनं छु खन वहे जिं च्वया** धयादीम्ह निर्भिक स्पष्टवादी धूस्वाँ नं मध्यम वर्गीय नेवा: समाजया परिवेशय् उपन्यास ज्याना: मनूया प्रेम रति घृणा थें ज्या:गु शाश्वत भावनायात ब्वयादीगु दुसा मेखेर पात्रतय्‌गु चेतन मनया जक मखु अर्ध चेतन मन, अझ अचेतन मनयात तकं शूक्ष्म रुपं विश्लेषण याना: थौंया मनूयात अझ अप्व: ध्वाथ्वीक ब्वयेगु परिपाटी नेपालभाषा साहित्यय् शुरु याना दीगु दु । समाजय् विद्यमान अनेक विकृति, विसंगतितय्‌गु भण्डाफोर यायेगु छगू सबल सशक्तगु माध्यमया रुपय्‌नं धूस्वाँजुं उपन्यासयात छ्यला दीगु दु । गथे छु च्व:सा अप्व: सफू चुइ, पाठकतय् यइ, धयागु धारणा कया धूस्वाँ नं गुगु नं उपन्यास च्वया मदी । जीवन व जगत प्रतिया तिक्ष्ण अनुभूतिं हे वय्क:या उपन्यासयात विषयभूमि चूलाका ब्यूगु दु, च्वसा न्ह्याके ब्यूगु दु । उपन्यासया नियम व विधानया परीधिइ सीमित जुया: उपन्यास च्वयेगु चेष्ठा धूस्वाँनं याना मदी । इमान्दारिता यथार्थता, बौद्धिकता ब्वयेगु क्रमय् औपन्यासिक कलाय् घा:पा: ला:सां तकं वय्कलं च्यूता: तयामदी । धूस्वाँयात छम्ह Feminist Writer धा:सां ज्यू । वय्कलं गुलिनं उपन्यास च्वयादिल फुक धयाथें उपन्यासया पात्रत मिसा हे जूगु दु व नं ल्यासेपिं हे अमिगु मानसिक, भौतिक स्थिति ब्वयेगु हे उपन्यासकारया मू चेष्टा जूगु दु । वय्कलं थ:गु उपन्यासया नकिंत स्वाभिमानि, आत्मभिमानी, अहम् प्रति गाकं सचेतपिं याना:

क्यनात:सां अपिं समाज, परिवार पाखें शोषण जुयाच्वंपिं कथं क्यना: थौंया समाजय् मिसातय्‌गु वास्तविक स्थितिबोध यायेगुली धूस्वाँ सफल जूगु दु । वय्कलं थ:गु उपन्यासय् मिसा पात्रतय्‌त गुलि माया यानादी उलिहे मिजं पात्रतय्‌त स्वार्थी घृणित रुपय् ब्वयादी । मिसा छम्ह च्य: मखु, कतांमन्हि मखु मिजंतय् गुलि अधिकार दु, मिसातय् नं उलिहे अधिकार दु धका: मिसातय्‌गु समान अधिकारया नितिं स: तइम्ह उपन्यासकार ध्वयक: ख: । अथे हे धूस्वाँया उपन्यासया मू तातुना सत्ययात ब्वयेगु तथ्ययात उलेगु खया:नं नेवा: समाज नेवा: संस्कृति उपन्यासया अन्तरंग अंग थें जुया: स्वजातिय पहिचान, ल्यें ल्यें पुया च्वनीगु वय्क:या छगू औपन्यासिक कला ख: । जीवन व जगतयात सतिक क्वथीक स्वया: थुकिया शूक्ष्म से शूक्ष्म रुपया वर्णन् विश्लेषण याना: ब्वमिपिनिगु नुगलय् छगू अमित छाप लाकेगु ध्वयक:या उपन्यासया मेगु विशेषता जूगु दु । थम्हं अनुभव यानागु जिन्दगीया विसंगति, कुण्ठा, घाटप्रतिघाट प्रति पाठकतय्‌गु समवेदना थने फुगुलिं हे धूस्वाँ उपन्यासकारया रुपय् सफल जुइफुगु ख: ।

४. साहित्यिक क्रियाकलाप :-

धूस्वाँजुं केवल साहित्यया रचना याना: जक मखु, विविध साहित्यिक संघ संस्थाया दुज: जुया: नं देया साहित्य उत्थानया ज्याय् तिब: बियादीगु दु । वय्क: **च्वसापासाया** छम्ह संस्थापक दुज: ख: । **च्वसापासाया** अध्यक्ष प्रेम बहादुरया निधन लिपा छुं ई तक च्वसापासाया अध्यक्ष जुया: नं कार्यभार क्वबुया दिल । अथे हे वय्कलं नेपाल स्थित **Afro-Asian Writers** तय्‌गु संस्थाया अध्यक्ष जुया नं छुं ई तक ज्या यानादीगु दु । थौंकन्हे वय्क: **साहित्यकार संघया** छम्ह दुज: ख:सा **नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिस्थानया** दुजलय् नं मनोनित जुया: ज्या यानादी धुंकूगु दु ।

विभिन्न साहित्यिक संघ संस्थाया दुज: जक जुया मदिसे देया साहित्यिक गतिविधि न्ह्याकेगु नितिं प्रोत्साहन बी कथं वय्कलं विभिन्न पुरस्कारया नं स्थापना याना दीगु दु । थथे स्थापना याना दीगु सिरपा: ख: -

(क) मानकाजि सिरपा:- थ्व नेपालभाषा क्षेत्रय् छगू त:जिगु सिरपा: जक मजुसे छगू न्हू कथंयागु सिरपा: नं ख: । थौंतक, नेपालभाषाया ख्यलय् गुलि नं सिरपा: या नीस्वनेगु जुल फुक्क धयाथें साहित्यकारपिंत साहित्यिक गतिविधि न्ह्याकूगु नितिं जक बीगु ख: । तर थ्व नीन्याद्व: दांया मानकाजि सिरपा: नेपालभाषाया नितिं ज्या यानाच्वंपिं कार्यकर्तातय्‌त बीगु सिरपा: ख: । थ्व सिरपा: ल:ल्हायेगु ज्या थ्व हे ने.सं. १११४ म्ह पुजा कुन्हुनिसें शुरु जूगु ख: ।

(ख) गंकी बसुन्धरा सिरपा:- वय्क:या बहुचर्चित उपन्यास गंकी व वय्क:यात उपन्यास च्वयेगुली न्ह्याबलें ह:पा: बियावंम्ह वय्क:या मदुम्ह जहान बसुन्धराया नामं नीस्वंगु पुरस्कार ख: । नेपा:या उपन्यास क्षेत्रय् न्हूगु आयाम शुरु या:म्ह उपन्यासकारयात

प्रदान याइगु थ्व सिरपा: ख: ।

(ग) **दानमाया प्रतिभा पुरस्कार** :- थ: मां दानमायाया नामं नीस्वंगु थ्व **दानमाया प्रतिभा पुरस्कार** भिंद्व: दांया ख: । मांया थ:छें पूर्व १ नम्बर जूगुलिं, साहित्य, संस्कृति इतिहास आदि सम्बन्धी उल्लेखनीय ज्या यानावंपिं पूर्व १ नम्बरया वासिन्दापिंत बीगु सिरपा: थ्व **'दानमाया सिरपा:'** ख: ।

(घ) **विश्वभूमि पुरस्कार** :- **विश्वभूमि** नांगु नेपालभाषा न्हि पौलय् प्रकाशित जूगु दकले उत्कृष्ट लेखया लेखकयात बीगु न्याद्व: दांया सिरपा: ख: ।

थुकथं प्राध्यापन थें ज्या:गु छगू निश्चित जक आम्दानि जुइगु पेशा ज्वना: नं अभ्र थौंकन्हे व पेशां अवकाश प्राप्त जुइ धुंका: नं थुलिमछि रकमया थ्व:तामछि सिरपा: छम्ह हे व्यक्तिं स्वनेगु धैगु कम महत्त्वया खँ मखु । थ्व धूस्वाँया भाषा, साहित्य, संस्कृतिप्रतिया समर्पन ख: मतिनाया दसु ख: ।

(५) **मान पदक** :- धूस्वाँ सायमि छम्ह सफल प्राध्यापक, भाग्यशाली लेखक नं ख: । वयक:या गुलिखे विद्यार्थीपिं थौं प्राध्यापक, इतिहासकार, सांस्कृतिविद्, वकिल जुइधुंकूगु दुसा वयक:या प्राध्यापन ज्यायात कदर याना: श्री ५ या सरकारं वयक:यात **गोरखा दक्षिण बाहु** मान पदवीं नं प्रदान या:गु दु । अथे हे वयक:या उपन्यासकारया व्यक्तित्वयात कदर यासे च्वसापासां निक:तक **श्रेष्ठ सिरपा:** प्रदान या:गु दु । थथे श्रेष्ठ सिरपा: प्राप्त जूगु वयक:या उपन्यास ख:, **'मिसा' 'पासा'** । वयक:या लेखन प्रतिभायात, मूल्याङ्कन यासे वयक:यात **'साहित्य सुता'** थें ज्या:गु साहित्यिक सम्मान नं **च्वसापासा** द्यछा:गु दुसा नेपालभाषा परिषदं **भाषा जवा:** । थुलिजक मखु थ:गु प्राध्यापन लजगालय् अवकाश प्राप्त जुइधुंका: हानं **नेपाल राजकिय प्रज्ञाप्रतिष्ठानया** दुज: थें ज्या:गु सम्मानित पदय् मनोनित जुया: भाषा साहित्य उत्थानया ज्याय् संलग्न जुइखंगु दु । थुकथं थ:गु जीवनकालय् हे उलिमछि थ:गु सफू पिकाये खंगु, थ:गु सफूया चर्चा परिचर्चा जूगु थम्हं हे स्वयेखंगु, थ:गु साहित्यिक प्रतिभाया कदर स्वरुप मान, पदक प्राप्त याये खंगु, देया छम्ह प्रतिष्ठित लेखक कथं प्रतिष्ठापित जुइखंगु वयक:या लेखकीय जीवनया त:धंगु सफलता ख: । उकिं धूस्वाँ नेपा:या छम्ह भाग्यमानि लेखक ख:, थथे हे वयक:या जीवनय् सफलता प्राप्त जुयां च्वनेमा वयक:या च्वसा न्ह्याबलें न्ह्यानांच्वनेमा ।

धूस्वाँया निभा: उपन्यासय् छभ्मा:

जि थ:गु अनुभव व मनं छु खन वहे जिं च्वया धाइम्ह धूस्वाँ सायमिजु थौं नेपालभाषा साहित्यया इतिहासया छगू अध्याय जुइ धुंकूगु दु । धूस्वां नेपालभाषाय् दकले न्हापां दकले अप्व: उपन्यास च्वयादीम्ह उपन्यासकार जक मजुसे विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हू न्हूगु प्रभाव प्रयोग नेपालभाषा साहित्यय् दुत हयेगुया नापं थ:गु हे मौलिक रुप बिया: नेपालभाषाया उपन्यास विधायात विश्व-साहित्यया मापदण्ड कथं न्ह्याकादीम्ह उपन्यासकार नं ख: । न्हापां कविता, बाखं, नाटक विधाय् ल्हा: न्ह्याके धुंका: तिनि धूस्वाँजुं उपन्यास विधाय् थ:गु च्वसा थातं तयादीगु खनेदु । स्वी च्यादँ न्ह्य: निसें निरन्तर रूपं उपन्यास विधाय् ल्हा: न्ह्याकादीम्ह धूस्वाँया थौंतकया दुने नेपाली, हिन्दी व अंग्रेजी भाषं याना: नीगु उपन्यास पिदने धुंकूगु दु । थथे पिदंगु उपन्यास मध्ये दकले अप्व: नेपालभाषं पिदंगु दुसा उपन्यासकारया रूपयनं धूस्वां दकले अप्व: नेपलभाषा साहित्यय् हे चर्चित परिचित जूगु दु । वयक:या नेपालभाषं पिदंगु उपन्यासया नां धल: ख:-

१)	मिसा	- १०७४	२)	मतिना	- १०७७
३)	पासा	- १०७८	४)	गंकी	- १०७८
५)	मयजु	- १०७९	६)	पल्पसा	- १०७९
७)	फिस:या लिस:	- १०८६	८)	मांखा	- १०८९

आदि

"बाखनय् बृहत्त जीवनयात व्वयेगु सम्भव मजूगुलिं हे जिं उपन्यासयात थ: नाला:गु ख: धयादीम्ह धूस्वाँया उपन्यास ब्वनेबले भीत अनुभव जूव: थौंया मनूया जीवन वया परिवेश भीसं मनं तुनाथें सरल व शुललीत मजू । प्यखेरं हय भुनाच्वंगु विसंगति कुण्ठा वाट प्रतिघातं याना: मनूया जिन्दगी स्वत्तमत्त स्वयाच्वंगु दु नित्तुमत्त निनाच्वंगु दु ।

स्वान्त सुखायया भावनां बा गथे बा छु च्व:सा उप्पो सफू चुइ धयागु धारणां धूस्वाँ नं गबले उपन्यास च्वया मदी । इमान्दारिता, यथार्थता, बौद्धिकता ध्वयक:या उपन्यासया गुण ख: । जीवन व जगतयात सत्तिकं क्वथीक स्वया: थुकिया शूक्ष्म से शूक्ष्म रुपया वर्णन् विश्लेषण याना: ब्वमिपिनिगु नुगलय् छगू अमित छाप लाकेफुगु ध्वयक:या उपन्यास या विशेषता ख: । थ:म्हं अनुभव यानागु जिन्दगीया विसंगति,

कुष्ठा, घाट प्रतिघाट प्रति पाठकतय्‌गु सम्वेदना थनेफुगुलिं हे धूस्वाँ उपन्यासकारया रूपय्‌ सफल जुइ फुगु खः । धूस्वाँयाके दुगु लेखन सशक्तता, सम्प्रेषणिक प्रभाव, तथा सृजनात्मक अभिव्यक्तिया मूल आधार वयक:या अनुभवयां तीव्रता खः, शूक्ष्मता खः ।

निकःतक श्रेष्ठ सिरपाः त्याकादी धुंकूम्ह धूस्वाँया नेपालभाषाय्‌ पिदंगु उपन्यास मध्ये भिंछगूगु त्वाथ निभाः (११०५) उपन्यास खः । **धूस्वांया म्हिगः, म्हीगया उपन्यासया तुलनाय्‌ विषयवस्तु, प्रस्तुति, शैली अभ्र जीवन प्रतिया दृष्टिकोणं तकं थ्व निभाः उपन्यास आपालं पाःगु खनेदु ।** धाथें धूस्वांया नितिं जक थ्व निभाः उपन्यास न्हूगु प्रयोग मजुसे नेपालभाषाया निर्ति नं छगू न्हूगु प्रयोग जुया ब्यूगु दु । च्यागू द्या यानाः च्वयातःगु **निभाः** उपन्यास, रूपया दृष्टिं धूस्वाँया न्हापा न्हापाया उपन्यास थें छगू चरित्र प्रधान मनोवैज्ञानिक उपन्यास खः । तर छम्ह हे पात्रं उपन्यासया फुक्कं बाखं कनाच्वं कथं मन्‌ह्याकुसे, अतः अतः यानाः छकः उपन्यासया नायः नं छकः नकिंनं बाखं कंकाः उपन्यास न्ह्याका तःगु दु । फलस्वरुप उपन्यासया सम्पूर्ण बाखं छम्ह हे पात्रया म्हुतुं न्यना च्वनेम्वाःल छम्ह हे पात्रया पाखेंजक उपन्यासया मेपिं पात्र त म्हसीका च्वनेम्वाःल । अले धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यास थें सार रूपय्‌ छम्ह जक पात्र उपन्यासया मूल नायिकाया बाखं मजुसे छगू हे आजु तातुनाच्वंपिं निम्ह पात्र **जीवन व सितुया** बाखं हे **निभाः** उपन्यास जुया बिल । मनोवैज्ञानिक उपन्यासया नातां न्हापा न्हापाया उपन्यासय्‌ थें थ्व निभाः उपन्यासय्‌ नं घटनात तसकं हे म्ह, वनं कथं हंक न्ह्यानाच्वंगु मदु, त्वाः त्वाः दः अतः अतः गाः । अले घटनातय्‌गु विकासक्रम नं खुगूगु द्यातकला तसकं हे शिथील कथं न्ह्याःगु खनेदु । उपन्यासया अप्वः भागला पात्रतय्‌गु चीचा धंगु ज्या खँ, क्रियाकलापय्‌ अप्वः तक्यंगु दु । पात्रतय्‌सं याइगु ज्याखँ स्वयाःनं अमिसं याइगु बिचाः अमिगु द्वन्द्व अन्तद्वन्द्वयात उपन्यासय्‌ ब्वयेगु अप्वः ज्या जूगु दु ।

देशय्‌ जुयाच्वंगु अन्याः अत्याचार, दमन, घूसखोरी, कानूनी असमानता, नातावाद कृपावाद आदि विकृतितय्‌गु परिवन्दय्‌ लानाःनं उकिइ थःत समर्पण मयासे थःगु सिद्धान्तय्‌ अटल जुइगु कुतलय्‌ लाना च्वंम्ह **जीवन दाइ** हे थ्व निभाः उपन्यासया नायः खः । थ्व उपन्यास कथं मू पात्र जीवन दाइ थःगु परिवार थःगु जागीर थःगु शहरी जीवन पाखें विरक्त जुयाः थः वाल्यकाल बितये जूगु **मामाया गामय्‌** वइ । मां मदुम्ह जीवनदाइ मांया सिचुगु मतिना कायेगु निर्तिं जक मामाया थाय्‌ वःगु मजुसे, शहरी जीवन गन मनूया मूल्याङ्कन वया व्यक्तित्वं मखु पदं याइ, पारिवारिक जीवन गन भाःतया मूल्याङ्कन वया मतिनां मखु वया तलवं जुइ, थज्याःगु जीवन पाखें पलायन जुयाः गामय्‌ वःगु खः । तर थ्व पलायन सदाया निर्तिं मखुसे संघर्षया निर्तिं शक्ति संचय यायेत छगू कथं विश्राम जक खः । अन गामय्‌ जीवन दाइया मामा दु । मामाया न्ह्याय्‌

रचना दु । अभ्र बुइसाथं मां सीम्ह जीवन दाइयात दूरुत्वंकूम्ह मामाया छैं लिक्क च्वंम्ह तःमां दु, वया न्ह्याय्‌ सितु दु । नाताया हिसाबं जीवन दाइया निर्तिं सितु व रचना केहें धायेमाःपिं खः, तर थथे खया नं अमिसं जीवनयात दाजु कथं मखु **मिज** कथं खंका च्वंनी । फलस्वरुप **रचना**, सितु निम्हस्यां गुलिफत उलि जीवनयात थःपाखे सालेगु चेष्ठा याइ । थथे जीवनयात थःपाखे सालेगु कुतः यानाच्वंपिं सितु व रचनां छम्हस्यां मेम्हेसित इर्ष्या याना च्वनी, दाह यानाच्वनी । थ्वहे कथं मफुम्ह जीवनयात छम्ह नर्सया नातां सितुं याःगु उपचार तकं रचनाया निर्तिं इर्ष्याया मि जुइ । अथे हे सितुया नं जि जक जिउसा रचनायात छु जक धाये माःसे मवः । थुकथं फ्राइडया यौन मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया प्रतिपादन थ्व निभा उपन्यासय्‌ सरल व स्वभाविक ढङ्गं जूगु दु ।

राष्ट्रया कुं कुलामय्‌ न्यना वने धुंकूगु गुण्डागर्दी, भ्रष्टाचार आदि पाखें मामाया गां जक नं अलग्ग मजूगु जुयाच्वनी । फलस्वरुप जीवन गामय्‌ च्वनाः नं वं मानसिक शान्ति प्राप्त याये फै मखु । अभ्र जीवनदाइया जीवनय्‌ रचना व सितुया प्रवेशं भ्रन वँय्‌ पहःहया बिइ । उपन्यासय्‌ जीवनया रचना प्रति ला आकर्षणया छुं प्रतिक्रिया खनेमदु तर सितु प्रति गाकं सम्वेदनशील खनेदु । **"सितुयात नापलाय्‌त जि छाय्‌ थथे हयाय्‌च्वाःगु ?...... गुलिं हे बांलाःम्ह ? ...... कवंचा थें च्वंक क्वेंय्‌ खनेदुगु ब्यूटी वोन हैं"** (पौ ६९-७०) आदि जीवनदाइया खँपुं जीवनं सितुयात केंहेया मिखां स्वयाःनं छम्ह मिसाया मिखां स्वयाच्वंगु स्पष्ट जू । उकिं हे जीवनया चेतन मनं सितुयात तापाकेगु कुतः याःसां वयागु अचेतन, अर्ध चेतन मनं थथे याके मब्यू । अथे हे सितुं नं, रचनाया परिवारया, सितु जीवनदाइनाप सतीगु मयः धयागु सियाःनं, जीवनदाइ नं सितुयात सतिके ग्याः धैगु थुयाःनं जीवन दाइ पाखे व तापाय्‌ मफु । सितुया म्ह मखुसां मन जीवनदाइया किपालु लिसे लिसें हे न्ह्याना च्वनी । थुकथं धूस्वाँनं थःगु न्हापा न्हापायागु उपन्यासय्‌ थं फ्रायडया यौन सम्बन्धी सिद्धान्तया प्रतिपादन जक मखु मनूया अर्ध चेतन, अचेतन मनय्‌ च्वंगु भावना क्यनेगु अर्थात्‌ सुं पात्रं न्ह्यपुं बिचाः याइगु इच्छा भावना आदि जक मखु कि थःत हे बुका दुनेनिसें वइगु तीव्र भावना क्यनेगु ज्या नं थ्व **निभाः** उपन्यासय्‌ याना दीगु दु ।

उपन्यासया खुगू द्या तकला जीवन व सितुया मनय्‌ लूगु थीथी सम्वेदनातय्‌गु प्रस्तुति व अमिगु निगतिगु क्रियाकलापतय्‌गु चित्रण वर्णन्‌ कथं न्ह्याना च्वनी । न्हय्‌गूगु द्या ध्यंकाः उपन्यासया गतिइ तिव्रता वइ, पात्रतय्‌गु क्रियाकलापय्‌ गतिशीलता खनेदइ । उपन्यासकार धूस्वांनं भ्री पाठकतय्‌गु ध्यान गुखे पाखे ब्वाकातःगु खः, भ्रीत छु परिकल्पना याकातःगु खः; न्हय्‌गूगु द्या ध्यंकाः उकिया भ्रीसं मती हे मतया कथंयागु वास्तविकता उलाः भ्री पाठकतय्‌त आतांहाँ याना बिइ । खुगूगु द्या तक भ्रीसं सितु व जीवनदाइया सम्बन्धयात यःत्यःया सम्बन्ध कथं गुगु थुइका च्वनागु खः, जब

सितुं जीवनदाइयात च्वःगु पौ भ्भीसं खनिइ भ्भीगु परिकल्पना गलत सावित जुइ । सितुया जीवनदाइ प्रतिया आशक्तिया कारणया रहस्योद्घाटन जइ । सितुं जीवनदाइयात थःगु हृदयलय् थाय् बिया च्वंगुया कारण व नाप शारीरिक सम्बन्ध तयेगु इच्छां मखु। . दे न्यंक न्यना च्वंगु विसंगति विकृतिपाखें हीमी चायाः पलायन जीवन हनाच्वंम्ह जीवनदाइयात थातय् हयाः वया दिनाच्वंगु लेखकीय प्रतिभायात ग्वाकाः विद्यमान राष्ट्रिय समस्या निराकरणया निंतिं संघर्षया वातावरण सृजना यायेगु उद्देश्यं खः । गुगु खँ सितुं थुकथं च्वयातःगु दु - **“थ्व पलायनया जीवनय् पलायन यानाः दाइयात थैं गुलिसित ख्वाः पाः तयेकाः त्या त्या याना च्वंपिंत प्यदंक पालेत थज्याःपिनिगु ख्वाःपाः दाइनं उलाबी माल । दाइया नुगः खँ पिथने माल । दाइया नुगः खँ युगया सः खः...... जि केंहें प्रति भचाजक नं मतिना दुसा दिना च्वंम्ह......म्वाकाब्यू । दाइया जीवन हे थुकी दु...थःत मखूसां जितः म्वाकातयेत ......**(पौ-८०) जीवन दाइथे सितु सृजनशील प्रतिभाशाली बौद्धिक व्यक्तित्व मखुसां छम्ह चेतनशलि मिसा खः । अभ्ह थःगु समाज, अफिस, परिवारय् शोषित जुयाच्वनेमाःम्ह मिसा खः । जीवन दाइथें ज्यःपिं प्रतिभाशाली सशक्तपिं च्वमिपिनिगु च्वसांजक जनताय् धाथें चेतना थने फइ, देशय् विद्यमान शोषण, दमन, घूसखोरी, तस्करी, नातावाद, कृपावाद आदिथें ज्यःगु विसंगतितय्गु विरोधय् क्रान्तिकारी अभियान न्ह्याके, फइ धैगु सितुया विश्वास खः । थज्याःगु हे आस्था व विश्वासया कारणं सितु जीवनदाइ प्रति आशक्त जूगु खः धैगु खँ स्पष्ट जुइ ।

सितुया हे उत्प्रेरणा कथं जीवनया जीवनय् निभाः लुइ, आत्मबल पिदनी । अले पलायन ज़ीवनयात हाकुतिनाः थःगु लेखकीय जीवनय् लिहाँ वइ । संघर्षया लँय् पलाःछीगु तातुनाः थःगु सशक्तगु च्वसा हानं न्ह्याकी गुकियात च्वमिं थथे न्ह्यब्वयादीगु दु । **“मुनाच्वंगु जःया किचलय् जीवनदाइया च्वसा मदिक्क न्ह्याना च्वन । छथी खसु चिच्वाः दना वन । छगू धकिं उलावन । छफ्वः मुखू स्वां छगू न्हूगु पलाःया । चालावंगु लुखाद्वाः ह्यूपाः या । हस्ताक्षर किनावयाच्वंगु चुनौति पूर्ण बया ल्हाः मिखाय् लय्ताःया खुसिवाः । लिहाँ वइम्हेसिया जिगु प्रत्येक पलाख इलं मिखा कना हःगु चाल । छगू आस्था ब्वलना विश्वासया छफ्वः तफ्वः स्वां ह्वल- युद्ध ग्वानाच्वन । संघर्ष न्ह्यानाच्वन (पौ-९०)।थुकथं छम्ह सशक्तम्ह च्वमिया च्वसां क्रान्तिया वातावरण सृजना यायेफु, देशय् ह्यूपाः हयेफु धैगु क्यनाः थौंया च्वमिपिनिगु नितिं छगू प्रेरणा उत्साह जक मखु मार्ग दर्शन तकं थ्व निभाः उपन्यासं ब्यूगु दु** । अथे हे च्वमिया मिसा मतिना प्रतिया धारणा नं थ्व उपन्यासय् उलि हे स्पष्ट जू । मिसा जातियात न्ह्यावेलं सद्भावना व सम्मानया मिखां स्वयादीम्ह धूस्वांजुं छम्ह मिसा छम्ह मिजंया नितिं वासनाया साधन जक मखु जीवनया मार्ग दर्शक खः, शक्तिया परिचालक खः, प्रेरणाया

स्रोत खः धकाः उपन्यासया नायिका सितु पाखें मिसा सम्बन्धी थःगु दृष्टिकोण क्यना तःगु दुसा धाथेंगु मतिना हृदय हृदयया जुइ यौन तृप्तिइ जक मतिना क्येकुना च्वनी मखु । थः यःम्हेसित खःगु भिंगु लँय् पलाः छिकाः वयागु प्रतिभायात समाज राष्ट्र हीतया निंतिं छ्यययेकेगु हे मतिनाया धर्म खः धका मतिना सम्बन्धी च्वमिया दृष्टिकोण नं थ्व उपन्यासय् स्पष्ट रुपं न्ह्यब्वयातःगु दु ।

जीवनयात दकले चकंक सतिक ब्वयेछिंगु साहित्यिक विधा हे उपन्यास जूगुलिं थ्व निभाः उपन्यासय् नं उपन्यासया कथावस्तु नाप उलि सम्बन्धित हे मजूसां विविध स्वभावयापिं विविध क्षेत्रयापिं पात्रत न्ह्यब्वया जीवनयात ध्वाथ्वीक ब्वयेगु कुतः च्वमिं याना दीगु दु । मामाया भाःत, हस्पितलया रिसेप्सनिष्ट आदि थज्यापिं हे उपन्यासया कथावस्तुनाप सम्बन्धित मजूपिं पात्रत जूसां च्वमिं थौंया समाजया वास्तविकता, यर्थाथता ब्वयेगु निंतिं न्हयब्वयातःपिं पात्रत खः । धूस्वाँया न्हापा न्हापाया उपन्यासय् थें थ्व निभाः नं चरित्र प्रधान उपन्यास खया नं केवल चरित्रतय्गु मनया शूक्ष्म विशलेषणय् जक च्वमि केन्द्रित मजुसे अमिगु चेतना गतिविधियात निर्धारित याइगु थौंया राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, परिवेशयात ब्वयेगुली नं धूस्वाँ नं उलि हे च्यूताः तयादीगु खनेदु । थ्व उपन्यासय् मू पात्र जीवन गुम्हसित छम्ह सम्वेदनशील, स्वाभिंमानि, सचेत बौद्धिक पात्रकथं न्ह्यब्वयातल वास्तवय् थ्व लेखक स्वय्म खः, धूस्वां खः । अले जीवनया अन्तस्करणं खंगु वर्तमान राष्ट्रिय समस्या- नियम दयेकीपिसं नियम पालन यायेम्वाःगु, थौंया नियम कानून केवल गरीब बेसाहारातय्त जक लागु जुइगु, राष्ट्रिय भावनाया थासय् व्यक्तिवादी भावनां थाय्कया हःगु, विकासया नामय् द्यःने छबः जक पर्के थें जुयावःगु,पवित्र शिक्षण संस्थात तकं भ्रष्टाचार नाफाखोरीतय्गु व्यापारिक संस्था जूवंगु, घूसखोरी, भ्रष्टाचार, चाकरी प्रथां लिनांली मफयेक हाःकया हःगु, गुण्डा व गिरोहतय्गु राज जुयावःगु आदि लेखक धूस्वांया अन्तस्करणं खंगु समस्या खः । भ्भी फुक्कस्यां भोगेयानाच्वनागु समस्या खः । थथे छम्ह बौद्धिक पात्र जीवन पाखें थज्यागु समस्या न्ह्यब्वयेकातःगु गाकं स्वाभाविक जू, उद्देश्यपूर्ण जू । लेखकया न्हापा न्हापाया उपन्यासय् मिजं पात्रतय्त गुकथं नैतिकहीन, निष्क्रिय, निकम्वा आदि कथं निर्दयी पूर्वक न्ह्यब्वइगु खः थज्यागु ज्या थ्व निभाः उपन्यासय् मजू । तर अथे खया नं लेखक धूस्वांया निंतिं मिसा पात्रत गुलि क्रियाशील सक्रिय उलि मिजं पात्रत मजू । थ्व उपन्यासया मू नकिं सितु नं धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यासया नकिंत थें स्वाभिमानि आत्माभिमानि अहम् प्रति गाकं सचेतम्ह खया नं फुक्कस्यां शोषण याका च्वनेमाःम्ह मिसा खः । मिसा जूगुया नातां, ख्वाः मदुगुया नातां समाज थः थितिं हेला याकाः च्वनेमाःम्ह मिसाया समस्या, नर्सया समस्या, अभ्ह जागीर नयाः म्वाय्माःपिं मिसातय्गु समस्या सितुं न्ह्यब्वया च्वंगु दु । तर सितुं धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यासया नकिंत थें दिवा स्वप्न जक

खनीपिं (माखा उपन्यासया नकिं) नैराश्यया खसुं भुंका: मृत्युयात जक पिया च्वनीपिं (जि भ्वाति जि सत:), मनं विद्रोह या:सां ज्या खँ छुं याना क्यनेमफुपिं (फिस:या लिस:) मखु । जीवन सीत मखु म्वायेत ख: म्वायेत संघर्ष यायेमा: धाइम्ह संघर्षशील मिसा सितु ख: । सितुं काय्या कमाइया आसद्या:पि मां बौपिंत लहीगु पारिवारिक जिम्मेवारी जक क्वबुया च्वंगु मखु, संभौतानं यायेमफुम्ह सत्यया निंतिं संघर्ष नं यायेमफया द्वीविधाय् लानाच्वम्ह पलायन जुयाच्वंम्ह जीवनदाइया दिनाच्वंगु च्वसायात हानं न्ह्याका: संघर्षया रणभूमिइ पला: छीत ज: ब्यूगु दु,ब: ब्यूगु दु । उकिं थ्व उपन्यासय् सितुया भूमिका छम्ह साधारण मिसा कथं जक निर्वाह मजुसे संघर्षया निंतिं क्रान्तिया निंतिं जनचेतना थनीपिं, लँ क्यनीपिं सचेत क्रान्तिकारी मिसा कथं नं निर्वाह जूगु दु । उकिं जीवनया स्वया: सितुया भूमिका थ्व उपन्यासय् गाकं महत्त्वपूर्ण जू च्वछायेबह:जू ।

उपन्यास धयागु हे मनूया जीवनया बाखं जूगुलिं सुनं मनूया अध्ययन विश्लेषण जुइबले व नाप नापं तुं वया समाज परिवेश नं खने दैगु स्वाभाविक ख: । थ्वहे कथं **निभा:** उपन्यासय् खनेदुगु समाज नेवा: समाज ख:, नेवा: संस्कृति ख: खले थौंया विसंगतिपूर्ण परिवेश ख: । स्वयम्भू, त्रिपुरेश्वर, महांका:द्य: आदि काठमाडौंया स्थान विशेषया संकेट बिया: स्थानीय रंगं छीग कुत: उपन्यासय् खनेदुसां थ्व उपन्यासया अधिकांश धयाथें ज्याखं नां उल्लेख मजूगु छगू नेवा: गामय् जूगु कथं क्यनात:गु दु । खयेतला छुं नं समाज संस्कृति विशेष ब्वयेगु उद्देश्यं थ्व **निभा:** उपन्यासया संरचना जूगु मखु तर पात्रतय्गु चरित्र चित्रणय् यथार्थता हयेगु क्रमय्, जिन्दगीयात चकंक ब्वयेगु कुतलय् उपन्यासया अन्तरंग अंग थें जुया: निभा: उपन्यासय् नेवा: समाज, नेवा: संस्कृति पिलूव:गु दु गथे- बाजं थाना: सिथं हइगु, गुठियारतयूस सी वीगु, पिखालुखुइ च्वना: धौ बजि इनीगु, वँसि वँ प्वीगु, ख्वा:पा: तया: प्याखं हुइगु आदि । नेवा: समाज, नेवा: संस्कृतिइ ब्वलंम्ह अभ्न संस्कृति विषयया छम्ह विद्वान धूस्वाँ थथे स्वजातिय पहिचान थ:गु उपन्यासय् स्वचाकेंगुली सफल जूगु दु ।

प्याखनं, बाखनं स्वया: उपन्यासं जीवनयात ध्वाथ्वीक ब्वयेफैगु महसूस याना: हे धूस्वांनं थ:गु च्वसा उपन्यासय् थातं तयादीगु ख: । उपन्यासय् पात्रतय्गु खँल्हाबल्हां जक मखु लेखक थ:हे वया: मा:गु खँ कं वये छिं, सपना कल्पना थें ज्य:गु दबुलिइ क्यने मछिंगु खँत नं अ:पुक क्यने छिं । तर अथे खया नं उपन्यासया सुं छम्ह पात्रं जक एकोहोरो तालं भाव व सम्वेदनायात हितिं ल: हायेके थें जक आपालं हायेका च्वन धा:सा उपन्यास न्ह्याक्व हे जीवनवादी, यथार्थवादी जूसां थौंया इलं भाय्मल्हा:पिं धैर्य मदुपिं ब्वमिपिंत उलि सालातये फैमखु । थज्या:गु हे छुं कमजोरी थ्व **निभा:** उपन्यासय् नं आभास जू । खयेतला उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु अभिव्यक्तित तसकं हे यथार्थिक गहन व बौद्धिकपूर्ण जू । उपन्यासय् पात्रतय्सं याइगु सम्वाद, क्रियाकलाप पात्रतय्गु

मानसिक बौद्धिक क्षमता कथं व देशकाल सामाजिक परिवेश कथं पायूछि जू । तर अथे खया नं थ्व उपन्यासया पात्रत-जीवन व सितु अझ विशेष याना: जीवनयात तसकं हे भावुक सम्वेदनशील याना: (खँयेतला लेखकत आपा: भावुक जुइगु ख:) एकोहोरो पहलं खँग्व: जक पाका: वहे वहे अनुभूतिया खँत जक आपालं आपा: न्ह्यब्वयेका त:गुलिं उपन्यास ब्व ब्वँ यंकेबले गुलि भ्मी आकर्षित जुइमा:गु उलि जुइफुगु खनेमदु । अले पात्रत जीवन्तपिं जुया:नं गनं गनं अमिसं सोचे याइगु खँत सुद्धि बुद्धि दुपिसं सोचे याइगु थें मताया वये य: । अथे हे **निभा:** उपन्यासया भाषाशैली स्वयेबले धूस्वांया न्हापा न्हापाया उपन्यासया तुलनाय् गाकं परिमार्जित खनेदु तर गनं गनं छथाय् निथाय् स्पष्ट रुपं भाव सम्प्रेशन मजूगु नं खनेदु गथे- **"सितुया निनि अजिया थ:गु छँयात बोक्सी धाइगु परिवार याम्ह जूसां जि मां तसकं य:"** (पौ-२४) आदि । गनं वाक्यया अर्थ स्पष्ट जूसां खँ पुया तात्पर्य स्पष्ट मजूगु नं दु गथे **"रचनाया परिवारया जक मखु बा:या नं मय: मां इमिथाय् वनीगु** (पौ-५४) रचनाया परिवार व सितुया परिवारया बैमनस्यया कारण छु ? यदि निगू परिवारया धाथें हे बैमनस्य दुगु ख:सा जीवनदाइयात सितुया मामं छाय् थ:गु दुरू त्वंका: लहीत ? थज्यागु न्ह्यस:या लिस: थ्व उपन्यासय् स्पष्ट मजू । मेगु छता खँ थ्व निभा: उपन्यास ब्वनेबले धूस्वां, उपन्यासकार स्वयानं कवि कथं मिखाय् लू । प्रचूर कल्पना,भाव विह्वलता, न्हू न्हूगु उपमा प्रतिकया छ्यला, लय् बद्धता थ्व उपन्यासया शैलीगत विशेषता ख: । उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु लेखक धूस्वांया छगू छगू अभिव्यक्ति थौंया छपु छपु मुक्तक थें च्वं गथे- **"प्रत्येक मनूया नुगलय् अगिं मथ: लुया: मसान च्वानाच्वंगु दु । मनूया प्रत्येक क्षण थ:थ:गु मसान पाखे न्ह्याना च्वंगु दु -(पौ-३१)" जीवनया शून्यता तंकेत हूल मालेमा: थ:त हूलय् लाकेमा: थ:थाय् हूल' मुके सयेके मा: आदि** (पौ-१७)" थथे उपन्यासय् च्वमि धूस्वांया भावुकता व बौद्धिकताया सम्मिश्रणं जा:गु अभिव्यक्तित थुइकेत ला गबलें छभ्मा: हानं भ्मीसं विचा: यायेमा: न्ह्यपुयात छक: परिश्रम याकेमा: ।

धूस्वांया न्हापा न्हापाया **गंकी, फिस:या लिस:, माखा, अगति, जि भ्वाति जि सत:** आदि उपन्यासयात थें थ्व उपन्यासयात नं च्वमिं **निभा:** धका: प्रतिकात्मक नां छुनाब्यूगु दु । **निभा:** उपन्यासया क्वचायेका: त:गु घटनां थ्व उपन्यासयात **निभा:** उपन्यास धायेत ल्वयेका बिउगु जक मखु च्वमि धूस्वांया जीवन प्रतिया दृष्टिकोणय् नं गंकी उपन्यासय् थें ग्रहणं मखु लुमुगु निभालं ख:गु संकेट ब्यूगु दु । अन्धकारयात ख्याना: बिस्यूका छ्वइम्ह निभा: ख:, भ्मभ्म: धा:गु दिन हइम्ह निभा: ख:, छप्व: स्वांयात चकंक ह्वयेकीम्ह निभा: ख: । थज्या:गु हे निभा: लुइकेगु कुत: जक मखु लुइत्यंगुया आभास तकं बिया: थ्व उपन्यास क्वचायेका: त:गु दु गथे- **"मुना च्वंगु ज:या किचलय् जीवनदाइया च्वसा मदिक्क न्ह्याना च्वन । छधी खसु चिच्चा: दना वन । छगू धकिं**

उला वन । छफ्वः मखस्वां छगू न्हूगु पलाःया चालावंगु लुखा द्वाः ह्यूपाःया (पौ-६७८)" थये सितु थें ज्यःपिं शोषित पीडित मिसात सचेत सक्रिय जुयाः जीवन थें ज्यःपिं सशक्तपिं च्वमिपिंत मुक्तिया निंतिं जनसंघर्षया वातावरण सृजना यायेत च्वसा न्ह्याकेगु आह्वान याःगु, अले सितुया आह्वान कथं निष्क्रिय व पलायन जीवनयात हाकुतिनाः जीवन थें ज्यःपिं सशक्तपिं च्वमिपिंसं थःपिनिगु च्वसा न्ह्याकाः संघर्षया ख्यलय् न्ह्यज्याःगु हे देशय् अन्धकार रुपी खसु चिच्चाक दनाः निभाः थः त्वयेत्यंगुया आभास खः उज्वल भविष्यया संकेट खः । थथे देशय् अन्धकार न्हनाः निभाः थः त्वयेत्यंगुया संकेट उपन्यासय् न्ह्यब्वया तःगुलिं ध्व उपन्यासया नां **निभाः** धकाः छुनातःगु तसकं हे पाय्छि जू उद्देश्यपूर्ण जू। थुकथं निभाः उपन्यासय् वयाः च्वमिं धूस्वां गाक्कं निर्भिक निडर व जीवनवादी जुयादीगु दु, संघर्षय् विश्वास तयादीगु दु । मनू नं निष्कृय पलायन जीवन मखु सक्रिय संघर्षमय जीवन हनेमाः । जनसंघर्ष देशय् विद्यमान न्ह्यायें ज्यःगु विक्रीतित नं न्हंकेफु धकाः जनताया शक्तिप्रति आस्था व विश्वास तयादीगु दु । थुगु दृष्टिं स्वयेबले धूस्वांया मेमेगु उपन्यासय् स्वयाः निभाः उपन्यासय् वयाः च्वमिया राजनैतिक सचेतता नं हे सशक्त जूगु खनेदु । च्वमिं थःगु देश व जनता प्रतिया दायित्व पूवंकेगु लँपुइ पलाः च्वयेकूगु खनेदु । आशा दु च्वमि धूस्वां नं नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् निरन्तर रुपं थथे थीगु जः ह्वलाच्वनादी, क्वाःगु जः बिया च्वनादी ।

धूस्वांया 'निभाः' उपन्यासय् मनोवैज्ञानिकता

'निभाः' उपन्यास धूस्वां सायमिजुया भिंछगूगु उपन्यास खः । नेपालभाषाय् दक्कले न्हापां दक्कले अप्वः उपन्यास च्वयादीम्ह धूस्वां, विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हून्हूगु आयामत नेपालभाषाया उपन्यासय् न्हापां दुत हयादीपिं उपन्यासकारपिं मध्ये नं छम्ह खः । ध्व **'निभाः'** उपन्यासय् नं पाश्चात्य साहित्यय् खनेदुगु शूक्ष्म मनोविश्लेषणात्मक प्रणालीयात दुथ्याकेगु कुतः जूगु दु ।

साहित्य धयागु हे मनूया जीवनया चित्रण जुसेंलिं धाथेंगु मनूया जीवनया चित्रण धइगु वयागु ज्याखँ ब्वयेगु स्वयाः नं वयागु मन ब्वयेगु खः धैगु धारणा ज्वनाः बाखं उपन्यासया रचना जुसेंलि, घटनाया पलिसा मनोविश्लेषणं बाखं, उपन्यासय् थाय् काल । थुखे **'सिगमण्ड फ्राइड'** थें ज्यःपिं मनोवैज्ञानिकपिनिगु प्रादुर्भावं मनोविज्ञानया अध्ययनय् जक मखु साहित्यया ख्यलय् नं तःधंगु प्रभाव लाकल । अनेक क्लिष्ट मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया थासाय् थानाः साहित्यया माध्यमं जीवनयात ब्वयेगु यात । पात्र चित्रणय् केवल पात्रतयगु **चेतन** मन जक मखु, **अर्ध चेतन, अचेतन** मनयागु विश्लेषण यायेगु तकं जूवन । अथे हे साहित्य धयागु हे जीवन सम्बन्धी जूगुलिं सेक्स नं जीवनया छगू अभिन्न अंग जूगुया नातां शेक्स सम्बन्धी विषययात कयाः नं साहित्य रचना यायेज्यू धैगु धारणा ज्वनाः **'मोरेभिया' 'जोला'** थें जाःपिं फिक्सनमारपिंसं बाखं, उपन्यास च्वयेगु यात । थज्याःगु हे पाश्चात्य साहित्यय् खनेदुगु विविध प्रवाहया किचः **"निभाः'** उपन्यासय् नं लाःगु दु ।

धूस्वांया मेमेगु उपन्यास थें ध्व **'निभाः'** उपन्यास नं छगू चरित्र प्रधान उपन्यास खः । तर उपन्यासकार धूस्वां नं पात्रतयगु वाह्य क्रियाकलाप न्ह्यब्वयाः छम्ह सामाजिक मनू कथं जक पात्रतयत न्ह्यब्वयेगु कुतः मयासें अनेक भाव विचाः, द्वन्द्व अन्तरद्वन्द्वं वात्तु वायेका च्वंपिं भावुक पात्रत न्ह्यब्वयाः **मनूया मनयात शूक्ष्म** रुपं न्ह्यब्वयेगु कुतः ध्व ध्व उपन्यासय् यानादीगु दु । ध्व उपन्यासया मू पात्र जीवन छम्ह सचेतम्ह युवक खः । देशय् विद्यमान विसंगतिपाखें विरक्त जुयाः, मानसिक शान्तिया निंतिं ध्व उपन्यासया नायः जीवन मामा धायेमाःम्हसियागु गामय् छुं दिन च्वं वनी । तर व गां जक नं थज्याःगु विकृतिपाखें मुक्त मजूगु जीवनं अनुभव याइ । अफ

अन गामय् केहें धायेमा:पिं निम्ह मिसात **'सितु'** व **'रचना'**या जीवनयात थ:पाखे सालेगु धें धें बल्ला: प्रवृतिं जीवनयात भन विरक्त यानावी । अन्तय् सितुया प्रेरणा कथं जीवन थ:गु छेँय् लिहाँ वना: थ:गु लेखकीय जीवनया शुरुवात हानं याइ । च्वसाया माध्यमं समाजय् क्रान्ति हयेगु, विकृतित न्हंकेगु निंतिं पला: छी । थुकियात सितुं **निभा: त्वयेत्यंगु तायेकी** । उपन्यासय् घटनात तसकं म्हो । समस्त उपन्यासया मू कुत: हे **जीवन** व सितुया मनस्थिति ब्वयेगुली केन्द्रित जूगु दु । छुं घटना वा ज्याखँया चित्रण उपन्यासय् जू हे जूसां पात्रतय्गु मनय् छाये अज्या:गु बिचा: ब्वलन ? छाय् अमिसं अज्या:गु व्यवहार यात धैगु कार्य कारण क्यनेगु निंतिं जक ख: । पात्रतय्गु मनयात शूक्ष्म रुपं विश्लेषण याना: क्यनेगु निंतिं अमिगु मानसिक, भौतिक गतिविधियात निर्धारित याइगु थौंया राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक परिवेशयात नं बांलाक ब्वयात:गु दु ।

मनोविश्लेषण यायेगु क्रमय् **यौन मनोविज्ञानया** प्रतिपादन नं थ्व **'निभा:'** उपन्यासय् जूगु दु । **विपरीत शेक्सया मनूत थ:थवय् आकर्षण जुइ धैगु सिगमण्ड फ्राइडया** मनोवैज्ञानिक सिद्धान्त नं थ्व उपन्यासय् प्रयोग जूगु खनेदु । नाताया हिसावं जीवनदाइया निंतिं **सितु व रचना** केहें धायेमा:पिं ख: तर थथे खया नं यौवन जाये **धुंकूपिं सितु व रचनां** जीवनयात दाजु कथं जक मखु मिजं कथं नं खंकाच्वंगु दु । फलस्वरुप जीवनयात थ:पाखे सालेगु कुतलय् सितुं रचनायात, रचना सितुयात घृणा यानाच्वंगु दु, इर्ष्या यानाच्वंगु दु । निम्हेसिया विचय् **'तग अफ वार'** शुरु जूगु दु । थ्व हे कथं मफुम्ह जीवनयात छम्ह नर्सया नातां सितुं या:गु उपचार तकं रचनाया निंतिं इर्ष्याया विषय जूगु दु । अथे हे सितुया नं जि जक ज्यूसा रचनायात छु जक यायेमा:से मव:, छु जक धाये मा:से मव: । मिसा मनोवृत्तिया विश्लेषण जक मखु मिजं मनोभावया चित्रण नं **'निभा:'** उपन्यासय् जूगु दु । छम्ह मिसा, छम्ह मिजंया निंतिं वासनाया साधन जक मखु **'लाइफ फोर्स नं'** ख: । मिसा प्रतिया आकर्षणया कारणं छम्ह मिसां मिजंयात न्ह्याथेंज्या:गु लँय् नं न्ह्यज्याकेफु, गुगु मेपिंसं मफुगु ख: । थ्व हे कथं सुनां नं थाते यंकेमफुम्ह अभ्र थ:त हे चीमफुम्ह जीवनदाइयात सितुं थातय् यंकाबिल । थ्व नं छगू **मनोवैज्ञानिक कारण ख:** ।

थ्व उपन्यासय् सितु व जीवनया चेतन मन जक मखु अर्ध चेतन मन अचेतन मनया विश्लेषण यायेगु ज्या नं जूगु दु । उपन्यासया नकिं सितु व नाय: **जीवनया** न्ह्यपुं चायेकं पिज्व:गु इच्छा भावना जक मखु अमित हे बुका: दुनेंनिसें पिज्व:गु तीव्र भावनाया प्रकाशन यायेगु ज्या नं थ्व उपन्यासय् जूगु दु । **"कवंचा थें च्वंक क्वँय् खनेदुगु क्यूटि बोन हेँ"** आदि जीवनदाइया खँपुतिं जीवनं सितुयात केँहेया मिखां स्वया नं छम्ह मिसाया मिखां स्वयाच्वंगु स्पष्ट जू । अमिगु चेतन मनं सितु व जीवनया सम्बन्ध

त:कँया सम्बन्ध ख: धयाच्वंसां अमिगु अचेतन मनं थ्व खँयात स्वीकार यायेमफु । थुकिया हे कारण स्वरुप जीवनया चेतन मनं सितुयात तापाकेगु कुत: या:सां वयागु अचेतन, अर्ध चेतन मनं थथे याके मब्यू । थम्हं थ:त हे चीमफु कथं सितुया किपालु लिसे लिसें जीवनं थ:त तंकाच्वनी । अथे हे **सितुं** नं **रचनाया** परिवारया सितु जीवन दाइनाप सत्तीगु मय: धयागु सिया नं, जीवनदाइ नं सितुयात सतिके ग्या: धैगु थुया: नं जीवनदाइ पाखे सितु तापाय् मफु, म्ह बायाच्वंसां मन बायाकाये मफु । अथे हे जीवनदाइ नं सितुयात पिनेया म्हुतुं ब्व:बिया च्वंसां वं निर्देशन या:गु लँय् थ:गु पला: तये यंकूगु हे अमिगु अचेतन मनया प्रतिबिम्ब ख:, प्रतिक्रिया ख: ।

थ्व फुक्क कारणं **'निभा:'** उपन्यासयात **मनोवैज्ञानिक उपन्यास** धायेगु तसकं उचित जू । थ्व उपन्यासय् गुलिं नं क्रियाकलाप न्ह्यब्वयात:गु दु उकिया ल्यूने मनोवैज्ञानिक कारण दु । थुकथं विविध पात्रतय्गु शूक्ष्म मनस्थिति न्ह्यब्वया: थौंया मनूयात अभ्र ध्वाथुइक थुइकेगु चेष्टा थ्व **'निभा:'** उपन्यासय् जूगु दु ।

‘जि भ्वातिं जि सतः’ उपन्यासय् छभ्काः

साहित्यया थीथी बिधा मध्ये जीवनयात दक्कले चकंक दक्कले सत्तिक्क ब्वयेछिंगु विधा उपन्यास खः । थ्व हे कारणं यानाः धूस्वां थें ज्यःम्ह वहुप्रतिभा सम्पन्नम्ह च्वमि नं न्हापाबाखं, प्याखं, लघुकथालय् ल्हाः न्ह्याके धुंकाः उपन्यास विधाय् थातं च्वनादिल । थौं नेपालभाषा साहित्यय् ‘धूस्वां’ उपन्यास विधाया मेगु नां धैथें जुइधुंकूगु दु । धूस्वां नेपालभाषा साहित्यय् दक्कले न्हापां दक्कले अप्वः उपन्यास च्वयादीम्ह च्वमि जक मखु पाश्चात्य साहित्यय् पिदंगु न्हून्हूगु प्रयोग प्रविधियात नं नेपालभाषाया उपन्यासय् छ्यलेगु, नेपाःया सामाजिक सांस्कृतिक परिवेशं पिहाँ वनाः नं उपन्यासया संरचना यायेगु परिपाटी न्ह्याकूम्ह उपन्यासकार नं खः ।

नेपालभाषां जक मखु, हिन्दी, नेपाली भाषां नं उपन्यास च्वयाः नेपाःया छम्ह प्रतिष्ठित उपन्यासकारया रुपय् परिचित जुयादीम्ह धूस्वां सायमिजुं गुलि नं उपन्यास च्वयादिल नायिका प्रधान उपन्यास च्वयादिल । यौवनं जाःपिं नायिकातय्‌गु अर्ध चेतनय् मनय् च्वंगु भावना (Subconscious Instinct) गुकियात समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठजुं ‘सुं पात्रं न्ह्यपुं बिचाः याइगु इच्छा भावना आदि मखु कि थःत हे बुकाः दुनेनिसें वइगु तिव्र भावना बा हिं वइगु बिचाः’ (श्रेष्ठ, ने.सं १०८८ :) धयादीगु दु । थुकियात ब्वयेगु व थज्याःगु भावनां याकेबीगु असाधारण क्रियाकलाप हे मूलतया थ्वय्‌कःया उपन्यासया विषयवस्तु जूगु दु । ने.सं. ११०० स पिदंगु धूस्वांया ‘जि भ्वातिं जिं सतः’ उपन्यास नं थथे हे छगू नायिकाप्रधान मनोवैज्ञानिक उपन्यास खः । छम्ह अनुसन्धातां अध्ययन अनुसन्धानया आधारय् थःगु प्रतिवेदन न्ह्यब्वइ थें थःम्हेस्यां खनाः न्यनाः जक मखु स्थलगत निरीक्षण परीक्षणतकं यानाः प्राप्त जूगु अनुभूतिया आधारय् उपन्यास च्वइम्ह च्वमि धूस्वां खः । थ्व ‘जि भ्वातिं जिं सतः’ उपन्यास नं थः अमेरिकाय् ‘भिजिटिङ्ग प्रोफेसर’ जुयाः झायादीबले थम्हं अन खंगु, अनुभव जूगु सुयांगु वास्तविक जीवनया यथार्थ घटनायात कल्पनाया लसां बियाः ज्यानातःगु उपन्यास खः । नेवाः समाज नेवाः संस्कृतिया सीमित घेराय् च्वनाः जक बाखं उपन्यास च्वयेगु प्रवृत्तियात थ्व ‘जि भ्वातिं जिं सतः’ उपन्यासं अमेरिकाया भौगोलिक सामाजिक सांस्कृतिक

परिवेशयात नं दुथ्याका नेपालभाषाया फिक्सन साहित्यया लागायात चकंका ब्यूगु दु । थुगु दृष्टिं ‘जि भ्वातिं जिं सतः’ उपन्यासया विशेष महत्त्व दु ।

धूस्वांया मेमेगु उपन्यास थें ‘जि भ्वातिं जिं सतः’ उपन्यास नं छगू चरित्र प्रधान उपन्यास खः । अमेरिकाय् बसोबास यानाच्वंम्ह नेपाली मिसा ‘चन्द्रलक्ष्मी’ हे ‘जि भ्वातिं जिं सतः’ उपन्यासया मू नायिका खः । उपन्यासया केन्द्रविन्दु हे नायिका चन्द्रलक्ष्मी खः । उपन्यासय् दुथ्याःपिं मेपिं पात्रत चन्द्रलक्ष्मी पाखें जक म्हसीकेगु जूगु दु । मिजंपिं पात्रत थ्व उपन्यासय् दुथ्याकातःगु दुसां कि निस्क्रिय, कि नीचपिं यानाः न्ह्यब्वयातःगु दु । उपन्यासकार धूस्वां नं न्हापांगु द्याय् नायिका चन्द्रलक्ष्मीयात छम्ह नेपाली मिसाया प्रतिक, नेपाःया संस्कृतिया प्रतिक अझ थः मूख पात्र कथं न्ह्यब्वयेगु यानादीगु दुसा लिपायागु द्याय् नायिका चन्द्रलक्ष्मीयात फ्राइदया मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तयात प्रयोग याना क्यनेगु ‘गिनि पिग’ (Guniea pig) या रुपय् छ्यलादीगु दु । आत्महत्याया निंतिं Statue of liberty वंम्ह नायिका चन्द्रलक्ष्मीं थःगु अतितया बाखं लुमंकूगु ‘फ्लैश बायक’ या रुपय् उपन्यास न्ह्यानाच्वंगु दु । नायिका चन्द्रलक्ष्मीं थःगु अतितया खँ लुमंके थें यानाः चेतना प्रवाह शैली (Stream of consciousness) थःगु बाखं कनाच्वंगु दु ।

प्यंगू द्या दुगु थ्व ‘जि भ्वातिं जिं सतः’ उपन्यासय् नायिका चन्द्रलक्ष्मीया जीवनया बाखंयात निगू द्याय्- (१) भ्वातिं जीवन (२) सतः जीवनया चित्रणया रुपय् ब्वयातःगु दु । तर उपन्यासकार धूस्वां नं थ्व निगू जीवनया चित्रणय् श्रृंखलाबद्ध रुपं धाःसा स्वापू हंकातःगु मदु । अले भ्वातिं जीवन हनेमाःगु, सतः जीवन हनेमाःगुया मू हुनि नं अलग अलग हे यानाः क्यनातःगु दु । जीवनय् छुं याये, थः छुं जुइ धैगु अभिलाषा दया नं एस.एल.सी. तक पास जुइधुंकूम्ह खया नं छेँया आर्थिक दुरावस्थाया कारणं ‘रामशरण’या नोकरनी जुयाः अमेरिका वनेमाःम्ह चन्द्रलक्ष्मी खः । मिसा छम्ह भ्वातिं जक मखु सतः नं खः धैथें चन्द्रलक्ष्मीयात रामशरणया परिवारं भ्वातिं जक मखु सतः नं यायेत सनी । तर भाग्यवश चन्द्रलक्ष्मीयात अन अमेरिकाय् हे वयाच्वंम्ह सुन्दरमान चूलाइ । चन्द्रलक्ष्मीयागु दुःखय् सहानुभूति तसें वयागु भ्वातिं जीवनं मुक्त यायेगु, सतः जुइत्यंगु जीवनं मुक्त यायेगु तातुनाः सुन्दरमानं चन्द्रलक्ष्मीयात थम्हं इहिपा यानाकाइ । थुकथं चन्द्रलक्ष्मी रामशरणया भ्वातिंया बन्धनं मुक्त जुइ । चन्द्रलक्ष्मी भ्वातिं जीवनं ला मुक्त जुइ तर सतः जीवन न्ह्याकेगु पाखे अभिप्रेरित जुजुं वनी । भाःत सुन्दरमान दयेक दयेकं नं, सुन्दरमानं सीक सीक नं चन्द्रलक्ष्मीया जीवनय् गजेन्द्र, मार्क, तोड आदि अनेक मिजं वइ । न्ह्याम्हं वासं च्वनीगु सतः थें छम्ह धुनेवं मेम्ह मिजं चन्द्रलक्ष्मीया जीवनय् वयांच्वनी । अझ ला भाःत सुन्दरमानया न्ह्यःने हे मेम्ह मिजंनाप यौन सम्बन्ध तयाः वयात हि चायेकेगु, ब्वलासायेगु कुतः तकं चन्द्रलक्ष्मीं याइ । तर अथे खया नं सुन्दरमानया

मिखां चन्द्रलक्ष्मी गबलें कुतमवं । अन्तय् थ:गु जीवन खना: थ: हे वाक्क वयेका: चन्द्रलक्ष्मीयात आत्महत्याया निंतिं Statue of liberty वंगु कयनी । तर अन **'जीवन नाप जि मबूनि'** धैगु विचा: हानं चन्द्रलक्ष्मीयाके थना: उपन्यास क्वचायेका तइ ।

छँैया आर्थिक समस्यां याना: मय: मय: रामशरणया भ्वातिं जुया: थ:गु नेपा: दे त्व:ता, अमेरिका वनेमा:म्ह चन्द्रलक्ष्मी, अले अन छम्ह बन्दिं थें जीवन हनेमा:गु वयागु दयनीय स्थिति खनीबले **'जि भ्वातिं जिं सत:'** उपन्यास समस्या प्रधान उपत्यास ला धैगु अनुभूति भ्नीत जुइ । न्हापांगु द्याय् थथे थ:गु प्वा:या निंतिं नारीत्वय् तकं आक्रमण जुइका: च्वनेमा:म्ह असहाय चन्द्रलक्ष्मीयात खनीबले च्वमि धूस्वां नं थौंया नव सामन्ततयगु क्रियाकलापया धकिं उलेत जकं स्व:गु ख:ला धैगु खँ भ्नीगु मनय् लुइ । तर थ्व भ्नीगु परिकल्पना हे जक जुइ वास्तविकताय् मेगु हे ध्वदुइ । उपन्यासकार **धूस्वां नं नकिं चन्द्रलक्ष्मीया भ्वातिं जीवन हनेमा:गुया मू कारक तत्व आर्थिक पक्षयात क्यं थें सत: जीवन हनेमा:गुया कारक तत्व नं अर्थयात हे ज्वनादीगु मदु । बरु धूस्वां नं फ्राइडया यौन मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया प्रतिपादन यायेत नकिं चन्द्रलक्ष्मीयात सत: जीवन हंकूगु दु ।** नकिं चन्द्रलक्ष्मीया जीवन सत: जूगुया मू कारक तत्व मनोवैज्ञानिक ख: धका: क्यनादीगु दु । नापं यौन मनोविकार गुकथं ब्वलनी धैगु नं ध्वाथुइकादीगु दु । आर्थिक कारणं चन्द्रलक्ष्मीं त:म्ह मिजंत नाप सम्बन्ध तयेमा:गु धायेत धूस्वांया मेगु उपन्यास **'गंकी'**या नायिकायात थें प्वा:या निंतिं यौन व्यापार यायेमा:गु स्थिति चन्द्रलक्ष्मीयात मदु । अथे हे भा:तम्ह सुन्दरमान शाररिक सम्बन्ध तयेगुली असक्षम जूगुया कारणं नं मेपिं मिजंत नाप सम्बन्ध तयेमा:गु अवस्था नं चन्द्रलक्ष्मीया मखु । अमिगु सम्बन्धया दसु काय् हे दयेधुंकूगु दु । चन्द्रलक्ष्मीया जीवनय् गुलि नं मिजंत वल वया आमन्त्रण प्रवृत्तिं वल (रामशरण छम्ह बाहेक) गुलि नाप सम्बन्ध जुल वयागु हे स्वीकृतिं जुल, स्वइच्छां जुल, वाध्यता विवशतां मखु । अथे धका: चन्द्रलक्ष्मीयात छम्ह न्हापांनिसें कामुक प्रवृत्तियाम्ह मिसा धका: नं धायेमछिं । यदि अथे ख:सा मालिक रामशरणपाखे बलात्कारया प्रयास जूबले वं प्रतिरोध मयायेमा:गु ख: । चन्द्रलक्ष्मीं सुन्दरमानयागु ब:फोंगु हे खालि थ: भ्वातिं जीवनं वचय् जुइत मखु थ:गु नारीत्वया रक्षा यायेत ख: । उकिं चन्द्रलक्ष्मीया सत: जीवन न्ह्या:गुया मू कारक तत्व वयाके लिपा ब्वलनाव:गु असाधारण यौन मनोवृत्ति मखु धका: मनासें मगा: । **थथे चन्द्रलक्ष्मीयाके असाधारण यौन जन्य मनोविकार ब्वलंकेगुली अमेरिकाया स्वच्छन्द यौन वातावरणं नं गाकं तिब: ब्यूगु दु । थ: कलातं थ:गु हे न्ह्य:ने तकं मेपिं मिजंत लिसे सम्बन्ध तलं नं सुन्दरमानयात छुं मता:गु, भा:त, मचा दुम्ह धका: सीक सीक नं चन्द्रलक्ष्मीयाथाय् कार्त्तिकया खिचात थैं छम्ह धुनेवं मेम्ह मिजंत व:गु आदि छु पाश्चात्य सभ्यताय् पिदंगु यौन स्वच्छन्दताया दसु मखुला ?** यदि अमेरिका मखुसे नेपा:या समाज जूसा छु थथे जुइ फइला ? अथे हे

चन्द्रलक्ष्मीया जीवन सत: थें जूगुया मेगु छगू कारक तत्व वयागु **क्रियाशील स्वभाव प्रवृति नं ख:- थम्हं खं थें ता:थें छत्थुं याना कायेगु** । यदि चन्द्रलक्ष्मीया थासय्- माखा उपन्यासया नायिका **'तिमिला'**, **'पासा'** उपन्यासया नायिका **शकुन्तला** थें जा:पिं **Hamletan Complex** यापिं नकिंत ला:गु जूसा सतलय् बासं तये थें छम्ह धुनेवं मेम्ह मिजंनाप सम्बन्ध चन्द्रलक्ष्मीं अवश्य तये फैमखुगु जुइ । थुकथं विश्व प्रसिद्ध उपन्यासकार **इटालीया आन्टोनियो मोरेभियाया** Two Women उपन्यासय् नकिंयात छक: बलात्कार जुसेंलि व नकिंयाके लिपा त:म्ह मिजंत लिसे यौन सम्बन्ध तयेगु असाधारण यौन मनोवृत्ति ब्वलंगु क्यनात:गु दु । उकथं हे धूस्वांया **'जि भ्वातिं जिं सत:'** उपन्यासया नकिं चन्द्रलक्ष्मीयाके नं मालिक रामशरणपाखें बलात्कारया प्रयास जूसांनिसें वयाके असाधारण यौन मनोवृत्ति ब्वलन, त:म्ह मिजंत लिसे सम्बन्ध तयेगुली हे वयात आनन्द जुल । फलत: भा:त दतं नं सतलय बासं बी थें चन्द्रलक्ष्मीं थ:गु जीवनय् नं मिजंतयत छम्ह धुनेवं मेम्हसित थाय् ब्युब्युं यंकल । थम्हं खंगु, य:गु छत्थुं यानाकायेगु प्रवृत्तियाम्ह चन्द्रलक्ष्मीयात अमेरिकाया स्वच्छन्द यौन वातावरणं भ्नन तिब: बिल । वयागु असाधारण यौन मनोवृत्ति भ्नन तिव्र जुल । थुकथं चन्द्रलक्ष्मीया जीवन छगू सत: जूवन । **अथे हे च्वमि धूस्वां नं असाधारण यौन मनोवृत्तियाम्ह पात्रयागु क्रियाकलाप ब्वयेगु ज्वलय्, चन्द्रलक्ष्मीयात थ: भा:त सुन्दरमानप्रति कृतज्ञ जुइगु पलिसा, उल्टा चन्द्रलक्ष्मीयाके सुन्दरमानप्रति** sadist **भावना ब्वलंगु क्यनात:गु दु । थ्व** sadist **भावना चन्द्रलक्ष्मीया सुन्दरमान प्रति मखुसे मिजं जाति प्रति ख:** । छम्ह निसहाय, निर्वोधम्ह मिसायात मिजंतयसं वयागु असहायपन, असक्तताया फाइदा कया: बलात्कार यायेफु धा:सा, मिसातयसं जक मिजंतयत छाय् याये मफइ धैगु मिजंतप्रतिया प्रतिशोधया भावनां चन्द्रलक्ष्मीं सुन्दरमानं खंक सीक हे मेपिं मिजंत लिसे शारीरिक सम्बन्ध तयाजूगु ख: । **थुकथं धूस्वां नं थ्व 'जि भ्वातिं जिं सत:' उपन्यासय् असाधारण यौन मनोवृत्ति गुकथं ब्वलनी धैगु जक मखु अज्यापिं असाधारण मनूतपाखें जुइगु क्रियाकलापयात नं शूक्ष्म रुपं मनोवैज्ञानिक धंगं ब्वयादीगु दु । उपन्यासय् मार्क्सया आर्थिक दृष्टिकोणयात नं थाय् बियात:सां मूलतया फ्राइडया मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तया व्याख्या विश्लेषण याना क्यनेगुली च्वमि धूस्वां थ्व 'जि भ्वातिं जि सत:' उपन्यासय् तल्लीन जुयादीगु दु ।**

धूस्वां नं 'जि भ्वातिं जिं सत:'या नकिं चन्द्रलक्ष्मीयात छम्ह असाधारण यौन मनोवृत्तियाम्ह पात्रया रुपय् न्ह्यब्वयात:सां वयात **छम्ह नेपा:मिसाया प्रतिक, नेवा: संस्कृतिया, अभ्न थ:गु प्रतिक्रिया प्वंकेगु माध्यमया रुपय् नं छ्यलादीगु दु** । मिसा जूगु नातां भ्वातिं जुया: जक नं मगाना: मालिकया बलात्कारया शिकार जुइमा:गु, प्वाथय् दया: प्वा: तग्व:जुलं भा:तं घच्चायेकी धका: ग्यायेमा:गु आदि चन्द्रलक्ष्मीया स्थितिं नेपा:या मिसातयगु हे समस्या ब्वयाब्यूगु दु । अथे हे थ: त:म्ह मिजंत लिसे जुइ धुंका:

'थज्या:गु जीवन हनेगु पलिसा सिना हे वने' धका: आत्महत्या तकं या:वनीगु घटनां चन्द्रलक्ष्मीं अमेरिकी समाजय् जीवन हना च्वंसां वयाके नेपाली संस्कृति, संस्कार हे न्ह्यानाच्वंगु दनि, व छम्ह नेपाली मिसा हे तिनि धका: मधासें मगा: । थज्या:गु हे हि न्ह्यानाच्वंगु कारणं चन्द्रलक्ष्मीं अमेरिकी समाज गन-- मचादुसां थ:त कुमारी धाइगु, म्ह्याय्पिनि ग्वा: ग्वा: ब्वाइफ्रेण्डस् दुगुली गर्व ताइगु, भा:त दयेकं कलातं मेपिं मिजंत लिसे सम्बन्ध तयेगु छुं मखुगु, अथे हे भा:त नं कला: धका: जक मच्वनीगुयात सकारात्मक मिखां, लुइ खा:गु मिखां, स्वये मफुगु ख: ।

'जि भ्वातिं जिं सत:' उपन्यास धूस्वां नं मूलतया मनोवैज्ञानिक यथार्थतायात ब्वयेगु उद्देश्यं च्वयादीगु उपन्यास खया नं थ:गु **नेपा: देया नापं पाश्चात्य देया विकास, निर्माण, धर्म, संस्कृति प्रति थ:गु प्रतिक्रिया ब्वयेगु यानादीगु दु** । निगू थाय्या समाज, संस्कृतियात लनेगु नं यानादीगु दु । थुकिंया निंतिं च्वमिं उपन्यासया नकिं चन्द्रलक्ष्मीयात थ:गु मुखपात्रया रुपय् छ्य:गु दु । नकिं चन्द्रलक्ष्मीया माध्यमं काठमाडौंया चित्रणया सिलसिलाय्- देगलय् द्य: सुना वंगु, सुलिं थौं लज, होटलय् ह्यूगु, न्ह्याक्व हे थन विकास जुल धा:सां सा:गा: ल्यना हे च्वंगु, चुक फोहर हे जुयाच्वंगु, विकासया नामय् उत्संखलता, कृतिमता जक बा: वयाच्वंगु, समाजया बुद्धिजीवी धा:पिं प्रोफेसर, अफिसरतयसं तकं तास म्हिता: म्हिता: विदा छ्याइगु, उद्योग व्यापारय् हाकु बनेज्यां थाय् कया:गु देशय् टुरिष्ट व्यवसाय् न्ह्याकेगु इवलय् विदेशीत अप्व: दुहाँव:गु, हिप्पीतय्गु प्रभाव स्वरुप थौंया युवकत कुलतय् ला:वंगु आदि न्ह्यब्व:या थौंया परिवर्तनया नामय् व:गु विकृतिप्रति असन्तोष नैराश्य धूस्वां नं प्वंकादीगु दु । अथे हे पाश्चात्य देया भौतिक विकासयात च्वमिं च्वछ्यादीसां अनया सामाजिक सांस्कृतिक परिवेशप्रति अस्वीकृति, घृणा प्वंकादीगु दु । निम्ह म्ह्याय् दया नं थ:त कुमारी धयाजुइम्ह जेनी, म्ह्याय्पिनि ग्वा: ग्वा: ब्वायेफ्रेण्डस् दुगुली गर्व तायेकीपिं अमेरिकी मां बौपिं, भा:त दयेकं बा, कला: दयेकं मेपिंलिसे शारीरिक सम्बन्ध तयेगु स्वतन्त्रता दुगु समाज आदिया चित्रण याना: पाश्चात्य समाज, संस्कृतिप्रति थ:गु नकारात्मक प्रतिक्रिया ब्वयादीगु दु **। उकिं धार्येयाम्ह 'धूस्वां'यात म्हसीकीगु, वयक:या छगू सफू थ्व 'जि भ्वातिं जिं सत:' नं जूगु दु ।**

अथे हे **'जि भ्वातिं जिं सत:'** उपन्यासया छगू मेगु विशेषता **स्थानीय चित्रण** नं ख: । केवल नेपालभाषाय् उपन्यासया धल: जायेकेगु इच्छां जक मखु जीवनयात हे ब्वयेगु सशक्त चेतनां उपन्यास विधाय् थ:गु च्वसा थातं तयादीम्ह धूस्वां नं थ्व उपन्यासय् जीवनयात सतिक ध्वाथुइक ब्वयेगु निंतिं **'स्थानीय चित्रण'**यात नं गाकं थाय् बियादीगु दु । धूस्वांया दक्कले न्हापां पिदंगु उपन्यास **'मिसा'**य् स्थानीयतायात सीमित कथं थाय् बियात:गु दुसा **'पासा'** उपन्यासय् वना: छुं भचा व्यापक जुल- काठमाडौंया नापं तराईया थाय्बाय्या चित्रण नं दुथ्यात । थ्व **'जि भ्वातिं जिं सत:'** उपन्यासय् वना: स्थानीय चित्रण केवल नेपा:यागु जक मजूसे **अमेरिका** तकं थ्यं वन । अफ यूरोपया मेमेगु दे **इटाली, बृटेन, फ्रान्सयागु** तकं जूवन । उपन्यासया न्हापांगु थाय् न्यूयोर्क शहरया चित्रण दुसा, निगूगु थाय् नायिका चन्द्रलक्ष्मी काठमाडौं व:गु क्यना: काठमाडौंया थीथी थाय्- असं, भोटाहिटी, यल, केपू, हेटौंडा आदि थाय्या चित्रण यानात:गु दु । स्वंगूगु थाय् वना: चन्द्रलक्ष्मी हानं अमेरिका लिहाँ वंगु क्यना: न्यूयोर्कया विभिन्न थाय्- फोर्टिट स्ट्रीट, एभिन्यू, फिलादेलपिया, बुकालिन आदि ब्वयात:गु दु । अथे हे प्यंगूगु थाय्- इटाली, फ्रान्स, बृटेन आदिया नां उल्लेख जूगु दु ।

थथे स्थानीय चित्रण न्ह्यब्वइबले भौगोलिक, भौतिक चित्रण जक मखु अनया सामाजिक, सांस्कृतिक, परिवशेयात नं नापनापं यंकेगु यानादीगु दु । थज्या:गु चित्रण उपन्यासया अभिन्न अंग कथं न्ह्यलूगु दु । स्थानीय चित्रणया सिलसिलाय् च्वमिया क्रिया प्रतिक्रिया नं मू नकिंया माध्यमं पिलुइगु जूगुलिं च्वमि धूस्वांया धारणा कामना यच्चुक थ्व उपन्यासय् खनेदुगु जक मजुसे तसकं हे स्वभाविक सान्दर्भिक रुपं नं प्रस्तुत जूगु दु ।

धूस्वांया **मेमेगु उपन्यासय् थें 'जि भ्वातिं जिं सत:' उपन्यासय् नं काव्यात्मक अभिव्यञ्जनां अप्व: थाय्का:गु दु** । भाषाय् गाकं भावुकता दु । थाय्थासय् प्रतिक, विम्वतय्गु प्रयोग जूगु दु । उपन्यास जूसां संक्षेपं, संकेटं कनेगु शूक्ष्म शैलीया प्रयोग थुकी दु । उपन्यासया वर्णनय् पुनराबृत्ति मदुगु व कथानकय् गतिशलिता, क्रियाशीलता दुगुया कारणं ब्वमिपिंत उसिचायेकाबीगु प्रवृत्ति थ्व **'जि भ्वातिं जिं सत:'** उपन्यासदय् मदु **। नेपाली समाज, नेवा: संस्कृतिया परिवेशं पिहाँ वना: च्वयेगु, जूगु, नेपालभाषाया न्हापांगु उपन्यास जूगुलिं थ्व 'जि भ्वातिं जिं सत:' उपन्यासया नेपालभाषा साहित्यय् अफ विशेष थाय् दु ।**

गिरिजाप्रसादया 'विपात्र' उपन्यास छगू परिचय

बाखं, भीगु जीवनया छगू समय, छगू पक्ष, छगू स्थिति छगू घटनाया चित्रण ख:सा उपन्यास थ्वहे जीवनया छगू पूवंगु घटना वा सम्पूर्ण जीवनया हे छगू क्रमबद्ध चित्रण ख: । 'डेभिद वि गुराल्निकं' **वेबस्टर्स न्यू वर्ड डिक्सनरी** (Webster"s New word Dictionaty page-974) उपन्यासयात **'मानव जीवन अमिगु भावना विचा:, ज्याखँ आदि जटिल वस्तुतयुगु, घटनातयुगु समाविष्ट जुयाच्वंगु ता:हाक:गु काल्पनिक गद्यात्मक विवरण'** या रुपय् परिभाषित यानादीगु दुसा एच जेम्सं थ:गु **फिक्सनया कला** धैगु लेखय् उपन्यासयात **जीवनया प्रतिनिधित्व याइगु प्रयासया** रुपय् व्याख्या यानादीगु दु । थुथकं थौंया उपन्यासयात दृष्टिगत यानास्वयेबलय् थ्वया संरचना कथं- **छगू निश्चित मूल्य प्राप्त जूगु व्यापक ई व थाय्या लागा क:घा:गु,कला सौन्दर्य जा:गु जीवन प्रतिविम्वित जूगु, हरेक अङ्ग थ:थवय् कथंहंगु, कथात्मक गद्य हे उपन्यास ख:** । उपन्यासयात पाश्चात्य समीक्षाशास्त्र कथं **आख्यान वा फिक्सन** (Fiction) धयात:गु दु । कारण उपन्यास मनूया जीवन सम्बन्धी खयां नं धात्थेंया घटनाया वर्णन थ्व मखु बरु, मनूया जीवनय् जुइफइगु वा स्वयेबलय् ख: थें च्वगु ज्याखँया बाखं ख: । संरचनाया दृष्टिं उपन्यासय् नं बाखनय् थें म्हो वा आपा: - कथा योजना, पात्रतयुगु मानसिक जीवनया चित्रण, क्रियाव्यापार द्वन्द्व, वातावरण, सम्वाद, भाव परिमण्डल, रुप विन्यास आदि समाविष्ट जुयाच्वनी । थौंया परिवेशय् मनूया जीवनयात दकलय् क्वात्तुक, चकंक ब्वयेछिंगु, ब्वयेफुगु साहित्यिक ख्य: उपन्यास जूगु दु । समालोचकतयुगु धापू कथं नाटकया न्हूगु रुप हे उपन्यास ख: । थौंया स्वतुमत्तु स्व:गु, गुँइ गुँइ नीगु जीवन व जगतयात ब्वयेगु निर्तिं नाटक, बाखं जक पर्याप्त मजूगुलिं उपन्यास विधाया विकास जूगु ख: । प्याखनय् थें निम्ह पात्रतयुगु खँल्हाबल्हाया माध्यमं जक जीवन ब्वयेगु मजुसे उपन्यासय् लेखक थ:हे न्ह्य:ने वया:नं खँ कने ज्यू, मा:गु धाये ज्यू, दबुली क्यनें मछिंगु कल्पना, सपना, द्वन्द्व, अन्तरद्वन्द थेज्या:गु विषय नं उपन्यासय् अ:पुक न्ह्यब्वये ज्यू । थथे हे रुपया दृष्टि नं बाखनं क:घाइगु, परिधि स्वया: उपन्यासं क:घाइगु परिधि त:धं त:चा: जुइगुलिं बाखनं स्वया: उपन्यासं जीवनयात पूवंक ध्वाथ्वीक ब्वयेगु याइ ।

थौं भीसं उपन्यासयात पाश्चात्य साहित्यय् प्रचलित 'नोबेल'या (Novel) पर्यायया रुपय् गुगु छ्यूला वयाच्वना, वास्तवय् थ्व नेपालभाषाया निर्तिं जक मखु, पाश्चात्य साहित्यया निर्तिं नं छगू न्हूगु विधा ख: । विश्वसाहित्यय् उपन्यास विधाया शुरुवात सीदयेक भिंन्हय्गूगु शताब्दी स्पेनयाम्ह मिगुयलय द सर्वान्तिजया **डन किहोटी** निसें जूगु खनेदुसा भिंन्च्यागूगु शताब्दीइ अंग्रेजी साहित्यय्, **डेनियल डेफो सेम्युयल रिचर्डसन, हेनरी फिल्डिङ्ग** थेंज्या:पिं उपन्यासकारतयुगु कुतलं उपन्यासयात छगू अलग्ग हे साहित्यिक विधाया रुपय् नालेगु ज्या जुल । नेपालभाषा साहित्यय् उपन्यास विधाया शुरुवात ई.स. १९५० दशक पाखे **"धूस्वां सायमि"** या **मिसा** उपन्यासं निसें जुल । धूस्वांनं साहित्यिक विधाया रुपय् जक उपन्यासया शुरुवात यानादीगु मजुसे विश्व साहित्यय् पिदंगु न्हू न्हूगु प्रवाह प्रविधि नं नेपालभाषाया उपन्यासय् छ्यलादिल । थुकिया प्रभाव नेपालभाषाया मेमेपिं लेखकतयृत नं लानावन । थथे हे विश्व उपन्यास साहित्यय् खनेदुगु आधुनिक प्रवाहयात थ:गु उपन्यासय् नं छ्यलादीपिं नेपालभाषाया उपन्यासकारत मध्ये **गिरिजा प्रसाद जोशी** नं छम्ह ख: । न्हापां साहित्य ख्यलय् कवि कथं खने दयेक: भ्रा:म्ह गिरिजा प्रसाद जोशी नेपालभाषा साहित्यय् ७६ गुलिं मल्याक सफू पिकया: छम्ह बहुमुखि प्रतिभाशालीम्ह च्वमि कथं प्रतिस्थापित्व जूगु दु । उपन्यास विधाय् ने.सं. १०९० निसें च्वसा न्ह्याकादीम्ह जोशीजुया उपन्यास व लघु उपन्यास याना: ९ गुंगू सफू पिदंगु गुगु थथे ख:-

धकिं	(ने.सं. १०९०)
छिस्याना हत्या	(ने.सं. १०९६)
सिलुस्वां	(ने.सं. १०९८)
भाजंमिखा	(ने.सं. १०९९)
बिपात्र	(ने.सं. १०९९)
व ल्वहं जि ब्वाला	(ने.सं. ११०७)
न्याललब्यां	(ने.सं. १११०)
व गवला थ्व खै थल	(ने.सं. ११०३)
यमि गामा: यें शहर	(ने.सं. १११२)

थुकथं नेपालभाषा साहित्यय् सफूया ल्याखं धूस्वां धुनेवं दकलय् अप्व: उपन्यास च्वयादीम्ह उपन्यासकार गिरिजा प्रसाद जोशी जूगु दु ।

सृजनशील साहित्यकार गुगुं वादं कुंका च्वनीमखु धका:'ज:' दँ पौया अर्न्तवार्ताय् नवानादीम्ह गिरिजाया विचा: नापँ जीवन सम्बन्धी दृष्टिकोण नं मेमेगु कृतिइ स्वया उपन्यासय् आपालं सीद: व:गु दु । खयेत ला गिरिजाया उपन्यास लेखनया टेक्निक पाश्चात्य साहित्यय् पिदंगु टेक्निक कथं खयां नं वय्क:या उपन्यासया थ:गु हे विशेषता दु । वय्कलं गुलि नं उपन्यास च्वयादिल, मनूया शाश्वत भावना मतिनायात हे थ:गु

उपन्यासया विषयवस्तु कथं क:धाना दिला उपन्यासया औपचारिक विधान पालन यायेगु स्वया नं धाथें धायेगु ख:सा थ:गु अनुभूतियात कल्पनाया रंगं इला: उपन्यासया रुप बीगु स्वया: थ:गु मय:गु खँ कनेत जक उपन्यास च्वयादीगु खनेदु । वय्‌कलं थ:गु **'सिलुस्वां'** उपन्यासया भूमिकाय् छथाय् थथे न्ह्यथनादीगु दु- **'जिगु न्ह्यपुइ साहित्य सम्बन्धी कल्पना मेगु हे दु ।** उकिं जिगु साहित्य ब्वनेबलय् समाजया चित्रण यथार्थ जीवन आदिया आशा यायेमते दुसा दयेब्यु मदुसा मदयेब्यु । जित: पर्वाह मदु । जि प्रेमया निर्तिं म्वाना च्वनाम्ह अले प्रेमिकाया निर्तिं सिना च्वनाम्ह प्राणी ख: (जोशी, ने.सं. १०९८ : पृ ४) थ्व धापू **सिलुस्वां** उपन्यासय् थें ने.सं. १०९९ पिदंगु 'विपात्र' उपन्यासय् नं उलि हे चरितार्थ जूगु दु ।

गिरिजाया मेमेगु उपन्यासय् थें थ्व विपात्र उपन्यासया मू विषयवस्तु **'मतिना'** ख: । यद्यपि थुकी पूँजीवादी समाजय् ब्वलनीगु सामाजिक वेथिति, आर्थिक विषमता, विसंगतितय्‌गु भण्डाफोर यायेगु नं कुत: जूगु दु । निम्ह मचाया अबु, शरीया मतिनामि, कमला डाक्टरनीया शारीरिक प्या:चा: लंकेगु साधन जुयाच्वंम्ह कला: सीम्ह मास्टरया मनय् लूगु घातप्रति घात हे थ्व उपन्यासया मू विषयवस्तु ख: । कला: मदुसां कमला डाक्टरनीपाखें यौन प्या:चा: लंकेगु नापं भौतिक जीवनय् म्वायेत मदयेकं मगा:गु आर्थिक ग्वाहालि प्राप्त जुलं नं मास्टरं सन्तोषया सास: ल्हायेफइ मखु । मास्टरं तायेकी, चीमिपिंसं कायमस्त बुइकी, ध्यबा दुपिनिगु च्य: यायेत सा, म्ह्याय्मस्त यौवनया ब्यापार याकेत ख: । उकिं थज्या:गु संसारय् नं थ: म्वाना च्वनेगु इच्छा दइ, न थ: मस्तय्‌त हे म्वाकातयेगु इच्छा मास्टरयाके दइ । गरीबया मचात गरीब जुया: म्वाइगु थौंया सामाजिक धरातलय्, थ: मचातय्‌त म्वाकातयेगु हे दु:खया इतिहास म्वाकातयेगु ख: धका: मास्टरं तायेकी । उकिं थ:गु आत्महत्याया नापं निम्ह मचातय्‌गु हत्या यायेगु थें ज्या:गु तसकं ग्यानापुगु ग्वसा: मास्टरं ग्वइ । तर थ्व ग्वसा: कथं ज्या याये मलावं हे थ: मतिनामि शरी वया: मास्टरयागु हत्याया ग्वसा: हाकुतिंके बिइ । जब शरीं मचातय् मां, मास्टरया कला:या थाय् काइ मास्टरया म्वायेगु इच्छा हानं दयावइ । वं स्व:स्व:थाय् फ:फ: धा:गु खनी, संसार सुखमय ख: दु:खमय मखु धका: तायेकिइ । थुकथं उपन्यास क्वचाइ । च्वमिं थ्व उपन्यासय् मतिनाया थीथी रुप न्ह्यब्वयादीगु दु गथे- शरीरया मतिना छम्ह शुद्ध प्रेमिकाया मतिना, कमलाया मतिना छगू, शारीरिक प्या:चा: लंकेगु तथाकथित मतिना, कला:या मतिना, मचाखाचा उत्पादन यायेगु निर्तिं जकयागु मतिना । तर उपन्यासकार गिरिजाप्रसादया विचा:कथं थ्व थीथी मतिनाय् दक्कले त:जिगु सच्चा मतिना छम्ह प्रेमिकाया शुद्धगु मतिना ख:, गुगु मतिनाया दुने न छुं स्वार्थ दइ न मतिना कामवासनाय् जक सीमित जुयाच्वनी । थुकथं गिरिजाप्रसाद जोशीं थ्व उपन्यासय् छम्ह स्वच्छन्दवादी उपन्यासकारया रुपय् थ:त परिचित याकादीगु दु । मतिना हे जीवनया **'लाइफ फोर्स'** ख: धैगु थ:गु हे दर्शन थ्व उपन्यासय् न्ह्यब्वयादीगु दु । पवित्र मतिनाया अभावं उपन्यासया नाय: मास्टरं थ: माचाछिंया हत्याया ग्वसा: ग्वल सा मतिनामि शरीया पवित्र मतिनां थ्व ग्वसा: लिफ्याकूगु क्यानाबिल । अथे हे यौन अनैतिकताया पापबोधं हीमीचाया: थ:गु जीवनया बाखंयात वियोगान्त यानाब्यूम्ह कमलाया बाखनं पवित्र मतिना विजय जुइगु सत्ययात घोषणा यानाबिल । शुद्धगु मतिनां मनूयात सिइके बिइ नं य:, म्वाके बिइ नं फु धैगु दर्शन ब्वयादलि । उकिं प्रसिद्ध समालोचक कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानजुं - गिरिजाजुयात **मतिनाया बिन्दुइ चा:हिला: स्वच्छन्द कल्पनां हनीगु अऔपन्यासिक चेतन प्रवाहया अलग म्हसीका दुम्ह उपन्यासकार कथं नालदीगु दुसा थ्वयक:या 'विपात्र' उपन्यासयात स्वतन्त्रता व स्वच्छन्द आचरणया विरोधय् गिरिजा त:गु मुद्धा भा:पादीगु दु** (प्रधान, १११६ : पौ ११६-१२१)

मतिना थ्व उपन्यासया मू विषयवस्तु खयां नं थौंया पूँजीवादी समाजं ब्वलंकूपिं सामन्तवर्गया नग्न ख्वा:पा: ब्वयेगु, थौंया विकृति विसंगतिया विरोधय् स: थ्वयेकेगु ज्या नं थ्व उपन्यासय् जूगु दु । अनैतिकता, शोषण, यौन उच्छृंखलता, हत्या हे थौंया पूँजीवादी समाजं ब्वलंकूपिं सामन्ततय्‌गु आदर्श ख:सा दरिद्रता, तिरस्कार, अपमान फयेगु, शोषित पीडित वर्गया भाग्य ख: धका: वय्‌कलं क्यनादीगु दु । तर अथे खयां नं वय्‌कलं थ:गु उपन्यासय् छगुलिं समाज मखु, समाजया मय:गु गुगुं छगू परम्परा, मनू छम्हं मखु, मनू दुने च्वंगु गुगुं छगू संस्कार ब्वयेगुली वय्‌क: अप्व: केन्द्रित जुयादीगु दु, (प्रधान, १११६ : पौ १११६-११७)।

संरचनाया दृष्टिकोणं **'विपात्र'** छगू चरित्र प्रधान मनोवैज्ञानिक उपन्यास ख: । थ्व उपन्यासय् त:म्ह पात्रत दुसां सार रुपय् छम्ह हे जक पात्र मास्टर ख: । मेपिं फुक्क पात्रत नायक मास्टरया माध्यमं जक म्हसिइ । उपन्यासया सम्पूर्ण बाखं यद्यपि च्व:प्व: मदुसां विक्षिप्त मनस्थितियाम्ह मास्टरं थम्हं हे कनाच्वंगु दु । थ्व उपन्यासय् मूपात्र छम्ह वैयक्तिक पात्र कथं न्ह्यब्वयात:गु दुसा प्रतिनिधि (सामन्त वर्ग) पात्र कथं कमलायात न्ह्यब्वयात:गु दु । धाथें धायेगु ख:सा उपन्यासया मू नाय: 'मास्टर' गुम्हसित भीसं विक्षिप्त मनस्थितियाम्ह धया, थ्व वास्तवय् **'कतिला: वँय्'** नं ख: । थ:त छिंगु, ज्यूगु, न्ह्या:गु, फुक्क यायेज्यू, यानां च्वन, तर थ:त मय:गु मछिंगु मज्यूगुयात न्ह्याबलें विरोध, विद्रोह यानाच्वन । थ्व उपन्यासय् मू पात्र मास्टर छम्ह वयक्ति पात्र जक मजुसे च्वमिया सिद्धान्त व दृष्टिकोण न्ह्यब्वइम्ह मुख पात्र कथं नं दं व:गु दु । च्वमिं थ: धायेमा:गु खँ थ्व हे पात्रपाखें न्ह्यब्व:गु दु । थौंया समाजय् विद्यमान जुयाच्वंगु आर्थिक विसंगतिया नग्नचित्र, नातावाद, कृपावाद, भ्रष्टाचार, अनैतिकता आदिया भण्डाफोर यायेगु ज्याय् च्वमि गिरिजां थ्वहे पात्रयात छ्य:गु दु । तर छम्ह नैतिकतादुम्ह मनुखं ब्यूगु नैतिक उपदेशयात जक समाजं मू तइ नैतिक पतनम्ह

आदर्शहीनम्ह मनूया उपदेशयात सुनां नं च्यूताः तइमखु धइथें थः हे पतित, विकृतम्ह माष्टरं सामाजिक विकृति, आर्थिक विषमता, नैतिकहीनता, यौन उच्छृंखलता आदि थौंया वास्तविक यथार्थ खया नं, उकिया विरोधय् न्ह्याक्व हे तच्वयेक सः थ्व पात्रं थ्वयेकूसां प्रभावहीन मूल्यहीन जूगु दु । माष्टरयागु वैयक्तिक चरित्र स्वल धा:सा मास्टरं न्ह्याक्व हे आदर्शया ध्वांग फुके या:सां, न्ह्याक्व हे पतीत व्यक्तितय्‌गु आगं प्वलेगु या:सां थःहे पतीत व नैतिकहीन सिद्ध जूगु दु, छम्ह सुपात्र मखु विपात्रया धलखय् थः हे ला:गु दु । माष्टर सुनानं रिमोट कन्ट्रोलं कन्ट्रोल यानातइम्ह **'रोबोट'** थें जक जूगु दु । कतःपिंसं अर्थात् मिसातय्‌सं गन गन यंकल अन अन वनीम्ह । बरु च्वमिं मिसापात्रत गथे कमला, शरीयात हे थ:गु सिद्धान्त अस्तित्व कथं म्वानाच्वंपिं पात्रया रुपय् न्ह्यब्वयादीगु दु । **अमिसं समाजय् च्वंपिं मिजं धा:पिंत रिमोट कन्ट्रोलं कन्ट्रोल यायेथें कन्ट्रोल यानाच्वंगु दु** । स्वाभाविक रुपं पात्रतय्‌गु चरित्रया विकास यायेमफुगु कारणं विपात्र उपन्यासय् न्ह्यब्वात:पिं फुक्क धयाथें पात्रत थ्व हे समाजयापिं थें च्वनेगु पलेसा च्वमिं थ:गु धारणा दृष्टिकोणयात न्ह्यब्वयेत छ्वयाह:पिं तर पाठ ल्व:मंपिं प्याखंम्व:त थें जक च्वंगु दु न अपिं ला हिया हे पात्रत जुइफूगु दु न अपिं च्वमिया सिद्धान्त आदर्शयात चरितार्थ याइपिं पात्रत हे जुइफूगु दु । गुगु च्वमिया कमजोरी खः । मेगु थ्व उपन्यासया पात्र चित्रणया विशेषता खः- झिंच्यागूगु शदीया उपन्यासकारपिं **'जेन आस्टिन'** आदिपिंसं थें छगू वर्गीय स्वभावयापिं व पात्रया सृजना याना: पात्रपाखें छगू समाजया स्वरुप न्ह्यब्वयेगु । थ्व उपन्यासय् थज्या:म्ह प्रतिनिधि पात्र खः कमला । वयापाखें थौंया सामन्ति समाजया छपाः किपा ब्वयेगु कुतः च्वमिं यानादीगु दु । तर अथे खयां नं स्वाभाविक चित्रणया अभावं ब्वँमिपिनिगु नुगलय् छगू प्रभाव बीगुली उपन्यासकार सफल जुइफुगु खनेमदु ।

स्वद्या याना: ब्वथला त:गु थ्व उपन्यासय् झिंगुगूगु शताब्दीया अन्तपाखें पाश्चात्य बाखं साहित्यय् शुरु जूगु छम्ह हे पात्र 'जि' यात उम्ह 'जि' धयाम्ह पाखें बाखं कनेगु I-novel या शैली थुकिइ दु । थ्व उपन्याया मू पात्र मास्टरयात हे थ:गु बाखं कंकात:गु दु । अथे हे थ्व उपन्यासया, भाषाय् क्लिष्टता खनेमदुसां विपात्र उपन्यासया **भाषा छम्ह उपन्यासकारया भाषा मजुसे छम्ह कविया लय्‌वद्ध भाषा जूगु दु** । नेपालभाषाया थ:गु पह:कथं न्हून्हूगु खँग्व: ज्याना: छ्यलेगु कुत: नं थ्व उपन्यासय् जूगु दु । काव्यात्मक भाषाया प्रयोगं च्वमि गिरिजाया कवि प्रतिभा ब्वयेगु या:सां उपन्यासया भाषाय् दयेमा:गु स्वभाविकताया हनन् धा:सा जूगु दु ।

'विपात्र' छगू मनोभाव प्रधान उपन्यास खः । खयेत ला च्वमिं थ्व संसारया फुक्क पात्रतय्‌त विपात्र खंकादीगु दु, तर मूपात्र माष्टर हे धाथेंम्ह विपात्र जूगु दु । नेपालभाषाय् 'वि' छगू उपसर्ग खः गुगु छुं मभिंगु कथं संकेत यायेमालकि छ्यलिइ, गथे-

बिनां, बिसिद्धि, बिभाय्, बिकः आदि । थम्हं आदर्शया ध्वाँग फुके यायेगु, समाजय् मोजमज्जा यानाच्वंपिं फुक्क मनूतय्‌गु कुंखिनेगु, अमिगु अनेक अनैतिक कार्यया भण्डाफोर यायेगु, तर थःहे अपिंनाप प्यप्यं पुना जुइगु, थः निम्ह मचात अथें छेँय् वांछ्वयाथकाः नं **'कमलां वया याकः काय्‌यात होष्टेलय् वांछ्वयातल,काय्‌या दुर्घटनाय् वया छुं च्यूताः मदु** धकाः हाला जुइगु अथे हे यौन भोग यायेत जब सुं मिसा वनाप दइ, फुक्क दुःख ल्वमनीगु, जव मिसातय्‌सं त्वःतावनी थः जक मखु मचातय्‌त नं स्याना छ्वयेगु स्वइम्ह कतिलाः वँय् माष्टर **विपात्र** मखुसा मेपिं सु पात्रयात **विपात्र** धायेगु ? थुकथं जीवनय् वःगु विसंगतिनाप प्रतिकार यायेगु, वयात निर्मूल यायेगु पलेसा थः हे थ्व संसारं चिला वनेगु स्वःम्ह थःगु अस्तित्व थम्हं हुया छ्वयेत स्वःम्ह, थःगु जीवनया निश्चित लँपु थम्हं मखु सुं मेपिंसं निर्धारित याना बीमाःम्ह मूपात्र माष्टर हे थ्व उपन्यासया धाथेंम्ह विपात्र खः । थज्याःम्ह विपात्रया बाखं हे थ्व उपन्यास जूगुलिं थ्व उपन्यासया नां **'विपात्र'** तयातःगु पाय्‌छि हे जू ।

सुं नं लेखकं छुं नं च्वइ, छुं धायेत, छुं क्यनेत हे खः । थ्व हे कथं उपन्यासकार गिरिजां नं उपन्यास च्वयादिल सा थःगु खँ कनेत हे खः थः मयःगु खँ प्वंकेत हे खः । वास्तवय् थुकिया निंतिं हे गिरिजां उपन्यासया ग्वसाः ग्वयादिल, उपन्यास हे निर्माण याये धैगु उद्देश्यं मखु । अले उपन्यासय् बाखंतत्व, चित्रण, घटना, चरित्र आदियात लिसं तयाः ज्वंकेगु थें जक जूवन कथंहंक माःहनेगु पाखे ध्यान च्वमिया मवन उकिं समालोचक कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानजुं गिरिजायात **बौद्धिकताया संरचनाय् हनाः घटना, बाखं, संयोय थें ज्याःगु तत्व विशेषया उलि लिधंसा मकासे परम्परां मुक्त जुइत स्वइम्ह उपन्यासकार धकाः म्हसीकादीगु दु । तर च्वमिं थःत मनिंगु मयःगु खँ, प्वंकेत छुं छगू निश्चित वादया लँपु नालादीगु मदु, छगू राजनैतिक सिद्धान्तया झण्डा ज्वनादीगु मदु । बरु मिखा तिसिनाः कबूल यायेगु संस्कारया विरुद्ध ब्वलंम्ह, चीमिपिनि अधिकार मर्यादाया पक्षय्, अन्याः अत्याः सहः मयाइम्ह छम्ह स्वतन्त्र चिन्तक, स्वाभिमानी उपन्यासकारया रुपय् गिरिजां थःत परिचित याकादिल । समाजयात हे फेरकथं हिलेगु हुनि वुने थःत न्ह्यागु कथं छ्यलेत नं लिफः मस्वइम्ह उपन्यासकारया रुपय् म्हसीके बियादिल** । (प्रधान, ने.सं. १११६: पौ १२५)

विजयबहादुर मल्लया नेपालभाषाया नाटकय् छपुलु

प्राचीनकालं निसें हे नेपालभाषा साहित्यया छगू त:मिगु त:जिगु विधा नाटक जुया नं पाश्चात्य पह:यागु नाटकया शुरु नेपालभाषा साहित्यय् आपालं लिपा हे तिनि जुल । आधुनिक नाटक धका: पाश्चात्य साहित्यय् इब्सन प्रवृत्तिया समस्यामूलक नाटकयात थुइकेगु जूसां नेपालभाषा साहित्यय् मल्लकालीन शास्त्रीय परम्पराया नाटकयात प्राचीन नाटक अले पाश्चात्य कथंया (शेक्सपियरीन तथा इब्सनवादी) नाटकयात आधुनिक नाटक कथं थुइकेगु चलन दु । अथे हे थौं छधा: प्याखं, हास्यव्यंग, पूधा: प्याखं आदिं अलग हे साहित्यिक विधाया मान्यता प्राप्त याये धुंकूसां, थुमिगु त्रि-आयामिक स्वरुप, संवादात्मक विशेषतां याना: थुपिं फुक्कसितं छगू हे शब्द नाटक धायेगु परम्परा नं ल्यना हे च्वंगु दनि ।

नेपालभाषाय् नाटक मल्लकाय् हे खनेदये धुंकूसां पाश्चात्य पह:यागु नाटकया प्रारम्भ चित्तधर 'हृदय'या **'शाक्यानी'** छधा: प्याखंनिसें जुलसा, इब्सनवादी समस्यामूलक नाटकयात नेपालभाषाय् दुत हयेगु जक मखु छगू प्रवाहया रुपय् न्ह्याकेगु **ईश्वरानन्दनिसें** जुल । ईश्वरानन्दयां ल्यू नेपालभाषाय् समस्यामूलक नाटकया च्वज्याय् वाशु शशी, पद्मरत्न, गिरिजाप्रसाद जोशी, दुर्गालाल श्रेष्ठ, दिनेश भुजु, राजभाइ जक:मि आदि थें ज्य:पिं च्वमिपिंसं च्वसा च्वयेकादिल । थथे हे नेपालभाषाया समस्यामूलक नाटकया विकासय् थ:गु हे छगू अमिट प्रभाव त्व:ता थकूम्ह नाटककार **विजयबहादुर मल्ल** ख: ।

ने.सं. १०४५ स नेपालभाषाया छम्ह नां जा:म्ह माध्यमिक कालया भक्ति परम्परायाम्ह कवि विरबहादुर मल्लया काय् रिद्धिबहादुर मल्लया कोखं जन्म जूम्ह विजयबहादुर मल्ल नेपाली, नेपालभाषां साहित्य सृजना याना: बहुभाषि नेपा: देया साहित्य धुकू जायेका थकूम्ह साहित्य पुरुष ख: । रिद्धिबहादुर मल्ल थें ज्य:म्ह शिक्षित बौया लालनपालनय् ब्वलंम्ह, गोविन्दबहादुर मल्ल थें ज्य:म्ह साहित्यिक प्रतिभा नापनापं हुर्के जूम्ह विजयबहादुरयात साहित्यपाखे प्रवृत्त जुइकेगु ज्या थ:गु छेँया वातावरणं हे यात । नेपाली भाषं **'दुई पसले'** नांगु बाखं च्वया: थ:गु साहित्यिक यात्रा शुरु यानादीम्ह विजयबहादुरमल्लं नेपाली भाषं हे **'अन्तिम भोज'** थें ज्य:गु विज्ञान सम्बन्धी बाखं, **'कोही किन बर्बाद होस्'** थें ज्य:गु बालमनोवैज्ञानिक प्याखं, **'अनुराधा'** थें ज्य:गु वैचारिक मनोवैज्ञानिक उपन्यास, **'भोक र भित्ताहरु'** थें ज्य:गु मार्मिक बाखं च्वया: नेपाली भाषा साहित्यय् वैचारिक तथा शैलीगत क्रान्तिया सूत्रपात यानादीगु जक मखु छम्ह नेवा: जुया: नं नेपाली भाषा साहित्यया उत्थानया निंतिं महत्वपूर्ण देन बीफु धका: क्यनादीगु दु । थथे नेपालीभाषा साहित्यय् आपालं न्ह्य: हे परिचित जक मखु प्रख्यात, प्रतिष्ठित जुइधुंका: तिनि, विजयबहादुर मल्ल नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् दुहाँ झायादीगु ख: । खयेतला मल्लजु ने.सं. १०७३ स हे **'ज्यानमाराया काय्'** थें ज्य:गु बाखं च्वया: नेपालभाषा साहित्यय् खनेदयेक: झायेधुंकूगु ख:, तर अथे खया नं नाटक ख्यलय् वयक:या च्वसु ने.सं. १०९४ स पिदंगु **'छपु न्यना बाखं'**निसें तिनि शुरु जुल । न्हापां बाखं च्वया: नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् थ:त परिचित याकादीगु ख:सां, विजयबहादुर मल्लया विशिष्टता, नेपालभाषा साहित्यय् **छम्ह नाटककारया रुपय्** दु । नाटकया सफू पिकया: मखु, थी थी पत्रिकाय् नाटक दुतबिया: मखु छक्वलं हे दबुली थ:गु नाटक मञ्चन याना: नेपालभाषाया नाटक ख्यलय् परिचित जुइक: झा:म्ह नाटककार थ्वयक ख: । थौं.तक थ्वयक:या नेपालभाषां रचना जूगु नाटक थुकथं दु–

१) **छपु न्यना बाखं** (ने.सं. १०९४) - छधा: प्याखं
२) **तिनात:गु लुखा** (ने.सं. ११००) - " "
३) **लपँ ख्या:** (ने.सं. ११०२) - " "
४) **नां मदुम्ह मनू** (ने.सं. ११०३) - " "
५) **कुलां चकनी तिनि** (ने.सं. ११०३) - पूधा: प्याखं
६) **किसि न्याइम्ह मदनमान** (ने.सं. ११०५) - " "
७) **ल्वहँया बाखं** (ने.सं. ११०७) - छधा: प्याखं
८) **किपालुं ल्यूम्ह मनू** (ने.सं. ११०९) - पूधा: प्याखं
९) **कुमारी** (ने.सं. १११३) - भाव नृत्य
१०) **क्वसा:गु नुग:** (ने.सं. १११४) - छधा: प्याखं
११) **निम्तिपू** (ने.सं. १११९) - छधा: प्याखं आदि

थुकथं विजयबहादुर मल्लजुं नेपालभाषां **स्वंगू पूधा: प्याखं, छपु नृत्य नाटक, न्हयपु छधा: प्याखं** च्वयादीगु खनेदु । थ्वयक:या तसकं हे लोकं ह्वा:गु छगू नाटक 'सहलह' संस्थाया ग्वसालय् राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानया दबुलिइ क्यंगु **कुलां चकनी तिनि** नं ख: । थ्व हे संस्थाया ग्वसालय् थ्वयक:या मेमेगु नं पूधा: प्याखं गथे - **किसि न्याइम्ह मदनमान, किपालुं ल्यूम्ह मनू** आदि प्याखं नं मञ्चन जूगु दु । अथेहे पब्लिक युथ क्याम्पसया **सँध्या: साहित्य** पा:ला:या ग्वसालय् जूगु नाटक धें धें बल्ला: कासाय् नं - **'तिनात:गु लुखा:'** (ने.सं. ११००), **'लँपंख्या:'** (ने.सं. ११०२), **'ल्वहँया बाखं'** (ने.सं. ११०७), **'क्वसा:गु नुग:'** (ने.सं. १११४), **'निम्हतिपू'** (ने.सं. ११०९), आदि मल्लजुया

नाटक हुइकेगु जूगु दु । थुपिं बाहेक **'नेपालभाषा एकेदमि'**या ग्वसालय् तन्हु तक प्रदर्शन जूगु ध्वयुक:या **'कुमारी ब्यालेटं'** नं तसकं लोकप्रियता प्राप्त या:गु दु । अथे हे मेगु ध्वयुक:या छपु अप्रकाशित नाटक **'नां मदुम्ह मनू'** ख: । थुकथं विजयबहादुर मल्लया नाटकया सफू धका: छगू अलग्ग हे सफू पिदंगु मदुसां, सफू पिकायेत गाक्क नाटक पिदंगु मदु धका: धाये मछिं । विजयबहादुर मल्ल, नेपालभाषाया ख्यलय् थम्हं हे नाटक च्वये धका: स्वया: नं दबुली क्यंकेत नाटक च्वयादीम्ह जूगुलिं विजयबहादुर मल्लं नाटक च्वयादीबले रंगमञ्चिय पक्षयात नं गाक्कं ध्यान तया: च्वयादीगु खनेदु । थुलि जक मखु गुलिं गुलिं नाटकय् ला पात्र तकं थम्हं ल्ययेगु यानादीगु दु, निर्देशन तकं बियादीगु दु ।

विजयबहादुर मल्ल नेपालभाषाया आधुनिक नाटक विधाय् **म्ह नाटक च्वया: नं थ:गु पला:चिं त्व:ता थकादीम्ह नाटककार ख:** । ध्वयुक:या तसकं लोकंह्वा:गु **'कुलां चकनी तिनि'** पूधा: प्याखं अन्तरजातीय विवाहयात मान्यता मबीगु रुढी संस्कारया विरुद्धय् छगू क्रान्तिकारी पला: ख:सा, **'किसि न्याइम्ह मदनमान'** तू कूछि ल्या: स्वतलें मले कूछि ब्वाइगु थें ज्य:गु ज्या जुइगु मनूया मुर्खताप्रति व्यंग ख: । **'तिनात:गु लुखा'** थ:गु सुख, स्वतन्त्रतायात तालं ग्वयेका: च्वंपिनिगु मुक्तिया प्याखं ख:सा **'ल्वहँया बाखं'** थौंया सामन्ततय्‌गु असीम अन्या, अत्याचारया यथार्थ चित्रण ख: । अथे हे **'कोसा:गु नुग:'** थौंया आधुनिक नारी समस्याय् केन्द्रित यथार्थपरक प्याखं ख: । **थुकथं समसायिक सामाजिक विषययात कया: च्वयात:गु मल्लजुया फुक्क धयाथें नाटक समस्यामूलक जू अले दबुली घटना क्यनेगु पलिसा संवादया माध्यमं घटनाया चित्रण याकातइगुलिं आधुनिक प्रवृत्त जू** । ध्वयुक:या नाटकया समस्या अप्व: थें मिसा समस्याय् केन्द्रित जूसां शोषित पीडित जनताया समस्या न्ह्यब्वेगुली नं ध्वयुक: लिपाला:गु मदु । नारी स्वतन्त्रता, नारी अधिकार, नारी अस्मिता, सामाजिक सुधार, आर्थिक समानता, मानवीय मुक्तिया पक्षय् ध्वयुक:या स: प्रतिध्वनित जूगु दु । थुकथं थौं जातिपाटी, भेदभाव, मिसा मिजंया भेदभाव, कानुनी रुपं स्वीकार्य मजुइ धुंकूसां थौं समाजय् अभ्र नं विद्यमान जुयाच्वंगु यथार्थयात वाला क्यनीम्ह, अले सामन्ततय्‌गु असिम अन्यायया बाखं कना: आर्थिक समानता शोषण मुक्त समाजया कल्पना छगू ढोंक जक ख: धका: थौंया यथास्थितियात जनताया न्ह्य:ने साक्षात्कार यानादीम्ह छम्ह यथार्थवादी नाटककार विजयबहादुर मल्ल ख: । अभ्र मेगु खँपु धायेगु ख:सा विजयबहादुर मल्ल शोषणया विरुद्धय्, समानता, स्वतन्त्रता, मानवीय अस्मिताया निंतिं स: ध्वयेका नाटक च्वइम्ह नाटककार ख: ।

खयेतला थौंया छपु छधा: प्याखनं छगू हे समस्या बा छगू हे स्थितिया जक चित्रण यायेगु याइ, तर विजयबहादुर मल्लया नाटक ब्वनेबले/स्वयेबले छगू मू समस्या **नापं थौं भ्मीसं भोगय् याना च्वनागु भ्मीगु समाजया छपा: मुक्कं किपा: नं खनी** । थौंया संगति, विसंगति ब्वया: यथास्थिति नाप भ्मीत साक्षात्कार जुइके बी । उकिं नारी अस्मिता, नारी अधिकारया समस्याय् केन्द्रित नाटकय् नं हितिइ ल: मव:गु, बहनी मत मच्या:गु, अस्पतालय् डाक्टर मदुगु घटनांनिसें डलरया भा: थहाँ वंगु, मनूया मू क्वहाँव:गु घटनाया चर्चा तकं दयाच्वनी । थ्व नाटककार विजयबहादुर मल्लयाके दुगु थौंया स्थिति, थौंया परिवेशप्रतिया सजगता, सचेतताया दसु ख: धका: मधासें मगा: ।

विजयबहादुर मल्ल समसामयिक सामाजिक समस्या, समसामयिक यथार्थतायात ब्वया: जक नाटक च्वइम्ह नाटककार मखु, **मनूया हृदयया शूक्ष्म अध्ययन, विश्लेषण याना: थौंया मनूयात बांलाक म्हसीके बीम्ह नाटककार** नं ख: । खयेतला मल्लजुं **'कोहि किन बर्बाद होस्'** थें ज्य:गु नाटक च्वया: नेपाली नाटक साहित्यय् आपालं न्ह्य:हे छम्ह मनोवैज्ञानिक नाटककारया रुपय् प्रतिष्ठित जुइ धुंकूम्ह नाटककार ख:, तर अथे खया नं नेपालभाषाय् मुलरुपं मानव हृदययात शूक्ष्म रुपं वालेगु जूगु ध्वयुक:या **'क्वसा:गु नुग:'** (ने.सं. ११११४) नाटक ख: । थ्व नाटकय् नायिका **'मोति'**या मनय् पिनें स्वयेबलय् **'प्रकाश'**प्रति धृणा व बदलाया गुगु भाव दु व अचेतन मनय् दुने ला आकर्षण व प्रेमया भावना ख: धका: क्यना: मनूया हृदययात ध्वाथुइकेबीगु कुत: नाटककारं यानादीगु दु । खयेतला थौंया समस्यामूलक नाटकं **'ला हिया पात्रत'** ब्वयेगुली च्यूता: तइमखु बरु थ:गु सिद्धान्त, धारणा ब्वइपिं छगू वर्ग विशेषया प्रतिनिधित्व याइपिं पात्रत न्ह्यब्वयेगु याइ । तर विजयबहादुर मल्लया समस्यामूलक नाटकया पात्रत छगू वर्ग वा छगू सिद्धान्त, विचारधाराया प्रतिनिधित्व याइपिं जुया नं अपिं च्वमिया धारणा, सिद्धान्तया प्रचार या:व:पिं कार्यकर्तात थें मच्वं । अमिगु स्वभाविक क्रियाकलाप, स्तरयात ल्वयेक ल्हाकातइगु खँल्हाबल्हा, अमिगु मनोभावनाया शूक्ष्म चित्रणं च्वमिया सिद्धान्त विचारधाराया ब्वज्याय् स्वभाविकता, सफलता जक चूलाका ब्यूगु मखुसे, छम्ह मनूया भावना कामना ब्वयेगुली तक नाटकया पात्रतय्‌त सक्षम जुइका ब्यूगु दु । थुकियात नाटककार विजयबहादुर मल्लया थ:गु हे कला बा प्रतिभा धका: मधासें मगा: ।

विजयबहादुर मल्ल छम्ह नेवा: ख:, नेवा: संस्कार संस्कृतिइ ब्वलंम्ह च्वमि ख: । छम्ह नेवा: च्वमिया धर्म, मर्म पालन याये कथं ध्वयुकलं नं **थ:गु नाटकय् नेवा: संस्कृति, नेवा: संस्कारया पला:चिं ब्वयादीगु दु** । ध्वयुक:या नेपाली भाषां च्वयात:गु नाटक स्वया: नेपालभाषाया नाटकय् पा:गु विशेषता छता थ्व हे नं ख: । अप्व: थें नेवा: समाजया परिवेशय् निर्माण यानातइगु ध्वयुक:या नाटकय् नेवा: संस्कृतिया रोचक पक्षया चित्रण गथे- ग्वय् बीगु, दुचायेकेगु, दोलाजितय्‌गु आदि जक मखु थुकिया संरक्षण, संवर्द्धनया निंतिं तकं स: प्रतिध्वनित जू । गथे ध्वयुक:या **किपालुं ल्यूम्ह मनू'** प्याखनय् **'द्वलाजि प्रथा'** बांमला:गु मखु धका: क्यना: सांस्कृतिक पुनर्जागरण हयेगु

चेष्टा यानादीगु दुसा थौंया अन्तर्राष्ट्रिय जमानाय् अन्तर्जातिय विवाहयात स्वीकार हे यायेमा: धका: **'कुलां चकनी तिनि'** प्याखनय् क्यना नं वैचारिक मत भिन्नता जुइवं पारपाचुकेगु पाश्चात्य संस्कारयात धा:सा स्वीकार यायेफुगु मदु ।

नाटक मुक्कं स्वकं बजि थें मजुइमा धैगु हेतुं ध्वय्‌कलं थ:गु नाटकयात गनं **हास्यव्यंग** नाटक कथं सा गनं **प्रतिकात्मक** रुपं गनं **व्यंगात्मक** धंगं प्रस्तुत यानादीगु दु । अले थौंया दर्शकतय्‌गु वौद्धिक क्षमता, मनोभावयात नं मनन यासें नाटकय् **बौद्धिक खुराक** नापं **मनोवैज्ञानिक सन्तुष्टि** चूलाकेगुलि नं मल्लजु लिपा ला:गु मदु । विजयबहादुर मल्ल छम्ह नाटककार जक मखु छम्ह कवि नं ख: । फलत ध्वय्‌क:या नाटकय् थाय् थासय् काव्यात्मक कल्पनाया पला: चिं दु, शूक्ष्म रुपं अभिव्यक्त यायेगु प्रवृत्ति दु । अथे धका: पात्रतय्‌त लयात्मक अलंकारिक भाषां संवाद याका: अस्वभाविकता ब्वयेगु ज्या ध्वय्‌क:या नाटकय् मजू । थ: धायेमा:गु, कनेमा:गु खँयात नाटकीय शिल्पं छायेपा: कनेगुली ध्वय्‌क: गाकं सिद्धहस्त जू । फलत ध्वय्‌क:या नाटक **ओजपूर्ण** जक मजुसे उलि हे **चित्त आकर्षक** नं जू ।

थुकथं विजयबहादुर मल्लया नेपालभाषाय् पिदंगु नाटकया आधारय्, ध्वय्‌क:यात थौंया **अत्याधुनिक नाटक प्रवाह नाप सतीम्ह इब्सनया प्रभाव ला:म्ह नाटककार** कथं प्रतिष्ठापित यायेछिं । नाटकय् च्वमिं वैचारिक ह्यूपा:, सुधारया सन्देश प्रतिध्वनित याना च्वंसां पात्रतय्‌गु मनोवैज्ञानिक प्रभाव, विचारधाराया द्वन्द्व, सहजता, सरलता आदि थें ज्य:गु नाटकीय कलायात नं निर्वाह यानादीगुलिं, प्रचारवाद, अस्वाभाविकताया गन्ध वय्‌क:या नाटकय् खनेमदु । हास्य व्यंग नाटकय् तकं भद्दापन अस्य:पह: मदु, बरु प्वा: स्याक्क न्हिकेगु जक मखु, न्ह्यपुयात नं विचा: याकेबीगु या:गु दु । प्रचारवादया गन्धं मुक्त याना: नं सुधारया सन्देश, युग चेतनाया ज: नाटकया माध्यमं ह्वलेफु धयागु खँ ध्वय्‌क:या नाटकं क्यनाब्यूगु दु । थुकथं समसामयिक विषययात कया: च्वयात:गु ध्वय्‌क:या जीवनवादी, यथार्थवादी नाटकं **नेपालभाषाया नाटकयात, विषयगत रुपं जक मखु शिल्पगतं रुपं नं च्वन्ह्याका ब्यूगु दु** । नाटककारया विशिष्टता वं छुं खँ प्वंकल धैगुलिं जक मखु वं थ:गु खँ गुलिसित पूंकल धैगुलिं नं लाइ धका: ध्वय्‌क:या नाटकं क्यनाब्यूगु दु । ध्वय्‌क:या प्रवेशं नेपालभाषाया नाटकया स्तरयात छतं थकयाब्यूगु दु, मेपिनिगु भाषाया त:जिगु नाटकया प्रतिस्पर्धाय् वनेफयेका ब्यूगु दु ।

मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार रस छगू परिचय

श्रृङ्गार रसयात रसशास्त्रीतय्‌सं छगू त:जिगु रस धका: नालात:गु । प्रेमी प्रेमिकाया रति राग स्थायी रुपं च्वंच्वंगु रस विशेषयात हे श्रृङ्गार रस धाइ । थ्व श्रृङ्गार रसयात निगुली ब्वथलात:गु दु ।

१) सम्भोग श्रृङ्गार

२) विप्रलम्भ श्रृङ्गार

श्रृङ्गार रसय् नं कविपिंसं विशेष याना: विप्रलम्भ श्रृङ्गारयात अप्व: थ:पिनिगु काव्य कृतिइ छ्य:गु खनेदु । थुकिया कारण ख:, सम्भोग श्रृङ्गारं स्वया नं विप्रलम्भ श्रृङ्गारं मानव हृदययात अप्व: प्रभावित यायेफु । उकिं मानसिक अवस्था विशेषया शूक्ष्म अधययन तथा मानवीयता ग्वाकेगु ज्याय् कविपिंसं श्रृङ्गार रसय् नं विप्रलम्भ श्रृङ्गारयात विशेष रुपं छ्यलेगु या:गु दु । छुं कारण विशेषं याना: नायक नायिका थवं थवय् दुगु प्रेमभोग याये मखंगु अवस्था विशेषयात विप्रलम्भ श्रृङ्गार धाइ । थ्व नं प्यंगू कथंयागु दु ।

१) पूर्वराग विप्रलम्भ श्रृङ्गार

२) प्रवास विप्रलम्भ श्रृङ्गार

३) मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार

४) करुण विप्रलम्भ श्रृङ्गार

१) पूर्वराग विप्रलम्भ श्रृङ्गार :

विप्रलम्भ श्रृङ्गारय् नं अप्व: प्रयोग जुइगु रसमध्ये **मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार नं छगू** ख: । नायक नायिकाया दुग्य:गु मतिना ब्वयेगु निंतिं मान विप्रलम्भ श्रृङ्गारयात काव्यय् छ्यलेगु याइ । नायक नायिकाया नुगलय् क्वातुगु माया अनुराग दया नं चन्चल चित्तया कारणं नायक नायिकापिनि मचाय्‌क कचिंग: जुया:, तम्वया: छुं ईया निंतिं प्रेमभोग याये मखनीगुयात हे **मान विप्रलम्भ श्रृङ्गार** धाइ । थ्व नं निगू प्रकारयागु दु ।

(क) प्रणयमान विप्रलम्भ श्रृङ्गार (ख) इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार

(क) प्रणयमान विप्रलम्भ :

छुं कारण मदयेकं माया मतिना क्वातुपिं नायक नायिका तँ चाया: छुं ईया निंतिं प्रेम भोग यायेमखनीगु अवस्था विशेषयात हे प्रणयमान विप्रलम्भ श्रृङ्गार धका: धाइ । थथे भा:तम्हं छुं मनसे पिहाँवंगु खना, कला:म्ह नमवासे च्वंच्वंगु । भा:तम्हं नतुलं नं तम्व: पह: पिकया: नमवासे च्वंच्वनीगु आदि । थन कला:म्हेस्यां तम्व:गु अभियन या:गु भा:त खना धाथें तँ वयामखु । मनगुलिं गँसि जुइ मफइ धका: सुर्ता कया:, हानं हानं थथे मनसे पिहाँ मवनेमा: धैगु आशय कया: तम्व:गु अभिनय या:गु ख: । थन रति स्थाइ भाव ख: । थज्या:गु प्रणयमान विप्रलम्भ श्रृङ्गार 'पूर्ण पथिक'जुया **छपा चित्र** सफूया **'विजय'** बाखनय् खनेदु ।

(ख) इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार

प्रेमिकां थ: प्रेमिं सुं मेपिं मिसायात मतिना या:गु थें खनकि वा प्रेमिं थ: प्रेमिकां सुं मेपिं मिजंयात मतिना या:थें तालकि इर्ष्या जुया: तँ चाया छुं ईया निंतिं प्रेम भोग यायेमखंगु अवस्था विशेषयात इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार धका: याइ । थुकथं क्वातुगु मतिना दया नं इर्ष्याया कारणं नायक नायिकां थवंथवय् दुगु प्रेम भोग यायेमखनीगु हे **इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार** ख: । नेपालभाषाय् आपालं इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार दुगु बाखंत खनेदु । फत्तेबहादुर सिंहयागु **'थ्वहे लाले'**, चित्तधर 'हृदय'या **'द्य: पाला:'**, पुष्पलताया **'वेक:'** थज्या:गु हे इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गारया भाव दुगु बाखं ख: ।

पुष्पलताया **'वेक:'** बाखनय् खनेदुगु इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गारया छगू दसु -

'न्ह्याबलें चिट्ठी, न्ह्याबलें चिट्ठी । स्वये धा:सा कर्पिनिगु चिट्ठी स्वयेगु ला... । पौ च्वया हइम्ह छं सु ख: अय् - जि हे कर्पिं जुइत ?'... लेटरफाइल पुत्तु पुइका: स्वया यंकादिल ।

थथे मतिना दुपिं निम्ह त्यपू, मेपिं मिजंनाप जुल ला धका: भा:तम्हं कला:यात शंका याना: कला:याथाय् व:गु पौ फुक्क स्वइ । थवं थवय् माया मतिना दया नं इर्ष्याया कारणं, छुं ईया निंतिं अमिसं प्रेम भोग यायेखनीमखु, थ्व हे विप्रलम्भ श्रृङ्गारया दसु ख: । लिपा गुगु शंका, इर्ष्या या:गु ख: व भुठा धैगु सिइ अमिगु मतिना न्हापा स्वया नं भन क्वातुइ रति राग भन् अप्व: पिज्वइ । थुकथं इर्ष्यामान विप्रलम्भ श्रृङ्गार, **श्रृङ्गारिक भाव** थनेगु ज्याय् तसकं प्रभावशाली जू ।

नसंफा:गु चा उपन्यासय् छभ्र्हा:

रामशेखरया **'नसंफा:गु चा'** (ने.सं. १०९३) नेपालभाषाया उपन्यास साहित्यय् छगू न्हूगु प्रयोग, न्हूगु सवा: ख: । सामाजिक समस्यां ग्वा:गु धूस्वां सायमिया **भिसा** (ने.सं. १०७५) निसें शुरु जूगु नेपालभाषाया उपन्यासं धर्मरत्न यमिया **'भृकुटी'** (ने.सं. १०८०) उपन्यास जुया: ऐतिहासिक उपन्यासया ख्वा:पा: ब्वलसा, धूस्वां सायमि, ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यपिनिगु ल्हातिइ वना: मनोवैज्ञानिक उपन्यासया रुप कया: पिदन । थथे हे नेपालभाषाया उपन्यासं छगू मेगु स्वरुप क्यनेगु ज्या रामशेखरया ल्हातिइ वना: जूवन । खयेतला रामशेखरजुं उपन्यासया देब:लय् नसंफा:गु चा उपन्यासयात सामाजिक उपन्यास धका: न्ह्यब्वयादीगु ख: । **तर थ्व उपन्यास सामाजिक उपन्यास जक मखु राजनैतिक उपन्यास नं ख:, राजनैतिक उपन्यासय् नं अभ्र प्रगतिशील उपन्यास ख: ।** थ्व 'नसंफा:गु चा' उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु समस्या 'पालुंग' गांया याना: क्यनात:सां, थ्व छगू गांया समस्या जक मजुसे सम्पूर्ण नेपा:या हे समस्या ख: । थ्व उपन्यासय् सामन्ततय्‌गु शोषण, अन्या:, अत्या:या यथार्थ चित्रण जक मखु, शोषण दमन चरम सिमाय् थ्यसेंलिं गांया शोषित पीडितत छप्पं छधी जुया: दनावइगु अले वर्ग संघर्ष जुइगु आदियात क्रमवद्ध रुपं न्ह्यब्वयात:गु दु । **थुकथं नेपालभाषाया उपन्यास ब्वलय् जक मखु, नेपालभाषाया गद्य साहित्यय् हे सीदयेक प्रगतिवादया लँपु ज्वना: सृजना जूगु न्हापांगु पला: हे थ्व 'नसंफा:गु चा' जूगु दु ।**

नेवा:तय्‌सं बसोबास यानाच्वंगु पालुंग गांया पृष्ठभूमिइ निर्माण जूगु नातां उपन्यासया शुरुइ पालुंग गामय् च्वंपिं सिधा सोभ्रा जनतायात जुयाच्वंगु असीम शोषण दमन न्ह्यब्वयेगु ज्या थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासय् जूगु दु । थौंया जनआन्दोलनं वांछ्वये धुंकूगु तत्कालीन पञ्चायती व्यवस्थां सामन्ततय्‌त शोषण यायेत गुलित तिब: ब्यूगु दु धैगु क्यना:, पञ्चायती व्यवस्थाप्रति वितृष्णा, विद्रोहया भाव थना: थ्व व्यवस्थायात ल्येहैं पुइकेगु हे उपन्यासकार रामशेखरया थ्व उपन्यास च्वयाया मू तातुना ख:, गुगु तातुना थौं पूवंगु दु । थथे पञ्चायती व्यवस्था न्ह्यानाच्वंगु इलय् हे पञ्चायती व्यवस्थाया विरुद्धय् रचना जूगु उपन्यास **'नसंफा:गु चा'** तत्कालीन व्यवस्था प्रति हे छगू हाथ्या ख:, चुनौती ख: । थुगु दृष्टिं उपन्यासकार रामशेखर छम्ह निर्भिक निडरम्ह

जनपक्षीय च्वमि जुयादीगु दु । तत्कालीन पञ्चायती व्यवस्थां देशया विकास यायेगु पलिसा विनास यानाच्वंगु, थ्व व्यवस्थां, प्रधान पञ्चया ख्वा:पा: पुयाच्वंपिं सामन्ततय्त हे राजनैतिक, आर्थिक अधिकार ल:ल्हाना: जनतायात शोषण यायेगुली तिब: बियाच्वंगु, शोषण चरम सिमाय् थ्यंसेलि छुं मस: मस्यू धा:पिं जनता नं लिपा छप्पं छधि जुया: शोषकतय्‌गु विरुद्धय् दनावइगु, अले अमिगु विजय अवश्यंभावी खनेदइगु हे थ्व उपन्यासया मू कथावस्तु ख: । **थथे नेपा:या राजनैतिक इतिहासय् वि.सं. २०१७ सालंनिसें २०४६ साल तक न्ह्या:गु पञ्चायती व्यवस्थाया भण्डाफोर यायेगु हे थ्व उपन्यासया मू विषयभूमि जूगुलिं थ्वयात समय सापेक्ष उपन्यास ख: धका: मधासें मगा:** । तर थथे ख:सां थौं पञ्चायती व्यवस्थाया पलिसा वहुदलीय पुनर्स्थापना जुइ धुंकूगु खया नं थौं नं देया गरीव जनता शोषणं मुक्त जूगु मदुनि, अमिगु जीवनस्तरय् छुं ह्यूपा: व:गु मदुनि । शासन व्यवस्थाया ख्वा:पा: जक ह्यूगु दु, समस्याया मू हा ल्यना हे च्वंगु दनि, उकिं थौंया सन्दर्भय् नं थ्व **नसंफा:गु चा** उपन्यासया मू मदु धका: अवश्य धाये फैमखु । थ्व उपन्यासय् न्ह्यब्वयात: थें थौं छम्ह प्रधान पञ्चया रुपय् मखुसां मेगु हे रुपय्, मेगु हे ख्वा:पा: पुया: सर्वसाधारण निमुखा जनताया हि त्वनाच्वंपिं शोषकत थौं नं गां गामय्, शहर शहरय् ल्यं हे दनि, थज्यापिंसं शोषण यानाच्वंगु हे दनि ।

भाजु रामशेखरं थ्व **नसंफा:गु चा** उपन्यास थ: प्रगतिवादी सिद्धान्तं उत्प्रेरित जुया: स्वया: नं प्रगतिवादी सिद्धान्तयात नेपालभाषाया उपन्यासय् छ्यूलता हे क्यने धैगु उद्देश्यं हे थ्व उपन्यासया रचना यानादीगु खनेदु । न्हापां थ:गु बाखं पुच: **'स्व:तिपाँय्'** (ने.सं. १०८८) लय् प्रगतिवादपाखे थ:गु झुकाव क्यनादिलसा **'नसंफा:गु चा'** उपन्यासय् वया: थुकियात पूर्णरुपं प्रयोग याना: हे क्यनादिल । सायद च्वमि रामशेखरया नितिं थ्व सिद्धान्तयात दकले चकंक ब्वयेछिंगु, ब्वयेबह:गु ख्य: उपन्यास ताया हे जुइ, न्हापां बाखं जक च्वयादीम्ह च्वमिं लिपा उपन्यासय् नं ल्हा: तयादीगु ख: ।

उपन्यासकार रामशेखरं प्रगतिशील विचारधारायात प्रतिपादन यायेगु उद्देश्यं हे थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासय् निगू वर्गया संघर्षयात बांलाक क्यनात:गु दु । तर थ्व वर्ग संघर्ष सामन्त व म्हय्या बिचय् ख:ला कि ? पूँजीपति व मजदुरया बा विस्तारवादया विरुद्धय् ख: ? धैगु खँ धा:सा स्पष्ट मजू । केवल शोषक व शोषित वर्गया ल्वापु कथं जक क्यनात:गु दु । चिनिया साहु, केदार आदि शोषक वर्गतय्‌गु प्रतिनिधित्व याइपिं पात्रत ख:सा सुनमाया, भाजुवीर, जमुना, आशामरु आदि शोषित वर्गया प्रतिनिधित्व याइपिं पात्रत ख: । अथे हे 'माष्टर' लेखकया मूख पात्र जूगु दु । गामय् चेतना व जागरण थनेगु छप्वा: मूस्या:या रुपय् माष्टरयात छ्य:गु दु । अन्या:, अत्या: चरम सिमाय् थ्यन कि छुं मस: मस्यू धा:पिं शोषित वर्गत नं दनावइ, विद्रोह जुइ धैगु मार्क्सवादी सिद्धान्त अनुरुप थ्व उपन्यासय् नं पालुंग गांया शोषित पीडित जनता गथे

- विकुमाया काकी, भाजुवीर, जुमना आदिपिंसं चिनिया साहुया काय्यात ज्वना: बदला कायेगु यात । शोषकवर्गया प्रतिनिधित्व यानाच्वंम्ह चिन्या: साहुं नं न्हापयाा थें ज्य:गु थ:गु प्रभुत्व हैकम कायम यानातयेगु नितिं सैनिक शक्ति तकं प्रयोग याना: गांयापिंत दमन यायेगु स्व:गु नं क्यनात:गु दु । सामन्ततय्‌गु वर्गीय स्वभावबारे समाजवादी लेखक **'लुशुन'** आदिपिंसं थ:पिनिगु साहित्यय् "शोषकवर्ग धयापिं वय्‌चा: खिचा थें ख:, अपिं न्ह्याक्व बूसां अमिसं थ:पिनिगु स्वभाव त्व:तिइमखु, थौं बुत धा:सा कन्हय् अमित छिंगु परिस्थिति दत कि अमिसं बाकि तैमखु" धका: क्यनेगु या:थें थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासय् नं थज्या:गु हे वर्गीय स्वभाव क्यनेगु ज्या चिन्या: साहु, केदारं या:गु दु । तर थथे वर्गीय स्वभाव क्यनेगु ज्या उपन्यासय् गुगु जुल छगू प्रगतिशील उपन्यास जूगु नातां पाय्‌छि जूसां, अथे वर्गीय स्वभाव ब्वयेगु ज्या पात्र चित्रण बा घटनाया स्वाभाविक विकास पाखें मजुसे उपन्यासकार थ: हे न्ह्य:ने वया: कंवयेगु या:गु दु । थज्या:गु प्रवृत्तिं धा:सा औपन्यासिक कलाय् अवश्य घा:पा: लाकूगु दु ।

गथे ख: अथे हे जक क्यनेगु यथार्थवाद ख: । प्रगतिवादी साहित्यं वर्गीय संघर्ष जक मखु, जनता त्याइ धैगु संकेट नं बीगु याइ । तर जनता त्याइगु स्थिति मथ्यंकं हे त्या:गु धका: क्यन धा:साअन अस्वभाविकतां बास याइ, विश्वसनियतां थाय् त्व:ती । उकिं थज्या:गु स्थितिप्रति नं छम्ह प्रगतिशील उपन्यासकार सतर्क जुइमा:गु दु । थ्व हे कथं थ्व नसंफा:गु चा उपन्यासय् नं पालुंग गांया जनतां शोषकतय्‌गु विरुद्धय् संघर्ष या:सां सैनिक शक्ति तकं शोषकतय्‌गु ल्हातिइ लानाच्वंगुलिं अपिं तुरुन्त त्याइगु क्यन कि अस्वभाविकता पिज्वइगुलिं, उपन्यासकार रामशेखरं जनताया विजयया सम्भावना जक क्यना: उपन्यास क्वचायेकात:गु दु । पालुंग गामय् ग्व:फय् व:थें जूगु आदि क्यंगु हे न्हूगु भविष्यया संकेत क्यंगु ख:, जनताया संघर्ष हयेत्यंगु परिवर्तनया छुमां क्यंगु ख: । **थुकथं रामशेखरं थ्व उपन्यासय् परिवर्तनया चाहना जक मखु परिवर्तन गथे वइ? परिवर्तन हैपिं सु ? धाथें लिपा त्याइपिं सु ? धैगु क्यना: छम्ह प्रगतिशील च्वमिया धर्म पूर्णरुपं निर्वाह यानादीगु दु ।**

नसंफा:गु चा प्रगतिवादी सिद्धान्तं निर्देशित जुया च्वयात:गु राजनैतिक उपन्यास ख:सां, थ्व उपन्यासं **आंचलिक उपन्यासया रसास्वादन याकेगुली नं रामशेखर उलि हे सक्षम जूगु दु** । मेगु कथं धायेगु ख:सा नसंफा:गु चा उपन्यास समय सापेक्ष जक मखु स्थान सापेक्ष उपन्यास नं ख: । थ्व उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु समस्या केवल पालुंग गांया बासिन्दातय्‌गु जक मखु तर अथे खया नं थुकी न्ह्यब्वयात:गु जनजीवन पालुंग गांया जनजीवन ख: । थ्व उपन्यासय् यानात:गु पालुंग गांया चित्रण थुलि स्वाभाविक थुलि शूक्ष्म जू कि झीसं उपन्यास ब्वनाच्वनागु मखु, झीगु मिखां हे पालुंग गां खनाच्वंगु ख:, झी व हे गामय् चा:हिला च्वनागु ख: । गथे छम्ह सिद्धहस्तम्ह कलाकारं

तसकं हे मन बियाः, ई बियाः, माःथाय् माःगु रंग छ्यलाः जीवन्त किपा किइ अथे हे रामशेखरं नं पालुंग गांया रहनसहन, भेषभूषा, आचार विचार, थाय्बाय्, घटना दुर्घटना न्ह्यब्वयाः ब्वमिपिनिगु मिखाय् गबलें महुइगु पालुंग गांया सजीव किपा कियादीगु दु । लम्फु प्रधानया खा म्यूवइगु ज्याखँ, नानाया सुलिं पसःया चित्रण, गांयापिनि दथुइ जुइगु सम्वाद आदि थें ज्याःगुलिं उपन्यासया मू कथावस्तु नाप छुं सम्बन्ध मतःसां पालुंग गांया स्वभाविक, यथार्थिक जनजीवन ब्वयेगुली महत्वपूर्ण भूमिका म्हितूगु दु । **थुकथं पालुंग गांया सांस्कृतिक जीवनयात युगं युगतक म्वाकातयेगु ज्या थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासं याःगु दु ।**

'नसंफाःगु चा' प्रगतिशीलताया दृष्टिकोणं, आंचलिकताया दृष्टिकोणं गाकं हे सफल जूसां औपन्यासिक कलाया दृष्टिकोणं धाःसा छगू निगू त्रुटी थ्व उपन्यासय् मदु धायेमछिं । दकलय् न्हापां ला उपन्यासया कथानक योजनाय् हे छुं त्रुटी खनेदु । औपन्यासिक विधान कथं उपन्यासय् छगू घटना धुनेवं मेगु घटना क्रमबद्ध रुपं गुगु न्ह्याःवनेमाःगु खः थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् थथे न्ह्याःवंगु खनेमदु । उपन्यासया न्हापांगु धाय् आशामदु हे उपन्यासया मू पात्र थें याना क्यनातल । म्हीगु सहानुभूति फुक्क आशामदु पाखे क्वसायेका तल । थुकथं आशामदुया कारुणिक जीवनया स्वाभाविक चित्रण यायां लिपा छक्वलं आशामदु तंकाछ्वःगु दु । उपन्यास क्वचाये धुंकाः नं आशामदुयात गनं मालाहयेगु ज्या थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् जूगु मदु । थथे उपन्यासया पौ पुइसाथं हे मू नायः कथं न्ह्यब्वयातःम्ह आशामदुयात तंका छ्वःसां आशामदुया बारे लिपा गनं सां उपन्यासय् उल्लेख जुइमाःगु खः, वया बारे छुं सां चर्चा जुइमाःगु खः व जूगु मदु । लिपा उपन्यास क्वचाइ थें च्वंकाः मेम्ह पात्र भाजुवीरयात उपन्यासया हिरो यानाः पितहःगु दु । थथे लिपा हिरो यानाः पितहयेमाःम्ह भाजुवीरया विषयलय् न्हापा छुं गनं हे उल्लेख मजूगु उपन्यासकारया छगू कमजोरी खः । छथाय् क्यनं नं किचकन्या, भूतप्रेतय् विश्वास याइम्ह छम्ह अशिक्षित अन्धविश्वासीम्ह कथं जक क्यंगु दु, लिपा क्रान्तिकारी भूमिका निर्वाह याकेत तिबः जुइगु चारित्रिक विशेषता दुम्ह कथं भाजुवीरयात गनं क्यंगु मदु ।

अथे हे उपन्यासया अन्तय् महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह याःम्ह विकुमाया काकीयात नं उपन्यासय् न्हापा गनं क्यनेमाःगु खः व नं क्यनेगु ज्या थ्व उपन्यासय् जूगु मदु । खः, प्रगतिवादी सिद्धान्त कथं अन्याः अत्याचार चरम सीमाय् थ्यनकि छुं मसः मस्यू धाःपिं नं सुम्क च्वनी मखु, अमिसं नं विद्रोह याइ । थुगु दृष्टिं भाजुवीर, विकुमाया काकीयात संघर्षया नितिं न्ह्यःने हयातःगु पायछि जू तर अथे खःसां उपन्यासय् कथावस्तुयात कलात्मक रुपं न्ह्यज्याकेगु निंतिं अमित न्हापा उपन्यासय् छुं कथंसां न्ह्यब्वयेमाःगु खः । अमिगु स्वभावया बारे छुं संकेट न्हापा हे उपन्यासय् गनं बीमाःगु

खः तर थज्याःगु ज्या थ्व उपन्यासय् जूगु मदु ।

अथे हे थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् गुलि नं कथा, उपकथात न्ह्यब्वयातःगु व फुक्क मू कथावस्तु नाप छस्वा छधी जुयाः उपन्यास क्वचायेफुगु मदु । गथे कचा मचा खुसित फुक्क छगू खुसि जुयाः समुद्रय् विलिन जुइ अथे हे उपन्यासय् नं विभिन्न कथा उपकथा, घटना उप घटनात छधी जुयाः मू कथावस्तुयात गति बीमाःगु खः, अथे थ्व उपन्यासय् जुइफुगु मदु । लम्फु प्रधानया प्रवेश, नानाया सुलिंया चित्रण, ज्यामितयगु खँल्हाबल्हा आदिं उपन्यासकारयात पालुंग गांया जनजीवनया जीवन्त किपा कीगुली तिबः ब्यूसां उपन्यासया मू कथावस्तुयात गति बीगु निंतिं छुं ग्वाहालि ब्यूगु मदु । थज्याःगु कचा, मचा बाखंतय्त उपन्यासया मू कथावस्तुं गुगु कत्तानाः थःनाप क्वचायेके माःगु खः अज्याःगु ज्या थ्व उपन्यासय् मजूगु कथानक योजनाया छगू त्रुटी हे धायेमाः ।

नसंफाःगु चा छगू प्रगतिशील उपन्यास खः । छम्ह प्रगतिशील उपन्यासया च्वमिं भूतप्रेत, किचकन्या आदि थें ज्यःगु अन्धविश्वासय् विश्वास याइमखु, अभ थज्याःगु अन्धविश्वासयात जनताया मिखां हुइके बीगु, भ्रम चीकेगु कुतः वं यायेमाः । तर थ्व उपन्यासय् किचकन्या खंगु, किचकन्यां लिनाहःगु आदि थें ज्यःगु घटनाया चित्रण दु । खः अशिक्षित, अन्धविश्वास याइपिंसं भूतप्रेत, किचकन्या आदिया भ्रम खनीगु, थुकिइ विश्वास याइगु स्वभाविक खः । थज्याःगु चित्रणं उपन्यासय् गांया स्वाभाविक किपा ब्वयेगुलिइ अवश्य नं तिबः बी । तर छम्ह प्रगतिशील च्वमिं भूतप्रेत, किचन्या आदि फुक्क मनया भ्रम खः, सत्य मखु धकाः छर्लङ्ग उला बिइमाःगु खः, नुगलय् थीक उपन्यासय् कुलाबिइ माःगु खः । थ्व ज्या थ्व नसंफाःगु चा उपन्यासय् जूगु मदु । अभ भूतप्रेतय्, किचकन्याय् विश्वास याइम्ह विकुमाया काकीयात हे उपन्यासया अन्तय् दकलय् क्रान्तिकारीम्ह, दकलय् चेतनशीलम्ह कथं न्ह्यब्वयातःगु दु ।

उपन्यासया शीर्षक त्यज्याय् नं उपन्यासकार रामशेखर उलि सफल जुइफुगु खनेमदु । थ्व उपन्यासयात 'नसंफाःगु चा' धकाः उपन्यासया मू कथावस्तुयात प्रतिविम्बित याकेगु रहरं प्रतिकात्मक नां छुनातल । 'बाबू वंगु'या अर्थय् च्वमिं 'नसंफाःगु'यात थुइकादीगु खनेदु । थ्व हे कथं परिवर्तनया निंतिं संघर्ष जुइधुंकूगु तर परिवर्तन वयेत्यंगु तर धाथें मवःनिगु अर्थय् उपन्यासया नां 'नसंफाःगु चा' धकाः छुनातःगु खनेदु । तर नसंफाःगुया अर्थ 'बाबू वंगु' अवश्य मखु । नसंफाःगुया अर्थ खः मरि, यःमन्हि नसंफालकि न्ह्याक्व हे कुतः याःसां बांलाक नये योग्य जुइक बुके मफइगु खः । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा बेकार जुइगु वस्तु खः, प्रयत्न यानाः नं सितिं वनीगु खः । तर थुगु अर्थय् उपन्यास क्वचानाच्वंगु मदु । खिमिला सुचुक्क तनामवंनिगु तर न्हूगु जः लुइगु आभास नं पिज्वये धुंकूगु स्थिति हयाः थ्व उपन्यास क्वचायेकातःगु दु । थुकथं जनताया विजय

जुइगु आभास नं उपन्यासय् पिज्वये धुंकूगुलिं 'नसंफाःगु चा'या पलिसा 'नसंचा' आदि मेगु छुं नं नां छूगु जूगुसा शीर्षक अप्वः पायुछि जुइगु जुइ ।

थुकथं छता निता कमजोरी त्वःताः, समग्र रुपं स्वल धाःसा नसंफाःगु चा नेपालभाषाया उपन्यास विधाय् छगू न्हूगु उपलब्धि खः, न्हूगु अनुभूतिया प्रतिक खः । आशा दु रामशेखर थें ज्यःम्ह निर्भिक निडरम्ह प्रगतिवादी उपन्यासकार थ्व हे छगू उपन्यासय् जक अवश्य नं थातं च्वनादी मखु ।

●